

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

DIPLOMSKI RAD

**INTERPRETACIJA I METODIČKI PRISTUP ROMANU *ISTOČNO OD RAJA*
JOHNA STEINBECKA**

(Interpretation and Methodological Approach to the Novel *East of Eden* by John Steinbeck)

Studentica:

Antonija Župančić

Mentor:

Dr. sc. Dean Slavić, izv. prof.

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

1	UVOD	1
2	OBITELJSKA POVIJEST KAO TOPOS?	2
2.1	Steinbeckovi preci – motiv za literarno stvaranje.....	2
2.2	Steinbeck – osobni život i literarni opus.....	4
2.3	Književnost kao spas	7
3	BIBLIJA – INSPIRATIVAN MEDIJ	8
3.1	Religijska uvjerenja	9
3.2	Biblijski intertekst u autorovu opusu.....	9
3.3	Lutanje i dospijevanje k cilju.....	12
4	INTERTEKSTUALNOST – POJAM I PRAGMATIČNOST	13
4.1	Tipovi intertekstualnosti u <i>Istočno od raja</i>	14
5	INTERPRETACIJA BIBLIJSKOGA INTERTEKSTA U ROMANU <i>ISTOČNO OD RAJA</i>	15
5.1	Razvoj teme romana	16
5.2	Salinska dolina kao novi Eden.....	17
5.3	Kajin i Abel – nositelji označiteljske strukture.....	18
5.4	Kajinovski i abelovski likovi.....	21
5.5	Polivalentne uloge Steinbeckovih likova	23
5.6	<i>Timshol</i> – vizija novog početka	24
6	METODIČKI PRISTUP ROMANU <i>ISTOČNO OD RAJA</i>	26
6.1	Metodički sustavi nastave književnosti	26
6.2	Motivacija.....	27
6.2.1	Likovna motivacija.....	28
6.2.2	Glazbena motivacija	29
6.2.3	Filmska motivacija	29
6.2.4	Filozofski, povijesni i religijski sadržaji u motivaciji	31
6.2.5	Motivacija osobnim iskustvima učenika	33
6.3	Najava teme	35
6.4	Lokalizacija	35
6.5	Cjelovita interpretacija romana	36
6.5.1	Vrijeme radnje	36
6.5.2	Mjesto radnje.....	37
6.5.3	Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	37
6.5.4	Karakterizacija likova	40
6.5.5	Određivanje ideje romana	59
6.5.6	Sinteza i domaća zadaća.....	60
7	FRAGMENTARNI PRISTUP	101
7.1	Primjer metodičke pripreme - fragmentarni pristup	102
8	PROBLEMSKO-STVARALAČKA NASTAVA	128
8.1	Primjer	129
9	ANKETA.....	135
10	ZAKLJUČAK	140
11	LITERATURA	141

1 UVOD

U ovom će se diplomskom radu interpretirati roman *Istočno od raja* američkoga nobelovca Johna Steinbecka. Riječ je o romanu čija se idejna poruka temelji na starozavjetnoj pripovijesti o Kajinu i Abelu, pa će težište interpretacije biti na analizi korelacija između Steinbeckova romana i biblijske pripovijesti. Prije analize definirat će se pojmovi povezani s intertekstom, a u pregledu autorove biografije i bibliografije naglasiti zastupljenost biblijskoga interteksta u autorovu opusu. Uz brojne biblijske motive, Steinbeck je često u svojim djelima prikazivao život svojih sunarodnjaka i svoje obitelji, pa će se i ti elementi razmotriti.

Nakon interpretacije ponudit će se nekoliko inačica metodičkih pristupa romanu koji će obuhvatiti različite sustave, koncepcije i njihovu kombinaciju. Roman bi se na nastavi tumačio uz pomoć triju metodičkih sustava: interpretacijsko-analitičkog, lingvističko-komunikacijskog te problemsko-stvaralačkog. U okviru interpretacijsko-analitičkog metodičkog sustava ponudit će se i cjelovit i fragmentaran pristup romanu, kao i primjeri metodičkih priprema za obje koncepcije. Na samom kraju teksta komentirat će se rezultati učeničke ankete koja je provedena u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji, nakon uspješne interpretacije izvedene metodom fragmentarnog pristupa.

2 OBITELJSKA POVIJEST KAO TOPOS?

Steinbeck je često u svom stvaralaštvu volio prikazivati život svojih sunarodnjaka i vlastitih predaka. U njihovu životopisu uvidjet ćemo neke sličnosti s radnjom romana *Istočno od raja*, a nazočni su i faktografski podatci. Primjerice, Steinbeckov djed Samuel Hamilton, važan je lik u romanu i pisac je preuzeo gotovo sve pojedinosti koje se tiču njegova života u Americi te borbe s neimaštinom, neplodnom i nezahvalnom zemljom. Kao marginalan lik, ali kao dio obitelji Hamilton, u romanu spominje se i Steinbeckova majka Olive.

2.1 Steinbeckovi preci – motiv za literarno stvaranje

John Ernst Steinbeck rođen je 27. veljače 1902. u Salinasu, Kalifornija. Bio je treće dijete i jedini sin roditelja Johna Ernsta Steinbecka i Olive Hamilton Steinbeck. Steinbeckov djed s očeve strane, John Adolph Grossteinbeck, imigrirao je u Sjedinjene Američke države 1860-ih iz rodnog Düsseldorfa (usp. Schultz, Li 2005:3). Njegov je put zapravo počeo odlaskom u Svetu Zemlju. Naime, Adolph Grossteinbeck i njegov brat, obojica stolari, pridružili su se svojoj sestri i njezinu mužu, luteranskome svećeniku, u religijskoj misiji u Jeruzalemu. Tamo je Steinbeckov djed upoznao i oženio Almiru Dickson, čija je obitelj doputovala iz Nove Engleske, gdje je prije boravila, na Srednji Istok kako bi Židove preobratali na kršćanstvo.

Njihova je religijska misija bila obilježena mnogim tragedijama, poput brodoloma, silovanja i smrti Adolphova brata. Pretrpivši poslije i gubitak farme, mukotrpno sazdane u jalovoj pustinji, Dicksonovi su se vratili u Novu Englesku sa svojim novopečenim zetom, koji je promijenio prezime u Steinbeck. (usp. *idem*).

Nakon povratka u Novu Englesku, John Adolph otišao je sa svojom ženom na Floridu, no ubrzo nakon toga izbio je Građanski rat te je bio primoran priključiti se vojski. Ubrzo potom dezertirao je i otišao u Novu Englesku potraživši utočište u obiteljskoj kući svoje žene, koja je i dalje živjela na Floridi. S vremenom, Konfederativna vlada dopustila je Almiri da se pridruži mužu i svojim roditeljima u obiteljskoj kući na imanju u Novoj Engleskoj. Nekoliko godina poslije John Adolph seli u Kaliforniju, gdje kupuje zemljište u blizini Salinasa i pokreće mljekaru. Posao s mljekarom bio je podosta unosan, pa je obitelj Steinbeck povećala svoje zemljište i pretvorila ga u farmu voća. Također, izgradili su i veoma uspješan mlin (usp. *idem*).

Steinbeckov je otac većinu svog života radio kao blagajnik. Zaposlen u okolnim mlinskim pogonima kao računovođa, stariji je Steinbeck izgubio posao kada je tvrtka *Sperry Flour Mill* zaustavila proizvodnju. Tada je investirao životnu uštedevinu u otvaranje trgovine stočnom hranom i žitaricama, no trgovina je bankrotirala kada su ljudi zamijenili prijevoz životinjama prijevozom automobilima, pa nikome nisu bile potrebne velike količine stočne hrane (usp. *idem* 2015:4).

Usprkos poslovnom neuspjehu, Steinbeck stariji i dalje je uživao poštovanje zajednice, posebice zato što je dugi niz godina punio gradsku riznicu uz pomoć svojih bliskih prijatelja. Unatoč tomu što je djelovao kao knjigovođa izgubljen u podacima i brojkama, nikad nije ured držao svojim domom, uvijek je radije vrijeme provodio u prirodi, jašući konja ili obrađujući vrt. Na svoju je djecu prenesao ljubav prema prirodi i zemlji te se svakako pobrinuo da mlađi John barem dio ljeta provede na ranču djeda Samuela Hamiltona.

Steinbeckov djed s majčine strane, Samuel Hamilton, bio je podrijetlom Irac. Još kao tinejdžer doputovao je u New York, za doba *Velike irske gladi*.¹ Godine 1849. oženio je Elizabeth Fagen. Hamiltonovi su živjeli u blizini San Joséa dvadesetak godina, gdje je Samuel posjedovao i kovačnicu.

Godine 1871. obitelj je preselila u Salinas i nakon dvije godine započela s izgradnjom ranča u blizini King Cityja, 60 kilometara južno od Salinasa. Nažalost, posjed nikada nije bio posebno produktivan, ponajviše zbog neplodne zemlje.²

Samuelova kći Olive bila je Steinbeckova majka. Po zanimanju bila je učiteljica, a nakon udaje za Ernsta Steinbecka postaje i vođa zajednice upravljajući brojnim klubovima i odborima čija je dužnost bila brinuti se o napretku Salinasa. Olive je na svog sina prenijela dar za duhovnost i maštovitost. Uz to, uvijek je skrbrila da njihova obiteljska kuća obiluje različitim literarnim materijalom, a isto tako, bila je prva koja je Steinbecka ml. upoznala s mitovima i legendama zapadnjačke literature te ga ohrabrila u njegovu istraživanju senzualnosti i slojevitosti jezika (usp. *idem*).

1 **Velika irska glad**, znana i kao **Velika krumpirova glad**, odnosi se na nestašicu hrane, koja je pogodila Irsku od 1845. do 1849. godine. Glavni uzrok nestašice bila je zaraza krumpira, tada primarnog u irskoj ishrani, a jedan od razloga loših posljedica nestašice je bila loša raspodjela zemljišta i odnos zemljovlasnika prema stanarima. Ne zna se točan broj žrtava, ali se pretpostavlja da je od gladi umrlo od 750.000 do dva milijuna ljudi. Povjesničari drže da je zbog gladi do dva milijuna ljudi iselilo iz Irske (http://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_glad_u_Irskoj). Zadnji pregled: 9. travnja 2015.

2 Takav je agrikulturalni topos često poslužio kao nostalgična pozadina mnogih Steinbeckovih djela, ne samo u romanu *Istočno od raja*, nego i u drugim djelima (primjerice u romanu *The Red Pony*).

2.2 Steinbeck – osobni život i literarni opus

Rodivši se kao jedino muško dijete u obitelji, majka i tri sestre (Elizabeth Steinbeck Ainsworth, Esther Steinbeck Rodgers i Mary Steinbeck Dekker) okružile su ga pažnjom i ljubavlju. Ipak, morao je redovito i vrijedno izvršavati svoje obveze u samom domu, a bio je prisiljen prihvaćati razne poslove kojima je ostvarivao vlastite prihode. Usprkos tome, Steinbeck je često roditelje znao izložiti navalama svoje buntovnosti opirući se njihovim zahtjevima samodiscipline i odgovornosti.

Njegovi znanci iz te dobi često su ga opisivali kao samotnjaka s jedne, a kao vođu male skupine mladića iz susjedstva s druge strane, čime su otkrili njegovu paradoksalnu osobnost koju su Steinbeckovi prijatelji iz zrelije dobi potvrdili kao cjeloživotnu karakteristiku (usp. *idem*).

Steinbeck se školovao u lokalnoj školi i na obližnjem sveučilištu Stanford. Nikad nije diplomirao, ali je, uz književnost, razvio trajno zanimanje za morsku biologiju (usp. Leksikon stranih pisaca (dalje LSP) 2001:1011). Točnije, 1925. definitivno odustaje od sveučilišnoga studija i zapošljava se tijekom ljeta na jezeru Tahoe. Radeći na održavanju i vozeći teretnjak za potrebe vlasnika, Steinbeck je zaradio dovoljno novaca za put u New York, gdje se nadao ostvariti spisateljsku karijeru. Tijekom putovanja, brod je prošao kroz Panamski kanal i zaustavio se u gradu Panama, koji je kasnije poslužio kao temelj za Steinbeckov prvi objavljeni roman: *Zlatni pehar (The Cup of Gold, 1929)*. U New Yorku međutim jedva uspijeva preživjeti, pomaže mu i obitelj, a često mora mijenjati poslove. Stoga mu ne preostaje puno vremena za književni posao. Poražen neuspjehom, vraća se u Kaliforniju i ponovno zapošljava na imanju u blizini jezera Tahoe kao kućepazitelj. U tom razdoblju uspijeva pisati pa završava rukopis romana *Zlatni pehar (The Cup of Gold)* te počinje posao na trećem objavljenom romanu *Nepoznatom Bogu (To a God Unknown)*. U isto to vrijeme upoznao je Carol Hennig, svoju buduću ženu. U rujnu 1928. preselio je u San Francisco kako bi bio bliže Carol, koja je pisala za *San Francisco Chronicle*. Oslonivši se opet na pomoć obitelji, dobio je posao u skladištu čiji je djelomični vlasnik bio suprug Steinbeckove sestre Mary, Bill Dekker. Neuspješno je pokušavao uskladiti težak posao u skladištu s književnim ambicijama. Nakon kratkog vremena, iscrpljen i mentalno iscijeden obratio se ocu za pomoć. Otac je iznimno velikodušno Steinbecku ponudio obiteljsku kuću i mjesečnu pomoć u iznosu od 25 \$, kako bi se u potpunosti mogao posvetiti pisanju. U međuvremenu, Steinbeckov sveučilišni kolega pronalazi potencijalnog izdavača za roman *Zlatni pehar*. Roman je objavljen 1929. i zabilježio je solidan uspjeh.

Godina 1930. svojevrsna je prekretnica u Steinbeckovu životu. Doživjevši status objavljenog autora, u siječnju se oženio Carol. Započeo je doživotnu poslovnu i prijateljsku vezu s osnivačima *McIntosh & Otis Literary Agency*, Mavis McIntosh i Elizabeth Otis. Naposljetku, možda najznačajnija prekretnica bila je prijateljstvo s Edom Rickettsom, morskim biologom. Edward Ricketts, koji je ubrzo postao stalna figura u romanu *Cannery Row*, imao je nevjerojatnu sposobnost privući ljude iz svih životnih sfera, od prostitutki i *paissanosa*³ pa do raznih intelektualaca i umjetnika. Njegovo je radno mjesto s vremenom postalo neformalno mjesto okupljanja *zapadnoobalne inteligencije*, gdje su se družile osobe poput psihijatrice Evelyn Ott, pjesnika Robinsona Jeffersona, znamenitog proučavatelja mitova Josepha Campbella i drugih. Rickett je također poticao i Steinbeckov interes za biologiju i znanost.

U posljednjih nekoliko godina, u središnjim godinama Velike depresije⁴, Steinbeck je imao manji uspjeh sa svojim spisateljskim radom. Objavio je nekoliko kratkih pripovijetki, uključujući pripovijesti *Bijela golubica (The White Quail)* i *Ubojica (The Murderer)*. Također je naknadno objavio dvije knjige: *Rajski pašnjaci (The Pastures of Heaven, 1932)* i *Nepoznatom Bogu (To a God Unknown, 1933)*. Iako ih je kritika prihvatila, romani nisu doživjeli komercijalni uspjeh, ponajviše zbog bankrota izdavačkih kuća.

U to vrijeme Steinbeckova majka preživljava moždani udar, pa John i Carol sele u Salinas kako bi se skrbili o njoj. Ubrzo potom ona umire, a godinu dana poslije umire i Steinbeckov otac. Tako njegovi roditelji, koji su podupirali sina u književnim ambicijama, nisu doživjeli njegov prvi veliki uspjeh. Širu popularnost Steinbeck stječe s romanom *Četvrt Tortilla (Tortilla Flat, 1935)*; s nastavcima *Tvornička ulica (Cannery Row, 1944)* i *Slatki četvrtak (Sweet Thursday, 1954)*. Slijedi roman *Neizvjesna bitka (In Dubious Battle, 1936)* koji tematizira pokušaj organiziranja štrajka siromašnih berača voća i opet pokazuje autorovo trajno zanimanje za sudbine obespravljenih i potlačenih *paissanosa*. Nadalje, potresna pripovijest o dvojici takvih likova u potrazi za domom i ljudskom toplinom *O miševima i ljudima (Of Mice and Men, 1937)*, postiže velik uspjeh u autorovoj dramatizaciji, što ne iznenađuje jer se većina njegovih djela ističe dijaloškom strukturom naracije (usp. LSP 2001:1012).

3 Tzv. **paissanos** kalifornijski su poljodjelci, na čiji se život Steinbeck često usredotočuje u svojim djelima.

4 **Velika gospodarska kriza, Velika ekonomska kriza** ili **Velika depresija** (1929. – 1933.), nazivi su teškog sloma cijelih nacionalnih gospodarstva u svim važnijim industrijskim državama koja je počela 1929., a očitovala se, između ostalog, slomom cijelog niza privrednih subjekata, masivnom nezaposlenošću i deflacijom (http://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_gospodarska_kriza). Zadnje pregledano 9. travnja 2015.

S ovim je romanima Steinbeck osvojio prve nagrade: *California Commonwealth Club Gold Medal* za najbolji roman (*Tortilla Flat*, 1935 i *In Dubious Battle*, 1936) te *New York Drama Critics Circle Award* za dramatizaciju *Of Mice and Men* 1938. izvedene na Broadwayu.

Potom slijedi zbirka pripovijedaka *Dugačka dolina* (*The Long Valley*, 1938), koja sadrži antologijsku pripovijetku *Riđi poni* (*The Red Pony*, 1945), ponovno uvrštenu u zbirku *Riđi poni* (*The Red Pony*, 1945). Godine 1939. objavio je roman *Plodovi gnjeva* (*The Grapes of Wrath*), epsku sagu o siromašnoj obitelji Joad, koja za gospodarske krize tražeći posao putuje iz Oklahome u Kaliforniju, gdje je prepuštena nemilosrdnosti lokalnih zemljoposjednika. Unatoč napadima zbog naturalističkih opisa i žestokoga jezika, roman je postao bestseler, a 1940. je ekraniziran (usp. LSP 2001:1012). Za roman *Plodovi gnjeva* Steinbeck osvaja *National Book Award* te Pulitzerovu nagradu 1940.

Za II. svjetskog rata Steinbeck je bio novinar i uz to u službi američke vlade. Objavio je romane *Mjesec je izašao* (*The Moon is Down*, 1942) i *Bacaj bombe* (*Bombs away*, 1942). Steinbeckov nakonratni opus predstavlja i simbolična pripovijest *Biser* (*The Pearl*, 1947). Zajedno s Edwardom Richettsom objavljuje knjigu *Cortezovo more* (*The Sea of Cortez*, 1941), u kojoj opisuje njihova putovanja i biološka istraživanja u kalifornijskom zaljevu. Slijede romani *Cannery Row* (1945) i njegov nastavak *Slatki četvrtak* (*Sweet Thursday*, 1954)

Steinbeckov dvanaestogodišnji brak s Carol Henning završio je 1942., a sljedeće je godine oženio pjevačicu Gwyndolyn Conger, s kojom je imao dva sina, Toma i Johna. No, njegov je drugi brak bio poprilično nesretan, pa je 1949. uslijedio razvod. Godinu dana poslije oženio je glumicu Elaine Anderson Scott, koja je bila kći tekšaškog uljara. Preselivši u New York posvetio se u cijelosti umjetničkome poslu⁵ te se ponovno okušao u pisanju epske obiteljske sage romanom *Istočno od raja* (*East of Eden*, 1952). Roman je doživio uspjeh, iako ga je kritika često uspoređivala s romanom *Plodovi gnjeva*, dajući potonjem prednost u literarnim postignućima.⁶ *Istočno od raja* također je ekraniziran u režiji Elie Kazana. Kazan je upoznao Steinbecka neposredno nakon njegove druge rastave, i to u nezavidnom stanju, često pod utjecajem alkohola. U svojoj autobiografiji (*A Life*, 1988) Kazan je napisao: ..."Mislim da Steinbeck ne bi trebao živjeti u New Yorku, mislim da ne bi trebao pisati drame. (...) On je pisao romane, zapad je bio njegov dom, sa zemljom, konjima ili na brodu; u ovom velikom

⁵ www.scribd.com/doc/94450781/John-Steinbeck-Information-1

⁶ ..."Roman *Istočno od raja* (...) zbog svoje nametnute alegorijske konstrukcije, melodramatike i sentimentalnosti ne doseže umjetnički domet *Plodova gnjeva*..." (Leksikon stranih pisaca. Natuknica *John Steinbeck*, autor natuknice V.M. 2001:1011-1012)

gradu, on je bio lažan..."⁷

Nakon romana *Istočno od raja*, slijedi satirični roman *Kratka vladavina Pipina IV* (*The Short Reign of Pipin IV*, 1957) i *Zima našeg nezadovoljstva* (*The Winter of Our Discontent*, 1961), posljednji Steinbeckov roman epskih razmjera, koji govori o predstavniku stare novoengleske obitelji koji se ne uspijeva suočiti sa suvremenom stvarnošću. Godine 1962., upravo kada je objavio svoj putopis *Putovanja s Charlyjem u potrazi za Amerikom* (*Travels with Charley in Search of America*), dobio je Nobelovu nagradu za književnost (usp. LSP 2001:1012).

Posljednja njegova djela kritika nije dobro prihvatila, držeći ga "iscrpljenim", "potrošenim". Čak ni osvajanje Nobelove nagrade nije promijenilo mišljenje književne kritike. *The New York Times* u jednom je izdanju upitao odbor o mogućnosti boljeg izbora, omalovažavajući Steinbeckov doprinos i kvalitetu, što je on sam veoma teško prihvatio i doživio kao javno poniženje.⁸

John Steinbeck umro je od srčanog udara u New Yorku, 20. prosinca 1968. U posthumno objavljenu romanu *The Acts of King Arthur And His Noble Knights* (1976) okreće leđa prolaznim stvarima i oživljuje tzv. arturijanski svijet koda časti.⁹

2.3 Književnost kao spas

Često podvrgavan kritici, ali ujedno i žrtva mnogih nesretnih okolnosti, Steinbeck je svoju književnoumjetničku afirmaciju stekao mukotrpnim i dugogodišnjim poslom. Usprkos nezahvalnoj kritici, u svom je gotovo četrdesetogodišnjem stvaralaštvu stvorio zavidan opus koji uključuje različit diskurzivni materijal: romane, kratke priče, scenarije, dnevnike, eseje, novinske članke.

Gotovo sva Steinbeckova djela odlikuju se – unatoč općenitom realističkom (mjestimično i naturalističkom) stilu – sentimentalnim odlomcima i misticizmom koji često prerasta u osebujni panteizam, uz naglašen piščev osjećaj za svoju zemlju i ljude u njoj, usprkos svijesti o ljudskim slabostima.¹⁰ Zemlja, kao i čovjekova borba s prirodom, stalni su motivi u Steinbeckovim ranijim romanima, a autorovo zanimanje za takav tip gradnje zapleta

7 ..."I don't think John Steinbeck should have been living in New York, I don't think he should have been writing plays" (...) "He was a prose writer, at home in the west, with land, with horses, or on a boat; in this big city, he was a dupe..."

8 www.scribd.com/doc/94450781/John-Steinbeck-Information-1

9 www.scribd.com/doc/94450781/John-Steinbeck-Information-1

10 Parafrazirano prema: *Steinbeck, John*. U: Strani pisci. Književni leksikon. Autor natuknice: Željko Bujas. Školska knjiga, Zagreb 1968.

vrlo vjerojatno proistječe iz njegova osobnog iskustva življenja u vremenu gdje se ruralni život sukobljava s materijalizmom urbanizacije i industrijalizacije.

U pisanju je Steinbeck uvijek htio angažirati čitatelje. Odabравši prikladnu radnju, osjećaje, karaktere likova, omogućio je čitateljima da postanu dio pripovijesti. Jednom je rekao: ..."Želim sudjelovanje svojih čitatelja. Želim da budu uključeni toliko da to bude njihova priča..."¹¹

Svojim je književnim radom neprestano pokazivao vjeru u čovjeka, pa je i sam vjerovao kako književnost ujedinjuje ljude i pomaže im nadvladati strah i nevolju. Prilikom preuzimanja Nobelove nagrade sumirao je ono što je svojim dugogodišnjim poslom želio poručiti: ..."Piščeva je dužnost objelodaniti i slaviti čovjekovu veličinu srca i duha, što je njegova dokazana sposobnost..."¹² U hrabrosti i dostojanstvu svojih literarnih junaka, u slojevitu prikazu svoga naroda, Steinbeck je pokazivao svoju vjeru u ljudski rod, u čovječanstvo, ujedno i vjeru u boljitak (usp. Schultz, Li 2005:5).

3 BIBLIJA – INSPIRATIVAN MEDIJ

U prethodnom je dijelu spomenuto kako Steinbeck često koristi prikaz ruralnog života svojih sunarodnjaka kao temu (ili jednu od tema). U uvodu ovog teksta rečeno je kako će jedna od tema biti proučavanje intertekstualnih korelacija između Biblije i romana *Istočno od raja*. No, prije detaljnije raščlambe, valjalo bi podsjetiti na Steinbeckovu bogatu komunikaciju sa Svetim pismom, odnosno, ukratko će se komentirati zastupljenost biblijskoga interteksta u autorovu opusu. Pisac je naime učestalo rabio biblijske motive u nizu djela. Ovdje ćemo spomenuti nekoliko takvih književnih ostvaraja.

11 ..."I want the participation of my reader. I want him to be so involved that it will be his story..." (usp. Schultz, Li vii:2005)

12 ..."It is writers duty to declare and to celebrate man`s proven capacity for greatness of heart and spirit (usp. Shultz, Li vii:2005)

3.1 Religijska uvjerenja

O Steinbeckovim religijskim uvjerenjima ne zna se puno. Roditelji su ga odgajali u duhu episkopalne vjere, a njegova majka, po zanimanju učiteljica, uz ostale pripovijesti, čitala mu je i biblijske tekstove već u ranoj dobi. Jednom je izjavio: ..."Književnost je bila u zraku oko mene. Bibliju sam upijao kožom..."¹³ U ranijoj se dobi počeo zapitkivati o Bogu i religiji te njihovoj povezanosti. Organizirana i institucionalizirana religija nikad nije imala veliku ulogu u njegovu životu, pa se pisca ne bi moglo nazvati religioznim čovjekom, barem ne u smislu da svoju religioznost pokazuje poslušnošću određenoj crkvi (usp. http://www.gilco.org.uk/papers/john_steinbecks_view_of_god.html Zadnji pregled: 10. travnja 2015.).

3.2 Biblijski intertekst u autorovu opusu¹⁴

Steinbeckovi romani obiluju biblijskom slikovitošću i simbolizmom koji se najčešće pojavljuju u trima uzorcima i ne isključuju jedan drugoga, već se nadopunjuju. Ponajprije, biblijske su reference vidljive već u naslovima, u likovima, a katkad i u sadržaju. Drugo, poveznice s Biblijom nalaze se malo ispod površine, pa se očituju u nekim specifičnim motivima, primjerice ljubomora blizanaca, motiv vode, pustoši te teološka iskustva povezana s motivima krivnje, grijeha i oprosta. Na kraju, likovi koje Steinbeck stvara nositelji su osobina ili vrijednosti koje pisac prihvaća i samim time postaju refleksija Boga (usp. *idem*).

Za sljedeći su prikaz odabrana ona djela u kojima je autor želio prikazati na koje se sve načine Božja prisutnost može očitovati u ljudskim životima. Koristeći često motiv lutanja i izgubljenosti, posebice duhovne, pisac aludira na Knjigu Izlaska i Izabrani narod te naglašava kako je svim ljudima, iako lutaju prostorima grijeha, ipak moguće dospjeti na pravi put. Bez obzira nalazi li se On u zajednici, u ljudima ponaosob ili je još neotkriven, u Steinbeckovim je djelima Bog uvijek prisutan u nekom obliku svoje pojavnosti.

Kako djeluje Bog u zajednici očituje se u romanu *Plodovi gnjeva*. Naracija započinje 1930-ih, u mračnim danima Velike gospodarske krize. Vlada velika neimaština i glad. Siromašna obitelj Joad, čiju povijest prati radnja romana, primorana je napustiti svoj dom.

13 ..."Literature was in the air around me. The Bible i absorbed through my skin..."..."Književnost je bila u zraku oko mene. Bibliju sam upijao kožom..." Preuzeto s: http://www.gilco.org.uk/papers/john_steinbecks_view_of_god.html Zadnji pregled: 10. travnja 2015.

¹⁴ Komentirat će se uz pomoć nekoliko različitih djela istoga autora kako bi se pokazalo da biblijski intertekst u *Istočno od raja* nije izdvojena pojava, nego je takav književni postupak obilježje autorova stila.

Upućuju se prema Kaliforniji zajedno s tisućama drugih obitelji koje su morale napustiti svoja imanja. Upravo taj masovni pohod na zapad, potraga za boljim mjestom, mjestom kojim teče *med i mlijeko* može se dovesti u vezu s bijegom Izraelaca iz Egipta u Obećanu zemlju. Znakovit je i lik Casyja, svećenika koji prolazi kroz osobno iskustvo pustoši i u kojem prepoznajemo Steinbeckovu refleksiju Boga. Svoju svećeničku dužnost vidio je u pastirskom poslanju, u zadaći da svoje "ovce" izvede na pravi put i drži na okupu. Dakle, Steinbeck voli povezivati svećeničke figure s figurama pastira, što ćemo moći primijetiti i u romanu *Istočno od raja*. Prema Lukinu evanđelju, pastiri su bili prvi ljudi koji su se došli pokloniti Kristu te zbog toga uživaju poseban status u kršćanskome svijetu. Naravno, česta je i metaforika Boga kao pastira koji čuva svoje stado¹⁵, a i sam Krist ima parabolu o izgubljenj ovcu, da bi u Ivanovu evanđelju sebe nazvao dobrim pastirom.

Ono što je Steinbeck ovim djelom htio pokazati jest slika starozavjetnog Boga koji jest sudac, ali je i milosrdan i brine za svoje "stado". On nikada nije daleko, ali nije vidljiv u potpunosti.¹⁶ Dolazi u trenucima ranjivosti i očajja, ali pruža samo ono što je nužno potrebno za život (mana i voda), sve ostalo čovjek mora sam (usp. *idem*. Zadnji pregled: 10. travnja 2015).

Bog kojeg treba otkriti prikazan je u romanu *Nepoznatom Bogu*. Središnji je lik ovoga romana Joseph Wayne koji, usprkos očevoj potajnoj želji i nastojanju da zadrži omiljenog sina, odlazi iz rodne kuće u nepoznatu zemlju. Ne može se zanemariti kako ovaj postupak gradnje zapleta podsjeća na starozavjetnu pripovijest o Josipu kojeg su starija braća, zaslijepljena ljubomorom, prodala kao roba u Egipat. Isto tako, paralela se može povući i sa Jakovom koji je, primivši očev blagoslov, doduše umjesto Ezava, napustio dom. Za razliku od likova u romanima *Plodovi gnjeva* i *Istočno od raja*, Joseph Wayne sklapa prijateljstvo s novom zemljom, pronalazeći u njoj duhove prošlosti i prihvaćajući to *nepoznato* kao poznato i blisko. U tom prihvaćanju znatno mu je pomogao Juanito, lokalni Indijanac. Svojim pomalo eshatološkim pristupom pojasnio je Johnu kako se sve što je nastalo od zemlje, zemlji i vraća, čime imamo jasnu referencu na Knjigu Postanka: "...ta iz zemlje si uzet bio - / prah si i u prah ćeš se pretvoriti..." (Post 3, 19).

Iako u ovom romanu biblijske reference nisu toliko eksplicitne, djelo prikazuje čovjeka kao lutalicu koja je na putu prema spoznavanju prisutnosti božanskoga. Ako je Bog nepoznat, to ne znači da on nije priznat, nego samo da ga valja istražiti (usp. *idem*. Zadnji

15 Primjerice, u Davidovu 23. psalmu: "...Gospodin je pastir moj: / ni u čem ja ne oskudijevam / na poljanama zelenim / On mi daje odmora. / na vrutke me tihane vodi / i krijepi dušu moju / stazama pravim On me upravlja / radi imena svojega..." (Ps 23, 1-8)

16 Uvijek je djelomično sakriven, primjerice u obliku oblaka, gorućeg grma...

pregled 10. travnja 2015.).

Kako prepoznati Boga u ljudima vidjet ćemo u romanima *Tvornička ulica i Četvrt Tortilla*. Oba romana bave se prikazom društvenih marginalaca koji ne uspijevaju u svom nastojanju da se maknu s "mrtve točke". Dok *tvorničku ulicu* nastanjuju svodnici, prostitutke, kockari i *kurvini sinovi*, *četvrt Tortilla* stanište je nevještih imigranata, najčešće Meksikanaca i Kineza, koji u Americi rade preko ljeta kako bi zaradili za troškove studiranja. Steinbeck je istodobno bio i fasciniran i osupnut takvim načinom života. S jedne su strane ove osobe životinjski raspoložene, pokreće ih samo hrana i instinkt za preživljavanjem, a s druge, ti se nepismeni i šaroliki likovi ne bi ustručavali upotrijebiti silu kada bi trebalo obraniti čast i poštenje bližnjega. Njihovo lutanje i neoprezno koketiranje s dobrim i lošim, aluzija je na Izabrani narod i njegovo dugogodišnje lutanje pustinjom, što je također bila kazna za grijeh i neposlušnost. Steinbeckovi likovi nositelji su tih osobina, predstavnici čovjekove podvojenosti, ali i sposobnosti biranja. Motivirani su svojim planovima i snovima, no često ne uspijevaju doći na željeno mjesto – kada dospiju, to se događa nakon velikih napora i duga lutanja. Čovjek koji je ovu postavku jasno uvidio bio je Steinbeckov prijatelj Ed Ricketts. On je shvatio napetost u siromašnim ljudima koji su htjeli pobjeći iz svoje zbilje, ali ih je njihova animalna ćud sprječavala u tome, pa govori o tankoj crvenoj liniji između životinjske i ljudske prirode. ¹⁷ Ricketts se, kao književni lik, pojavljuje u *Tvorničkoj ulici* u liku Doca. Također zauzima ulogu pastira, gotovo lokalnog božanstva, ne moćnog, ali mudrijeg od okoline. Svi ti ljudi zajedno afirmacija su života i njegovog izvora. Sudjeluju u nizu transformacija i iskupljenja s Docom u središtu koji bez osuđivanja i s razumijevanjem prihvaća ljudske slabosti i njihov fatalistički odgovor na bol (usp. *idem*. Zadnji pregled: 10. travnja 2015.).

Boga koji nas očekuje spoznajemo u *Rajskim pašnjacima*. *Rajski pašnjaci* zbirka su kratkih pripovijesti o društvenoj netoleranciji, o ljudima koji se ne uklapaju u sustav i koji su zbog toga prisiljeni iskušati svoj moral do krajnjih granica. Radnja se zbiva u dolini nedaleko Montereyja, koju su neki opisivali kao "zelene nebeske pašnjake gdje nas je doveo Gospodin", a drugi kao "Edenski vrt – sa zmijom". Biblijski se intertekst u ovim pričama ostvaruje na razini upotrebe motiva krivnje, ispovjedi i oprosta. Zbirka završava autobusnom vožnjom o kojoj svi maštamo – s dolinom kao ciljem kojem svi stremimo, čak i oni koji tvrde da tamo nema budućnosti (usp. *idem*. Zadnji pregled: 10. travnja 2015.).

17 ..."The thin red line between animal and human nature..." "Tanka crvena linija između vlastite životinjske i ljudske prirode..." (usp. http://www.gilco.org.uk/papers/john_steinbecks_view_of_god.html Zadnji pregled: 10. travnja 2015.).

3.3 Lutanje i dospijevanje k cilju

Iz ovog sažetog pregleda Steinbeckovih djela u kojima je naglašena dijalogičnost s Biblijom, možemo zaključiti kako je pisac zaokupljen likom starozavjetnog Jahve koji jest Bog sudac, ali je i milosrdan Bog koji pomaže svojoj djeci u nevolji, bez obzira na to što posustaju dok slijede njegov zakon. Gotovo svaki roman aluzija je na Knjigu Izlaska, točnije na izgubljene Izraelce koji su zbog počinjenog grijeha četrdeset godina lutali pustinjom. Riječ je, naravno, o poklonu zlatnom teletu (Izl 32, 1-6). Motiv zlatnog teleta u Steinbeckovim je djelima ostvaren u obliku pokoravanja materijalnim i svjetovnim dobrima te sekularnim navikama, što njegovi likovi često čine. Iako čin grijeha zaslužuje neki oblik kazne, u duhu je kršćanskog svjetonazora pokajanje, oprost i izbavljenje. Ako uzmemo u obzir da zapravo i cijela Biblija pripovijeda naraciju o čovjeku koji je pogriješio, bio udaljen od Boga Oca i zatim lutao prostorima grijeha, svaka pripovijest koja se može povezati s ovom pripoviješću, srodna je i cijeloj Bibliji (usp. Slavić 2011:10).

U sržnom dijelu biblijske predaje čovjek je iskupljen žrtvom Božjega Sina, On je poslao Duha koji će ljude voditi do kraja vremena, kad će se iskupitelj Krist vratiti, zlo će konačno biti poraženo, a spašeni dio čovječanstva ući će u vječni grad Jeruzalem (usp. *idem*). Upravo je zato Knjiga Izlaska (sa sretnim završetkom u Knjizi Brojeva) paradigmatički primjer anagogijskog tumačenja biblijskog teksta u svrhu razumijevanja Biblije u cijelosti. Izraelci su, nakon počinjenog grijeha i razvrgavanja Saveza s Bogom, dugi niz godina nastanjivali pustinju. No, Savez biva obnovljen i Izraelci, sada pod vodstvom Jošue, ulaze u Obećanu zemlju.¹⁸ Dakle, ako usporedimo cjelovito tumačenje Biblije s njezinom zrcalnom strukturom u Knjizi Izlaska i Knjizi Brojeva, primjećujemo gotovo istu shemu: Bog šalje poslanika koji će voditi ljude, ljudi griješe, no žrtvom Božjeg poslanika dospijevaju k cilju ili, Steinbeckovim riječima, u dolinu budućnosti.

¹⁸ Mojsije na kraju, djelomično svojom krivnjom, nije doveo Izabrani narod u Obećanu zemlju. Jahve je zapovjedio Mojsiju da sakupi zajednicu te progovori pećini da ustupi svoje vode. Mojsije se tri puta oglušio na Jahvinu zapovijed. Prvo, govorio je pred zajednicom oslovivši je riječju *buntovnici*. Drugo, postavio je izazovno pitanje „Hoćemo li vam iz ove pećine izvesti vodu?“ u smislu kao da će on i brat mu Aron izvesti vodu iz pećine. Naposljetku, udario je štapom o pećinu. Poznato je koliko se narod često bunio protiv Mojsija i Božjeg plana oslobođenja iz egipatskog ropstva. Koliko god Mojsije zagovara narod pred Bogom, ipak se i on u susretu s tolikim otporom naroda zamara u svom poslanju.. Ovaj Mojsijev zamor i određenu ogorčenost na narod najbolje izražava psalmist riječima: "*Razjariše ga opet kraj voda meripskih, i Mojsija zlo pogodi zbog njih, jer mu duh već ogorčiše, nesmotrenu riječ izusti*" (Ps 106,32-33). (usp. http://zupa-nasice1.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=719&Itemid=44. Zadnji pregled 25. svibnja 2015.)

4 INTERTEKSTUALNOST – POJAM I PRAGMATIČNOST

U prethodnom poglavlju navedeno je kako je Steinbecku Biblija poslužila kao inspirativan medij, te kao izvor motiva i pripovijesti, a o tome svjedoči visok stupanj intertekstualnosti u njegovim romanima. Naravno, preduvjet ostvarivanja (a onda i razumijevanja) takvog tipa intertekstualnosti jest i poznavanje biblijskih tekstova. Biblija, kao jedno od temeljnih civilizacijskih djela i važan dio kulturnog pamćenja i identiteta Zapada, pruža razne mogućnosti stupanja u književni dijalog, a mnogi su književnici to i koristili u svom književnom radu, pa je takav izričaj postalo dijelom njihove poetike.

Kada govorimo o intertekstualnosti, koja je u teoriji književnosti relativno nov pojam, postoje podijeljena mišljenja oko toga koje sve književne pojave možemo dovesti u njezino područje.¹⁹ Poststrukturalisti kažu kako ni jedan tekst ne možemo shvatiti kao samostalno i zatvoreno tkivo, nego svaki je novo tkivo prošlih citata, dijelova, kodova, formula i društvenih upotreba riječi (usp. Beker 1988:9). Njihovo mišljenje potvrđuje Julija Kristeva, koja je po pitanju mjerila intertekstualnosti najradikalnija, govoreći kako je svaki tekst intertekst, s obzirom na to da ne nastaje u zrakopraznom prostoru, već samim participiranjem u nekom obliku diskursa postaje dijelom intertekstualne mreže. Nešto ranije o ovom pojmu pisao je Eliot koji ističe da je pjesničko djelo natopljeno tradicijom te u pjesmi nema traga njezina stvaraoca, a po Barthesu pjesnik je nastao u djelu kao *pauk u paučini*. Barthes jasno razlikuje djelo od teksta. Za njega je djelo fizički predmet, nešto što je završeno, dok je tekst djelić pletiva koje je već ranije postojalo. Najvažniji dio njegove teorije, po kojem je vrlo sličan Kristevoj, jest da je svaki tekst intertekst, jer se u svakome tekstu nalazi nešto iz prijašnjih tekstova. Barthes drži kako uvijek postoji jezik prije i poslije teksta i zato je on novo pletivo prošlih citata (usp. Beker, Miroslav. 1988. *Tekst / intertekst*. U: Interekstualnost i intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta. Zagreb.)

Domaća književna teorija s Pavličićem i Oraić-Tolić kao predstavnicima ima djelomično različita mišljenja. Prema Pavličiću, intertekstualnost je inherentna književnom djelu. Naime, književni tekst stupa u odnose s drugim tekstovima jer oni pripadaju književnosti. Odnos nekog književnog teksta s drugima mora biti vidljiv na razini na kojoj možemo uočiti slična stilska, kompozicijska i druga obilježja te tumačenje novog djela ne

¹⁹ Ovaj termin skovala je Julija Kristeva, no važno je znati kako je pojam mlađi od same stvari. Kristeva se eksplicitno pozivala na Bahtina i njegov dijalogizam. Upravo putem dijalogičnosti ostvaruje se intertekst kojeg obilježava ovisnost nastalog teksta o nekom prethodnom tekstu (usp. Biti 224-226:1997).

smije biti moguće bez poznavanja prethodnog (usp. Pavličić 1988:157-170). Dubravka Oraić Tolić ima relativno viši stupanj selekcije po pitanju onoga što ulazi u sferu intertekstualnosti, pozivajući se ponajviše na citatnost kao referentni oblik. Navodi kako postoje četiri osnovna tipa intertekstualnih relacija:

- a) Isključivanje ili intertekstualna ekskluzija (tekst A nema nikakve veze s tekstem B)
- b) Uključivanje ili intertekstualna inkluzija (tekst A u potpunosti uključuje tekst B)
- c) Presjek ili intertekstualna intersekcija (tekst A i tekst B međusobno interferiraju)
- d) Podudaranje ili intertekstualna ekvivalencija (tekst A jednak je tekstu B)²⁰

Primjer isključivanja jest aluzija i ona predstavlja praznu implicitnu intertekstualnu vezu, drugi primjer uključuje stilizaciju, žanrove poput parodije, travestije, pastiša i slično. Reminiscencija, topoi i odjeci odlike su intertekstualne intersekcije, a citat i citatnost oblici su eksplicitne intertekstualnosti, odnosno predstavnici intertekstualne ekvivalencije.

Uz pomoć ove podjele ukratko ćemo komentirati narav dominantnog interteksta u romanu *Istočno od raja*.

4.1 Tipovi intertekstualnosti u *Istočno od raja*

Prema Žmegaču, uranjanje u već postojeći tekst i preuzimanje njegovih dijelova ukazuje na intertekstualnost. U ovom je slučaju uranjanje u *biblijsko pletivo* bilo višeslojno. Citatna relacija između Biblije i romana ovdje se ostvaruje na mikro i makro razini²¹, tako da biblijske znakove možemo podijeliti i glede njihove veličine.²² Kada govorimo o mikro razini, mislimo na likove i motive povezane s Biblijom. Likovi su najčešće predstavnici osobina ljudi iz pojedinih starozavjetnih pripovijesti²³, a od znakovitih motiva riječ je o upotrebi motiva grijeha, bratoubojstva, pokajanja, krivnje i oprosta, što je česta pojava u Steinbecka.

Poznato je iz uvoda ovog teksta da Steinbeckov roman uvelike koristi biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu kao okosnicu. Ona u romanu funkcionira i kao individualna pojava, ali i kao nositelj značenjske strukture, odnosno kao ontološko i semiotičko načelo

²⁰ Oraić-Tolić, Dubravka. 1988. *Citatnost – eksplicitna intertekstualnost*. U: Intertekstualnost i intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga Fakulteta. Zagreb.

²¹ Prema Oraić-Tolić, citatna relacija intertekstualna je veza građena na načelu podudaranja ili ekvivalencije između vlastitog i tuđeg teksta.

²² Biblijske znakove možemo podijeliti i glede njihove veličine. Tada govorimo o samom Bogu i cijeloj biblijskoj pripovijesti kao najvećim strukturama, zatim o drugim likovima, dijelovima pripovijesti i žanrovima, konačno o rečeničnim ustrojstvima i samim riječima (usp. Slavić 2011:10).

²³ V. dalje *kajinovski* i *abelovski* likovi.

romana, čime zalazimo i polje citatnosti.²⁴ Uzevši u obzir da se intertekstualna relacija temelji na citatu i citatnosti kao dominantnim oblicima, ovdje je riječ o eksplicitnoj intertekstualnosti.

5 INTERPRETACIJA BIBLIJSKOGA INTERTEKSTA U ROMANU

ISTOČNO OD RAJA

Istočno od raja jest roman koji već i naslovom upućuje na prisutnost biblijskoga interteksta. Referirajući se na samom početku na Knjigu Postanka, Steinbeck uvodi čitatelja u srž pripovijesti koju želi ispričati. Naslov romana otkriva biblijsku pripovijest kao narativnu i motivsku okosnicu romana, a samim time i interpretativne mogućnosti romana. U ovoj će interpretaciji naglasak biti na analizi biblijskoga interteksta u romanu, odnosno, proučavat će se način na koji je biblijska pripovijest inkorporirana u tkivo romana i kako se u njemu razvija, proširuje i prilagođava.

Riječ je, dakle, o pripovijesti o Kajinu i Abelu koja je djelovala inspirativno na različita područja istraživanja i djelovanja. Iako dovoljno intrigantan, motiv bratoubojstva samo je jedan dio onoga što Steinbeck preuzima iz biblijske pripovijesti. U ovoj će se interpretaciji pokušati objasniti čitav kompleks motiva koji su izravno preuzeti iz biblijske pripovijesti i dodatno razrađeni u Steinbeckovu romanu. Temelj je ovoga djela narativna struktura biblijske pripovijesti, ali i moralno-religiozno-didaktična poruka koju Steinbeck, kao i sam biblijski tekst, želi pružiti.

U prvom će se dijelu interpretacije razmotriti razvoj teme romana, biblijski će se intertekst (u zadanom okviru) analizirati u drugom dijelu poglavlja, a treći će dio biti posvećen analizi značenja hebrejske riječi *timshol*, koja je semantički, i u ideološkom smislu, važna za interpretaciju romana.

²⁴ Pripovijest o Kajinu i Abelu izravno je umetnuta u jedno poglavlje romana, čime zalazimo u polje citata. No, citatnost je takav oblik intertekstualnosti u kojemu je citatna relacija postala dubinsko ontološko i semiotičko načelo – dominantna nekog teksta, autorskoga idiolekta, umjetničkoga stila ili kulture u cjelini.

5.1 Razvoj teme romana

Kako je rečeno u uvodu, a u romanu sugerirano već i naslovom: ..."Kajin ode ispred lica Jahvina u zemlju Nod, *istočno od Edena*, i ondje se nastani..."²⁵ (istaknula kurzivom A. Ž.), Steinbeckov roman prerađuje biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu gledajući na nju kao na istinski dokaz ljudskog stanja, koje je izraženo Jahvinim riječima upućenima Kajinu nakon Jahvina odbijanja Kajinove žrtve: ..."Zašto si ljut? Zašto ti je lice namrgođeno? Jer ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš. A ne radiš li pravo, grijeh ti je kao zvijer na pragu što na te vreba; još mu se *možeš* oduprijeti..." (istaknula kurzivom A. Ž.).²⁶ Steinbeck temelji svoju interpretaciju pripovijesti na novom prijevodu hebrejske riječi *timshol*, koju prijevodna inačica Kralja Jamesa prevodi kao "thou shalt", u značenju "ti ćeš". Steinbeck drži kako je prijevod semantički potpuniji i ispravniji kao "thou mayest", u značenju "ti možeš", jer govori o slobodi izbora koja nam je dana, kao što je dana i prvim ljudima, Adamu i Evi (usp. Lisca 1958: 261-262).

Dakle, roman *Istočno od raja* koristi biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu, prilagođujući je zahtjevima romanesknog žanra i temeljnoj autorskoj ideji. No, pri početku pisanja romana Steinbeck nije mislio da će roman krenuti u tom smjeru i da će navedena tematika njime zavladatai. Prvotna je Steinbeckova ideja bila namijeniti pripovijest svojim dvama sinovima, a pisati o precima, počevši od njihove selidbe u Kaliforniju (Salinas Valey) neposredno nakon Građanskoga rata.²⁷ Zapravo, i u finalnoj je verziji romana velik dio radnje posvećen Steinbeckovoj vlastitoj obitelji s majčinske strane, tj. obitelji Hamilton, i sam se autor sporadično pojavljuje u romanu kao John, sin Olive Hamilton (naravno, uz pripovjedno "ja" koje funkcionira kao tekstualna instanca). Nakon razdoblja konfuzije i pogrešnih početaka, Steinbeck je u svojim bilješkama zapisao: "To će biti dvije pripovijesti – pripovijest o mom kraju i pripovijest o meni."²⁸ Ne može se točno tvrditi što je Steinbeck time mislio, no da mu je ipak pripovijest o Kajinu i Abelu bila na pameti od samog početka dokazuje njegova tvrdnja u kojoj govori da će ispričati "možda najveću pripovijest od svih – pripovijest o dobru i zlu."²⁹

25 Jeruzalemska Biblija (Post 4,)

26 Post 4, 6-8. Engleska verzija glasi ovako: "If thou doest well, shalt thou not be accepted? And if thou doest not well, sin lieth at the door. And unto thee shall be his desire, and thou shalt rule over him."

27 Detalje o nastajanju romana te o Steinbeckovu tematskom opredjeljenju saznajemo iz Steinbeckovih bilješki koje je usporedno vodio i koje su posthumno objavljene u djelu *Journal of a Novel* (1969).

28 Lisca, Peter: *John Steinbeck: Nature and Myth*, New York: Thomas Y. Crowel Company, 1978:161 (prijevod autora rada).

29 Lisca, Peter: *John Steinbeck: Nature and Myth*, New York: Thomas Y. Crowel Company, 1978:161. (prijevod

Najprije je roman bio naslovljen kao *The Salinas Valey* i počinjao s "...Dragi Tome i John, dok ovo pišem, vi ste maleni dječaci..."³⁰ Steinbeckov je plan bio imati poglavlja o majčinskoj strani svoje obitelji – o Hamiltonovima, koja bi redovito alternirala s poglavljima o anonimnoj i fikcionalnoj obitelji Trask koja je nositelj priče o Kajinu i Abelu.³¹ Steinbeck poslije razmišlja o promjeni naziva romana u *Cain Sign*, što zapravo indicira promjenu autorove prvotne intencije. U kasnijim revizijama dijelovi adresirani Steinbeckovim sinovima izbačeni su. Naposljetku autor romana mijenja naslov romana u *Istočno od raja* (eng. *East of Eden*), čime zapravo sumira esencijalnu poruku romana.

5.2 Salinska dolina kao novi Eden

Edenski je vrt jedan od najdugotrajnijih i najdugovječnijih mitova ikad stvorenih. Mogućnost njegova postojanja intrigirala je znanstvenike i istražitelje različitih područja, od povijesnih, geoloških i geografskih, pa sve do religijskih i književnih. U Bibliji se prvi puta spominje u Knjizi Postanka, točnije u Drugom izvještaju o stvaranju svijeta (jahvistička predaja), kao zemaljski raj u koji je Jahve smjestio Adama i Evu. "Vrt" se u grčkom prijevodu, a potom u svoj predaji, prevodi sa "raj". Eden je geografski naziv kojemu se ne da odrediti položaj³², a Izraelci su taj izraz tumačili iz hebrejskog korijena "dn", što znači "uživanje" (usp. Jeruzalemska Biblija 1994:14). U romanu jedan od glavnih likova, Adam Trask, želi zasaditi vrt na svojoj farmi gdje bi živio sa svojom "Evom", odnosno sa svojom ženom Cathy: ..."Slušajte, Samuele, nakanio sam od svog imanja napraviti vrt. Sjećate se da mi je ime Adam. Dosad nisam imao Eden, a kamoli bio iz njega prognan..."³³

Postoji mogućnost da je i sam Steinbeck vidio *Salinsku dolinu* kao *novi Eden*, novu prigodu za čovjeka i za ljude. Premještajući svoje junake s iscrpljena *istoka*, Steinbeck ne samo da nastavlja američku književnu tradiciju donoseći opet jednu verziju *američkog sna*, on

autora rada).

30 Lisca, Peter: *John Steinbeck: Nature and Myth*, New York: Thomas Y. Crowel Company, 1978:161. (prijevod autora rada).

31 Upravo zbog aglutinacije različitih materijala, kritika je zamjerala romanu fabularnu nekonzistenciju, što je rezultiralo i evidentnim estetskim osporavanjima romana, osobito u ranijoj kritici. Primjerice, Peter Lisca u svom eseju iz 1958. govori: "...The explanation for this agglutination of materials. and the book's essential failure, lies in the history of the novel's composition..." (usp. Lisca 1958:262). Slično govori i R. W. B. Lewis u svom članku iz 1972. *John Steinbeck: The Fitful Daemon*: "...Although it has been a huge economic success, it is, unhappily, a literary disaster, and of such proportions that it sheds a very disturbing light on the career that has allegedly culminated in..."

32 U novije je vrijeme aktualna tzv. Zarinsova teorija koja govori da se Eden nalazio na području današnjeg Perzijskog zaljeva (v. o tome: <http://www.biblemysteries.com/library/edens.htm>).

33 Steinbeck, John. *Istočno od raja*. 1956:181

također predlaže da se sam *san* premjestio zapadno i smjestio tamo gdje je sada Kalifornija koja svoje stanovnike stimulira osjećajem novog početka i spokojnosti (usp. R. W. B. Lewis 1972:168).³⁴

5.3 Kajin i Abel – nositelji označiteljske strukture

Nadalje, *Eden* u kontekstu ovog romana svoje potpuno značenje ostvaruje autorovom referencom na šesnaesti redak četvrtog poglavlja Knjige Postanka: ..."Kajin ode ispred lica Jahvina u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani...", gdje se zapravo primjećuje da je okosnica Steinbeckova romana biblijska pripovijest o Kajinu i Abelu. Alegorijski okvir romana, sugeriran naslovom, otkriven je uvedbom glavnih likova. Ovo je roman koji predstavlja ne samo novog Adama, nego i novog Kajina i Abela, utjelovljene u likovima Adamove djece – Caleba i Arona. Međutim, kajinovski i abelovski princip ne anticipiraju samo Caleb i Aron, već je on prisutan i u prethodnoj generaciji – u likovima spomenutoga Adama Traska i njegova brata Charlesa.

Iznijet ćemo ukratko osnovice biblijske pripovijesti. Kajin i Abel bili su sinovi prvih ljudi, Adama i Eve. Abel je bio stočar, dok je Kajin bio zemljoradnik. Nekoga su dana obojica prinosili Jahvi žrtve paljenice – Kajin je prinesao žrtvu od zemaljskih plodova, a Abel žrtvu od prvine svoje stoke. Međutim, Jahve je prihvatio Abelovu žrtvu, dok Kajinovu nije ni pogledao, što je Kajina veoma razljutilo. Ponukan Kajinovima ponašanjem, Jahve ga je upozorio riječima: ..."Zašto si ljut? Zašto ti je lice namrgođeno? Jer ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš. A ne radiš li pravo, grijeh ti je kao zvijer na pragu što na te vreba; još mu se možeš oduprijeti..." Oglušivši se na Jahvine riječ, Kajin je pozvao brata Abela u polje i tamo ga ubio. Potom je Jahve upitao Kajina gdje mu je brat Abel, na što je ovaj odgovorio riječima ..."Ne znam, zar sam ja čuvar brata svoga?..." Budući da nije mogao od Jahve sakriti svoje nedjelo, Jahve ga je prozreo i potjerao iz Edena. Kajin se preplašio nomadskog života koji mu je Jahve namijenio, bojeći se da ga netko ne bi ubio. Kako se Kajinove riječi ne bi obistinile, Jahve

34 Suprotno biblijskoj pripovijesti, Adam (Abel), a ne Charles (Kajin) napušta obiteljsko imanje i odlazi zapadno, put Kalifornije, gdje su rođeni blizanci Caleb i Aaron i odakle ga je napustila Cathy, njegov žena. Tamo je postao prvi Adam koji je izgubio svoj Eden (sretan život s Cathy i djecom) i postao ocem Kajina (Caleb) i Abela (Aaron). Također, Charles jednom prilikom, pišući svom bratu kaže: ..."Nešto nije sasvim dovršeno. Ja bih trebao putovati svijetom, umjesto da sjedim ovdje na dobroj farmi. (...) Ja bih trebao biti na tvom mjestu, a ti na mojem..." (*Istočno od raja* 1956:44), što zapravo sugerira da je Adam (Abel) taj koji je preuzeo nomadski život koji je bio namijenjen Charlesu (Kajinu). Iz navedenog je primjera vidljivo da Adam Trask posjeduje osobine i Abela i Kajina, što ide u prilog autorovoj tendenciji udvajanja osobina svojih likova (v. o tome *polivalentne uloge Steinbeckovih likova*).

stavi znak na njega, da ga tko, našavši ga, ne ubije. Na to je Kajin napustio Edenski vrt te se nastanio u zemlji Nod, istočno od Edena.

Spomenuto je već prije kako je obitelj Trask iz romana nositelj biblijske pripovijesti i simbolike. Zanimljivo je što Steinbeck, očigledno, nije zadovoljan samo sugestijom mita, odnosno pripovijesti, već je morao biti siguran da je čitatelj neće propustiti, stoga u 22. poglavlju umeće čitavu biblijsku pripovijest u narativni tijek romana. Riječ je o prizoru u kojem Samuel Hamilton imenuje Adamovu djecu. Samuel predlaže Adamu da dječake nazove Kajin i Abel, ali i sam priznaje da bi to bilo izazivanje sudbine, čime smo se ozbiljno približili ironijskom modusu. Samuel potom predlaže imena Caleb (Kaleb) i Jošua: ..."Hajde da promislimo. Od svih ljudi, koji pođoše iz Egipta, samo dvojica dođoše u Obećanu zemlju. Bi li htio njihova imena? - A koji su to bili? - Caleb i Jošua..."³⁵ Budući da je Jošua bio vojskovođa, a Adam zbog svoje prošlosti nikako nije volio vojničovanje, odlučuju se za imena Caleb i Aaron (kasnije pisano i izgovarano Aron).

Sljedeća tablica prikazuje sličnosti između biblijske pripovijesti i dviju generacija obitelji Trask (usp. http://en.wikipedia.org/wiki/East_of_Eden_%28novel%29)

Knjiga Postanka:	Istočno od raja:	Istočno od raja:
Kajin i Abel	Charles i Adam	Cal i Aron
Post 4, 2: Poslije rodi Abela, Charles je uporno i marljivo a Kajin zemljoradnik.	Charles je uporno i marljivo svoga oca Cyrusa.	Cal je investirao u uzgoj graha, a Aron je htio postati stočar (<i>keeper of the sheeps</i>), naslijedio veliko bogatstvo od svećenikom (svećenici su često nazivani pastirima).
Post 4, 4-5: Jahve milostivo Adamov dar pogleda na Abela i njegovu (pas) nego Charlesov (džepni (15000 dolara koje je Cal žrtvu (prvina od stoke), a na nožić). Kajina i žrtvu (žrtva od zemaljskih plodova) njegovu pogleda ne svrati.	Adam odbija Calov dar pogleda na Abela i njegovu (pas) nego Charlesov (džepni (15000 dolara koje je Cal žrtvu (prvina od stoke), a na nožić). Kajina i žrtvu (žrtva od zemaljskih plodova) njegovu pogleda ne svrati.	Adam odbija Calov dar pogleda na Abela i njegovu (pas) nego Charlesov (džepni (15000 dolara koje je Cal žrtvu (prvina od stoke), a na nožić). Radije bi da mu je Cal pružio dobar život, poput Arona.
Post 4, 8: Kajin pak reče svome bratu Abelu: Charles napada Adama i Cal odvodi Arona u bordel	Nakon Cyrusova odbijanja, Adam i Cal odvođeni u bordel	Nakon odbijanja Calova dara, Aron i Cal odvođeni u bordel

35 Steinbeck, John: *Istočno od raja* 1956:300. Samuelove riječi odnose se na četrnaesto poglavlje iz Knjige Brojeva: ..."A slugu svoga Kaleba, jer je u njemu drukčiji duh i jer mi bijaše poslušan, njega ću ja dovesti u zemlju u koju je išao i njegovi će je potomci zaposjesti..." (Br 14, 24).

„Hajdemo van!“ I našavši se prebije ga gotovo do smrti. u polju, Kajin skoči na brata Abela te ga ubi.

čija je vlasnica njihova majka Cathy (Kate). Aron se neposredno nakon toga prijavljuje u vojsku, odlazi u rat i pogiba.

Kajin ima potomstvo: Post 4, Adam ima dvoje djece, ali Budući da je Aron poginuo u 17: Kajin pozna svoju ženu te roman sugerira da ta djeca ratu, Cal je jedini koji ima ona začu i rodi Henoka. nisu njegova. opciju održati potomstvo.

Post 4, 9: Potom Jahve zapita Charles se skriva nakon što je Kajina: „Gdje ti je brat prebio Adama. Abel?“ „Ne znam“, odgovori. „Zar sam ja čuvar brata svoga?“ Nakon što je Aron nestao, ne javivši se, Adam upita Cala: „Znaš li gdje ti je brat?“, a on odgovara: „Od kud bih ja znao? Zar bih ja trebao paziti na njega?“

Tablica 1. Usporedba biblijske pripovijesti i dviju generacija obitelji Trask

Sličnosti su vidljive na sadržajnoj razini, ali i na motivskom planu. Može se opaziti da obje generacije obitelji Trask ponavljaju gotovo identičan uzorak ponašanja koji uokviruje i biblijsku pripovijest. Odbijanje dara – prezir – umorstvo (ili pokušaj umorstva) trijada je koja je prisutna u trima pripovjednim linijama. Radnje koje slijede nakon toga (zatajivanje zločina i prebacivanje potomstva³⁶) također odgovaraju shemi biblijske pripovijesti. Nadalje, odbijen Kajinov dar bio je "žrtva od zemaljskih plodova", a Abelov "žrtva od prvine svoje stoke". Znakovit je podatak da su svi odbijeni darovi (džepni nožić i petnaest tisuća dolara) "agrarnog podrijetla", dok su prihvaćeni darovi "pastoralnog" podrijetla.³⁷

36 Sintagma *prebacivanje potomstva* odnosi se na oduzimanje mogućnosti ostvarivanja potomstva. Ubivši brata Abela, Kajin mu je uskratio potomstvo. Charles je, provedši noć s Adamovom ženom Cathy (kasnije Kate), koja je potom (sugerira se) ostala trudna, uskratio Adamu pravo na vlastito potomstvo, s obzirom na to da Adam, ne znajući to, odgaja tuđu djecu. Aronov odlazak u rat, ponukan Calovim sebičnim činom, završava Aronovom smrću, čime je i njemu uskraćena mogućnost ostvarivanja potomstva, a jedini koji ima tu mogućnost jest Cal.

37 Charles je ocu kupio džepni nožić novcem koji je zaradio cijepanjem drva, a Cal novcem koji je zaradio prodajom graha. Adamov je poklon bio pas mješanac, a Aronov visok broj bodova na prijamnom ispitu za koji ga je pripremao pastor Rolf (usp. Lisca 1978:167).

Dakle, "odbijanje Kajinova dara" prezentirano je dva puta u romanu, dok je sam "kajinovski zločin" (umorstvo ili pokušaj umorstva) prikazan više puta. Riječ je Cathynu ubojstvu vlastitih roditelja, nadalje, Charles i Adam obračunavaju se dva puta, a Cal i Aron jednom.³⁸

Navedene sličnosti ispunjavaju uvjet opetovanja motiva i strukturnih dijelova romana čija naracija počiva na biblijskoj pripovijesti. Međutim, iako govorimo o ponavljanju određenih elemenata, istodobno možemo govoriti i o prisutnosti stanovitih razlika unutar spomenutih događaja. Gilles Deleuze tumači općenitost i stalnost te od toga bitno drugačije ponavljanje.³⁹ Dok stalnost i općenitost ne poznaju razliku, za ponavljanje je bitna upravo određena razlika. U stalnosti i općenitosti dijelovi su potpuno zamjenjivi. Suprotno tomu, ponavljanje traži razliku između pojedinosti koje se opetuju i one nisu zamjenjive (usp. Slavić 2011:407). Ako imamo ove postavke na umu, lako ćemo uvidjeti kako u određenim epizodama Steinbeckova romana nije sve identično, nego djeluju i razlike. Primjerice, spomenuto je kako u oba naraštaja otac preferira jednog sina. No, jednako kao što zanemaruje Charlesovo dobro vladanje, Cyrus ignorira njegovo buntovništvo i agresiju i ostaje hladnokrvan do kraja, pa tako nije reagirao kada se Adam vratio kući sav u modricama nakon Charlesova napada. S druge strane, Adam uporno upozorava Cala i prekora njegove nepromišljene postupke, a saznanje o Aronovu stradavanju za njega bilo je fatalno. Zatim, i Adam i Cyrus idu protiv volje sina kojem su naklonjeni. Cyrus tjera Adama da se pridruži konjaništvu, ali to čini zbog sebe samog, ne zbog Adamove koristi. Aron je ocu naumio reći kako planira odustati od studija, no Adam mu netom prije govori kako čini upravo ono što bi trebao činiti. Time je izrazio svoju želju da Aron završi studij, ali ne zbog sebe, već zbog samog Arona. Aronu je tada ponestalo hrabrosti da se suprotstavi ocu. Postavlja se upit i o kajinovskom zločinu i koliko je puta on zapravo ponovljen u romanu. Ako uzmemo ubojstvo kao kriterij, tada se ono dva puta opetuje u romanu – ubojstvom Cathynih roditelja i izazivanjem Aronove smrti. Ako nam je mjerilo obračun braće, tada se zločin događa tri puta, dva puta između Charlesa i Adama i jednom između Cala i Arona. No, opet je razlika u ishodima tih sukoba, ali i u namjeri. Iako je to želio, Charles nije uspio ubiti Adama, a Cal, koji nije želio izazvati bratovu smrt, svojim je postupkom posredovao u tom činu. Sljedeća je značajna stvar rivalstvo dvojice braće oko jedne žene. No, Cathy je učinila preljub kada je legla s Charlesom, dok Cal i Abra započinju vezu nakon Aronove smrti, iako i prije do

38 Osim ubojstva roditelja, Cathy je pokušala ubiti i Adama pucavši u njega prigodom odlaska s imanja. Prvi obračun Charlesa i Adama događa se u djetinjstvu, kada je Charles, isprovociran Adamovom pobjedom u igri *pee wee*, pretukao Adama gotovo do smrti.

³⁹ V. o tome: Deleuze, Gilles. 2003. *Différence et répétition*. Presses universitaires de France. Paris.

izražaja dolazi Calova prikrivena ljubomora.

Kada usporedimo Traskove s Hamiltonovima, ustanovit ćemo da također postoje svojevrsne razlike u sličnostima. Na primjer, Samuel imigrira u Ameriku i napušta svoju matičnu zemlju Irsku, a Adam seli u Kaliforniju, napuštajući obiteljsko imanje u državi Connecticut. Obojica zapošjedaju imanja u neposrednoj blizini Salinske doline. Samuelovo imanje je jalovo, dok je Adamovo plodno. Zapravo i sam pripovjedač uvodi razliku između dviju skupina ljudi koji su počeli nastanjivati Salinsku dolinu: ...“Tako su mnogi dolazili u dolinu Salinas bez prebijene pare, bilo je i drugih koji su, rasprodavši sve što su imali negdje drugdje, stigli s novcem za početak novoga života. (...) Takvih je obitelji bilo mnoštvo te su one pokupovale svu dobru zemlju u dolini i raskrčile žutu gorušicu i posijale pšenicu. Jedan od njih bio je i Adam Trask...”⁴⁰

Iako u romanu ima vidljivih paralelizama, simetrija nije apsolutna. U tom kontekstu, naracija romana, osim što ponavlja određene pojedinosti, uvodi i znakovite razlikovne elemente.

5.4 Kajinovski i abelovski likovi

Već imena likova upućuju na znakovite sličnosti koje zapravo prejudiciraju autorsku zamisao. U obitelji Trask srećemo ove osobe: Cyrus Trask, Charles Trask, Adam Trask, Alice Trask, Cathy Trask, Aron Trask, Caleb Trask, potom Abra, Aronova djevojka, i Cat, konobar kojeg Charles spominje u jednom pismu upućenom Adamu (istaknula i podebljala A. Ž.). Neizbježno je primijetiti kako su svi "kajinovski likovi" identificirani imenima koja počinju slovom **C**, a svi "abelovski likovi" imenima koja počinju slovom **A**.⁴¹ Širok rekvizitarij navedenih inicijala pojačan je podacima koji govore kako i Charles i Cathy imaju ožiljak na čelu, Cathy ga zadobiva od udaraca gospodina Edwardsa, svodnika s kojim je bila u vezi nakon što je pobjegla iz roditeljske kuće (koju je prethodno zapalila), a Charles nezgodom koja se dogodila prigodom posla na imanju: ...“Kad je rana zaista zacijelila, ostala je iza nje naborana brazgotina, i dok je obično koža na takvim brazgotinama svjetlija od obližnje, njegov je ožiljak poprimio tamnosmeđu boju. (...) Zbog rane se Charles nije uznemiravao, ali zbog ožiljka jest. Doimao se poput duga otiska prsta koji je utisnut na čelo. (...) *Baš kao da me netko žigosao poput krave. (...) Izgleda, baš kao da sam žigosan. A kad idem u grad, kao i u krčmu, ljudi vazda bleje u mene. Čujem kako baljezgaju o tome kad ne znaju da ih ja*

⁴⁰ Steinbeck, John: *Istočno od raja* 2010:21

⁴¹ Lisca govori kako su to "neinteresantne očitosti" (usp. Lisca 1958:268).

*slušam...*⁴² Nedvojbena je aluzija na petnaesti redak četvrtog poglavlja iz Knjige Postanka: "...A Jahve mu reče: *Ne! Nego tko ubije Kajina, sedmerostruka osveta će se na njemu izvršiti!* I Jahve stavi **znak** na Kajina, da ga tko, našavši ga, ne ubije..." koja govori o Jahvinu stavljanju znaka zaštite na Kajina.⁴³

Cathyn je ožiljak, kao što je nekoliko puta rečeno, izgledao poput "velikog otiska palca, čak i na zavojima smežurane kože".⁴⁴ Ožiljak na čelu imao je i Cat, marginalan lik, konobar kojeg Charles spominje u jednom pismu upućenom Adamu.

Cathy Ames, identificirana već i imenom kao "kajinovski lik" te označena ožiljkom na čelu, mnogim drugim pojedinostima pripada toj skupini likova. Okarakterizirana kao moralna nakaza, svojim postupcima to i opravdava. Adam je živio s bratom Charlesom na farmi Traskovih kada je Cathy puzeći došla pred njihova vrata, isprebijana udarcima svodnika Edwardsa. Adam se zaljubljuje u nju njegujući je, zatim ju je oženio, tvrdoglavo izbjegavajući zadirati u njezinu prošlost. Cathy je, uz ostalo, ubila vlastite roditelje, stavila lijek za spavanje u Adamov čaj kako bi svoju prvu bračnu noć provela s Charlesom i zatrudnjela s njim, pokušala ubiti muža i ostaviti dvoje male djece kako bi se zaposlila kao prostitutka u obližnjoj javnoj kući gdje je također svojim spletkama i nemoralnim radnjama obmanjivala i uništila mnoge.

Joseph Fontenrose u svom eseju *East of Eden and after* govori kako je Steinbeck, oblikujući lik Cathy Ames, vrlo vjerojatno na umu imao kasnije otkrivenu židovsku legendu koja kratko i jasno elaborira biblijsku pripovijest. Prema židovskoj legendi, i Kajin i Abel imali su sestru blizanku s kojom su trebali osigurati opstanak čovječanstva. Međutim, Abelova je sestra bila toliko lijepa da je Kajin nju želio, odnosno, zbog toga je "izabrao" svađu s Abelom, ubio ga i potom oženio Abelovu sestru blizanku. Abelova sestra rodila mu je sina Enoša u zemlji Nod (usp. Fontenrose 1964:122). Lik Cathy Ames zapravo je fuzija Eve, Adamove žene, Kajinove žene iz židovske legende te zmijske iz Edenskoga vrta.⁴⁵ Steinbeck naglašava Cathynu "zmijsku narav" dajući joj mnoge zmijske attribute: srcolik oblik lica, abnormalno mala usta, malen, šiljast jezik, male oštre zube s izraženim dugim i oštrim

⁴² Steinbeck, John: *Istočno od raja* 1956:55.

⁴³ "Kajinov znak" nije sramotni biljeg, već je to zaštitni znak, upozorenje svima da Kajin pripada klanu u kojem se okrutno provodi krvna osveta (usp. Jeruzalemska Biblija 1994:17).

⁴⁴ Steinbeck, John: *Istočno od raja* 1956:176.

⁴⁵ Cathy bismo mogli promatrati i kao Lilith, demonsku ženu za koju znamo iz židovske mitologije i demonologije. Prvi put spominje se oko 700. pr. Kr. Predstavlja Adamovu prvu ženu koja je, jer je također nastala iz zemlje, tražila ravnopravnost s njim. Kada nije uspjela u tome, bijesno je napustila Eden. Tada se Adam požalio Bogu na njen odlazak, pa je Bog poslao tri anđela da je vrate natrag. Ona je odbila vratiti se pa ju je Bog prokleo (usp. http://hr.wikipedia.org/wiki/Lilith#cite_note-6). Cathy nalikuje Lilith upravo po svojoj demonskoj naravi, ali i time što je odbacila i prezrela suživot s Adamom.

očnjacima, male uši, uske bokove... Nikad nije treptala očima, voljela je tamu i izbjegavala svjetlo. Kad je porađala svoje blizance, siktala je na Samuela Hamiltona i žustro ga ugrizla za ruku. Budući da Steinbeck prihvaća kršćansku identifikaciju edenske zmije sa Sotonom, također prikazuje Cathy kao vruga: ..."Nekad bi djevojku kao što je Cathy zvali *đavlom opsjednuta*...".⁴⁶ Poistovjećivanje Cathy s Luciferom suptilno se nameće Samuelovim riječima ..."Tama je u ovoj dolini...", koje su ponukane otkrićem ostataka meteora na Adamovu imanju. Kopajući bunar na Adamovu imanju, udario je bušilicom ostatke meteora; ta "zvijezda padalica koja je pala prije milijun godina" biva Lucifer, pali anđeo koji simbolizira vrebajuće zlo u dolini (usp. Fontenrose 1964:123), gdje je Cathy došla živjeti.

Svojevrsan Cathyn antipod jest Abra, Aronova djevojka, lik koji se pojavljuje tek u četvrtom dijelu romana. Abrinim ulaskom u roman, nastavlja se shema ljubavnog trokuta, odnosno rivalstvo braće oko jedne žene.⁴⁷ Iako isprva nije pokazivala simpatije prema Calu, već je godinama bila Aronova "ljubav iz dječaćkih dana", nakon Aronove pogibije u ratu (ali i netom prije njegova odlaska u rat) zaljubljuje se u Cala, čime opet ženu, prvotno namijenjenu "abelovskom liku", zadobiva "kajinovski lik". Ime "Abra", kao fonemski slijed, tek je neznatna promjena u odnosu na "Arba" (Hebron), grad koji je darovan Kaleb: ..."Kaleb, sin Jefuneov, primi dio među sinovima Judinim, kako je Jahve naredio Jošui. Dao mu je Kirjat Arbu, glavni grad sinova Anakovih – Hebron..."⁴⁸

5.5 Polivalentne uloge Steinbeckovih likova

Iako ih se globalno može svrstati u pojedine skupine, Steinbeckovi likovi katkad pokazuju određene ambivalencije, odnosno, nemaju uvijek kredibilitet kao individue. Primjerice, Samuel Hamilton previše nalikuje starozavjetnom proroku, da bi bio učinkovit kao ljudsko biće, a istodobno je odviše značajan kao ljudsko biće, da bi bio uvjerljiv kao starozavjetni prorok (usp. Lisca 1958:273). Nadalje, Cyrus Trask i njegov sin Adam fuzija su Kajina, odnosno Abela, Adama, te potom samog Jahve. Cyrus pripada "kajinovskoj skupini" zbog svoje naravi (često je okarakteriziran kao "sam vrug"), u ulozi je Adama iz Knjige Postanka pa djeluje kao Adamov (Abelov) i Charlesov (Kajinov) otac. U ulozi je Jahve kada ne prihvaća Charlesov (Kajinov) dar, a prihvaća Adamov (Abelov). Adam kao književni lik romana također balansira između likova Abela, Adama iz Knjige Postanka i starozavjetnog

46 Steinbeck, John. *Istočno od raja*. 1956:83

47 Što, naravno, ide u prilog činjenici da se Steinbeck poslužio već spomenutom židovskom legendom.

48 Jošua 15, 13.

Jahve. Kao sin Cyrusa Traska, kada je Cyrus u ulozi Adama, u romanu funkcionira kao njegov sin Abel. Potom i on sam, kao Aronov (Abelov) i Calebov (Kajinov) otac u romanu ima ulogu Adama iz Knjige Postanka. Naposljetku, u ulozi je Jahve kada ne prihvaća Calebov dar. Upravo ovakve polivalentne uloge Steinbeckovih likova i fuzija njihovih osobina osiguravaju temelj za glavnu premisu romana: svaki je čovjek sposoban igrati sve uloge i svaki je čovjek odgovoran birati koju će ulogu igrati u životu.

U tom je kontekstu značajan i Caleb, jedini preživjeli član obitelji Trask koji, iako je naizgled imenom identificiran kao "kajinovski lik", u romanu funkcionira kao lik koji nasljeđuje i dobro i zlo. Njegova je podvojenost zapravo sugerirana njegovim imenom. Pogledamo li ime Caleb, vidjet ćemo da je ono kombinacija dvaju imena: Cain (Kajin) i Abel. Preciznije govoreći ako uzmemo prvi slog imena Cain i dodamo mu drugi slog imena Abel zapisan naopako, dobit ćemo ime Caleb (Kaleb). Sam je Steinbeck u pismu upućenom Pascalu Coviciju, svome uredniku, napisao: ..."On je svaki čovjek, bojno polje između dobra i zla, najčovjekolikiji od svih, vrijedan sažaljenja..." (usp. Lisca 1958:268).

U prilog navedenim višestrukim ulogama Steinbeckovih likova ide i autorovo oblikovanje lika Samuela Hamiltona. Iako nema direktne poveznice s biblijskom pripoviješću o Kajinu i Abelu, pa tako nije presudna karika u već poznatoj značenjskoj strukturi, njegov lik potvrđuje Steinbeckove ambivalencije što, prema Lisci, ukazuje na to da Steinbeckovi likovi nemaju kredibilitet kao individue. Naime, iako Samuel Hamilton previše liči na starozavjetnog proroka da bi bio djelotvoran kao ljudsko biće, previše je ljudsko biće da bi bio uvjerljiv kao starozavjetni prorok. Dakle, on je također podvojen, nositelj je osobina koje su u svojoj biti oprečne.

Samuela Hamiltona mogli bismo promatrati kao suprotnost Cyrusa Trasku. On, za razliku od Cyrusa koji je u obiteljsko nasljeđe osim nasljednog grijeha prenio i ukradeno nasljedstvo, u svoje obiteljsko nasljeđe prenosi ljubav i predanost. S druge strane, kao i biblijski prorok, Samuel često koristi moć svoje intuicije i predviđanja, pa često govori Adamu istinu koju je teško čuti. Također, imao je bogomdane vizije budućnosti, pa je predvidio tamu koja će zahvatiti Adamovo imanje: ..."Jedno ne razumijem. Neka tama pomračuje ovu dolinu. Ne znam što je to, ali osjećam je. (...) U ovoj je dolini neko mračno nasilje. Kako da salijeće neki stari duh iz mrtvog oceana i zamućuje zrak nesrećom. Tajnovita je kao skrivena bol. Ne znam što je to, ali vidim ga i osjećam u ovdašnjim ljudima..." (usp. Steinbeck 2010:158). Samuel je jedan od rijetkih koji je prozreo Cathy i ostao sleđen njezinom nečovječnošću.

Ako pogledamo i majčinske uloge, uviđamo stanovite oprečnosti i između Lize

Hamilton i Cathy Ames, gdje je prva primjer pobožne, vjerne i uzorne žene i majke, a druga niječe sve što je vezano uz brak i majčinstvo

5.6 *Timshol* – vizija novog početka

Pripovijest o Kajinu i Abelu, kako je rekao Lee, Adamov sluga "simbolička je pripovijest ljudske duše", "najpoznatija pripovijest na cijelom svijetu jer je svačija pripovijest", stoga nije čudo što je trojicu Steinbeckovih likova veoma zaintrigirala, štoviše zbunila, kada su prvi puta o njoj raspravljali, netom prije imenovanja Adamove djece – Caleba i Arona. Deset godina poslije, kada su se skupili posljednji put, Lee je protumačio nejasnoće uz pomoć četvorice kineskih mudraca koji su intenzivno proučavali hebrejski jezik kako bi otkrili moguća značenja pripovijesti. Rješenje navedene problematike navodno se skriva u sedmom retku četvrtog poglavlja Knjige Postanka ("And unto thee shall be his desire, and *thou shalt* rule over him"), u prijevodnoj inačici Kralja Jamesa.⁴⁹ Hebrejski glagol *timshol*, koji se pojavljuje u tom retku, preveli su s "thou mayest rule" ("ti možeš"), umjesto s "thou shalt rule" ("ti ćeš"). To je otkriće, kako trijumfalno kaže sam Lee, bilo "zlatu koje su pronašli" jer, *ti ćeš* implicira predestinaciju, gotovo naređuje čovjeku da zagospodari grijehom, ali *ti možeš* daje čovjeku izbor: čovjek može zagospodariti grijehom ako on to želi: "...Američki standardni prijevod *naređuje* ljudima da nad grijehom slave pobjedničko slavlje. Autorizirani prijevod Kralja Jamesa tek obećaje Kajinu da će zagospodariti grijehom, dok u hebrejskom stoji *timshol*, što znači *možeš* zagospodariti..."⁵⁰ *Ti možeš*, kako kaže Lee "mogla bi biti najvažnija riječ na svijetu; to je ono što čovjeka čini velikim jer u svojoj slabosti, grijehu, bratoubojstvu,... i dalje ima izbor." (usp. Fontenrose 1964:123). Iako je slobodan izbor kao dar čovjeku naglašen u ovoj biblijskoj pripovijesti, ta se ljudska povlastica spominje i u prethodnim poglavljima iz Knjige Postanka.⁵¹ Na samom početku Biblije, jahvistička predaja koja govori o stvaranju prvih ljudi i o njihovom grijehu, također je naracija o izboru.

49 Lee kaže: "...Gotovo prije deset godina ta me se priča duboko dojmila, pa sam se udubljavao ponovo u svaku njezinu riječ. Što sam više o njoj mislio, sve mi je dubljom postajala. Usporedio sam prijevode što ih mi imamo. I svi su se približno slagali. Samo sam zbog jednoga mjesta razbijao glavu. Prema engleskom prijevodu zvanom "The King James Version" (pripremio ga je skup učenjaka po zapovijedi kralja Jakova Prvog od godine 1604. do 1611.), kad je ono Jahve pitao Kajina zašto se srdi, Jahve je rekao: "Ako dobro činiš, zar nećeš slobodno dići pogled? A činiš li zlo, ne vrebati li tad pred vratima grijeh? A pod tvojom će vlašću biti želja grijeha, i ti *ćeš biti* njegov gospodar." (...) Onda sam pribavio američki standardni prijevod Biblije. (...) I taj je stavak tamo različit. U američkom se prijevodu kaže: "Daj zagospodari s njim." (usp. Steinbeck, 1956:332).

50 Steinbeck, John. *Istočno od raja*. 1956:335

51 S druge strane, u Novom Zavjetu Krist nigdje izriječno ne govori o slobodnom izboru, već svojim djelima pokazuje poslušnost Bogu, a time i svoj moralni i duhovni izbor. Najbolji bi primjer bila Isusova kušnja u pustinji gdje je on, suprotstavivši se Sotoni, drugima pokazao kako se zlu možemo oduprijeti. Sam Sotona imenovan je Zlim u evanđelju: "...Ne molim te da ih uzmeš sa svijeta, nego da ih očuvaš od Zloga..." (Iv 17, 15).

Adam i Eva izabrali su jesti s Drva spoznaje dobra i zla te su zbog toga prognani iz raja. Kao što i biblijske pripovijesti svjedoče o ponavljanju parentalnog grijeha (Kajin ponavlja uzorak ponašanja svojih roditelja, zanemarujući Jahvine sugestije i savjete te nakon toga čini grijeh), tako i u romanu mlađa generacija sustavno ponavlja moralne nedostatke starije.

Riječ *timshol* odjekuje gotovo cijelom drugom polovicom romana, sve do kraja, gdje postaje očigledno da model nasljednog zla biva sustavno, a ne slučajno postavljen. Značenje riječi promijenjeno je većim shvaćanjem, tako da ono što se činilo neizbježnim u Adamovoj generaciji, može biti shvaćeno i kontrolirano u Calebovoj (usp. Watt 1962:99).⁵²

Blagoslov koji Adam na smrtnoj postelji daje svom sinu Calebu – *timshol* – zapravo je znanje da ima moć moralnog izbora.

6 METODIČKI PRISTUP ROMANU *ISTOČNO OD RAJA*

Roman *Istočno od raja* protumačit ćemo u cjelovitoj i fragmentarnoj školskoj interpretaciji, dakle pristup romanu bit će dvojak. Iako suvremena književna teorija prednost daje cjelovitom pristupu⁵³, s obzirom na to da roman nije dio školskog programa, fragmentarni pristup daleko je zahvalniji za interpretaciju na školskom satu.

Roman bi se na nastavi mogao interpretirati u sastavu interpretativno-analitičkog, lingvističko-komunikacijskog i problemsko-stvaralačkog sustava, odnosno njihovom kombinacijom, te ćemo to metodičkim pristupom i dokazati.

6.1 Metodički sustavi nastave književnosti

Tijekom povijesti nastave književnosti razvilo se podosta metodičkih sustava. Pri izvedbi nastavnoga sata nastavnik najčešće kombinira nekoliko metodičkih sustava, ovisno o tome koji je najprikladniji u pojedinim dionicama sata. Nastavnici najčešće pri iznošenju piščevih biografija koriste dogmatsko-reproduktivni sustav koji se u suvremenoj nastavi uglavnom izbjegava jer učenici tada zapravo samo reproduciraju ono što je nastavnik ispriповijedao i na taj način ne sudjeluju dovoljno u praćenju nastavnih sadržaja. Učenike ne

52 Prema doc. Kotelu Dan Donu, koji se pozvao na židovski Talmud, hebrejski bi glagol trebao biti preveden *ako ćeš htjeti, moći ćeš savladati/prebroditi*, što semantički bitno ne odudara od Steinbeckove inačice (riječ je o privatnoj korespondenciji između izv. prof. Slavića i doc. Dan Dona).

⁵³ usp. Rosandić 15:1972: ...“Roman predstavlja cjelovitu strukturu. Interpretacija mora obuhvatiti roman u cjelini, što drugim riječima znači da se suvremena interpretacija romana ne može zasnivati na odabranim odlomcima koji su istrgnuti iz cjeline...”

bi trebalo opterećivati podacima iz biografije koji su lako dostupni na Mrežnim izvorima i u leksikonima, ali osnovne podatke o njegovu životu i stvaralaštvu ipak bi trebali usvojiti.

U interpretativno-analitičkom metodičkom sustavu nastave hrvatskoga jezika i književnosti ...“Samo književno djelo dolazi u središte interesa, a njegova interpretacija središte je sata književnosti. Biografija, bibliografija i društveni kontekst prelaze u drugi plan, i služe tomu da pomognu tumačiti sam tekst. Navedenomu se prilagođuje struktura nastavnoga sata...“⁵⁴ Kako se ovaj sustav danas najčešće koristi u srednjim školama, dionice sata donesene su i pomnije objašnjene onako kako slijede u ovom sustavu. Sat započinje motivacijom, najavom teksta i lokalizacijom. Nakon toga slijedi interpretativno čitanje teksta te emocionalno-intelektualna stanka. Srž ovog sata predstavlja interpretacija tumačenoga djela. Kraj sata obuhvaća sintezu, zaključak te zadavanje zadataka za domaći rad.

Steinbeckov roman može se na satu tumačiti i uz pomoć problemsko-stvaralačkog metodičkog sustava što zahtijeva veću angažiranost učenika. Učenik se postavlja pred određeni problem te samostalno razmišlja o njemu i donosi vlastite zaključke. Na ovakvom satu može se organizirati otkrivanje osnovne problematike u djelu, detaljnija karakterizacija likova ili proučavanje karakterističnih elemenata u djelu. Faze sata u problemsko-stvaralačkom sustavu, kako ih je donio Dean Slavić su sljedeće: stvaranje problemske situacije, definiranje problema i metoda rješavanja, samostalni istraživački rad, analiza rezultata istraživanja i zadavanje domaće zadaće.⁵⁵

Korelacija je spojnica književnosti s drugim umjetnostima, znanostima i religijom. Težak upozorava da korelirati znači dovesti u suodnos, a integrirati znači govoriti o samim prožetostima i sličnostima na razini ustroja i oblikovanja međudnosa simbola. U tom smislu razlikuje povezivanje od sjedinjavanja. U nastavi i metodici predmeta Hrvatski jezik razlikujemo unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju. Unutarpredmetna korelacija povezuje nastavna područja koja čine predmet Hrvatski jezik, primjerice nastavu književnosti valja povezati s jezičnim izražavanjem, dok međupredmetna korelacija povezuje hrvatski jezik s nizom drugih disciplina (usp. Slavić 2011:21). S obzirom na to da je za tumačenje Steinbeckova romana potrebno određeno poznavanje biblijskih tekstova, postiže se korelacija sa svojevrsnim religijskim činjenicama.

⁵⁴ Slavić, Dean: *Metodički sustavi nastave književnosti*. U: Osnove kolegija Književnost u nastavi i primjeri metodičkih pristupa književnim djelima. Zagreb. 8:2008.

⁵⁵ *Idem*.

6.2 Motivacija

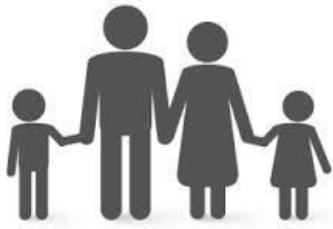
Motivacija je postupak kojim učenike pripremamo za izravnu recepciju književnoga djela. Treba biti primjerena dobi i sposobnostima učenika te samomu djelu. Učenici moraju doživjeti umjetninu i spoznati njezine važne poruke, a motivacija će poticati upravo doživljaj i spoznaju (usp. *idem.*). Motivacija je ujedno i početna faza sata u interpretativno-analitičkom sustavu nastave hrvatskoga jezika i književnosti. U ranijoj učeničkoj dobi česte su slikovne motivacije te razgovor o određenim doživljajima, događajima i emocijama koji se mogu pronaći u djelu ili koji su se učenicima svidjeli, dok u srednjoj školi motivacija može biti zahtjevnija te od učenika tražiti veću angažiranost pri praćenju nastave. U srednjoškolskoj nastavi zgodno je koristiti književnopovijesnu motivaciju koja će učenicima pomoći da uoče povezanost određenoga djela s povijesnim i društvenim okolnostima njegova nastanka, ali i da ga povežu s prethodno tumačenim gradivom, što i nastavniku omogućava bolje praćenje učeničkog znanja i upućenosti u gradivo.

6.2.1 Likovna motivacija

Likovna je motivacija u nastavi književnosti veoma prikladna zbog toga što razvija učeničke sposobnosti na više razina. Ponajprije, ona posebno utječe na učenikovu vizualizaciju, razvija sklonost prema estetskoj kulturi, ali i podiže učeničku opću kulturu, posebice ako je riječ o slikama kanonskih slikara. Sam vizualni efekt nije dovoljan, nego je nastavnik dužan dodatnim pitanjima poticati razgovor i uočavati pojedinosti koje se nalaze na slici, važne su za stvaranje odgovarajućeg ugođaja, a poslije mogu poslužiti i pri interpretaciji djela. Bitno je da nastavnik odabere slike koje su primjerene učeničkim spoznajnim i doživljajnim mogućnostima te da su tematski i izrazom bliske problematici romana.

U ovom slučaju odabrane bi bile slike koje će na asocijativan način prikazivati motive koji su značajni za razumijevanje romana, a nastavnik će potom najaviti roman koji objedinjuje sve otkrivene motive.

Sljedeće slike poslužile bi kao asocijacije:

6.2.2 Glazbena motivacija

Iako se glazbena motivacija češće koristi pri interpretaciji lirskih djela, ona svejedno može dobro poslužiti i za ilustraciju svojevrsnih emocija ili doživljaja, pa je pogodna za bilo koju vrstu umjetnine. Glazbeno djelo pokreće imaginativne procese i motivira učenike na slojevito doživljavanje djela i likova te ih potiče na izražavanje, koje može biti usmeno ili pismeno.

Izvršno povezivanje glazbe s epizodama romana bilo bi kada bi učenici slušali odabranu glazbu i odlučivali koja je najprikladnija za određeni događaj. Naravno, svoje mišljenje morali bi argumentirati. Za glazbenu motivaciju odabrana bi bila glazbena uvertira iz filma *Istočno od raja*.

6.2.3 Filmska motivacija

Filmska je motivacija u nastavi književnosti dobrodošla zato što uvelike odgovara načelu zornosti, ali i učeničkim sklonostima i afinitetima.⁵⁶ Upotreba filma kao motivacije

⁵⁶ U seriji nastavnih filmova posebnu skupinu čine element-filmovi koji su utemeljeni na književnoumjetničkom tekstu, tj. književnoumjetnički tekst prenose u filmski izraz. Element-film ima drugačiju namjenu od informativnog (biografskog, književnoteorijskog, ili književno-povijesnog filma). Taj film ima ponajprije estetsku namjenu, tj. služi razvijanju estetske senzibilnosti (filmske i literarne), razvija sposobnost

raznovrsna je. Iako su u današnje vrijeme česte ekranizacije lektirnih djela⁵⁷, filmovi koji bi mogli motivirati učenike, ne trebaju biti snimljeni po istom romanu kojemu će poslužiti kao motivacija.

Veoma bi korisno bilo, u svrhu što bolje učeničke recepcije, prije same analize romana pogledati film *Istočno od raja* u režiji Elie Kazana. Elia Kazan snimio je godine 1955. film *Istočno od raja*. Djelo je ustvari snimljeno prema četvrtom poglavlju romana. Učenici bi mogli pogledati film kod kuće ili na satu književnosti, ako bi bilo vremena, ili u nekim alternativnim oblicima nastave.

Ukoliko bi učenici pogledali cijeli film, prije interpretacije romana i kao polazna motivacija poslužila bi komparativna analiza filma i romana. Učenici bi morali zaključiti kako film prikazuje samo četvrti dio romana te usporediti radnju filma s radnjom navedenog poglavlja u romanu. Nadalje, učenici bi mogli iznijeti što su očekivali u filmu te jesu li se njihova očekivanja ostvarila. Poseban bi naglasak bio na karakterizaciji i oblikovanju dramskih osoba, odnosno na analizi njihovih postupaka, njihova vladanja prema drugima, njihovim međusobnim odnosima te o njihovu skladu ili neskladu s onim što su doživjeli čitajući roman.

Upiti bi glasili ovako:

1. Je li film ispunio vaša očekivanja? (Zašto jest i zašto nije?)
2. Obuhvaća li film u potpunosti radnju romana?
3. Koji dio romana tematizira film?
4. Koji se likovi iz romana pojavljuju u filmu i u čemu je razlika?
5. Kako su dramske osobe uvedene u radnju filma i čemu je razlika?
6. U kakvim su odnosima dramske osobe?
7. Kako se vladaju jedni prema drugima?
8. Je li film vjerodostojno prikazao:
 - a) Izgled likova
 - b) Emocije likova
 - c) Postupke likova

komuniciranja s filmskim i književnim djelom, otkriva posebnosti filmskog i literarnog izraza. Umjetničke karakteristike filma uvjetuju načine njegova uključivanja u dugotrajni odgojno-obrazovni proces. On se uključuje u sat interpretacije koji doživljava strukturne promjene, ali zadržava doživljajno-spoznajnu utemeljenost odgojno-obrazovnog procesa koja je svojstvena recepciji umjetničkog sadržaja (usp. Rosandić 1986:324)

⁵⁷ Primjerice, film *Troja* Wolfganga Petersena koristan je u recepciji *Ilijade*, a *Ana Karenjina* Joea Wrighta veoma zorno prikazuje istoimeni roman Lava Nikolajeviča Tolstoja.

9. Koliko se redatelj pozabavio prikazom socijalnih okolnosti tadašnjeg SAD-a i u kojoj je mjeri to važno za filmsku radnju?
10. Što je u središtu filmske radnje?

Nadalje, pišući recenziju filma ili komparativnu analizu, učenici bi uvježbavali pismeno izražavanje, pa je i to jedna od mogućnosti pristupa. Prethodno dobivene upute i smjernice za pisanje olakšale bi njihovo istraživanje, a sveukupan rad i zalaganje doprinijeli bi njihovoj boljoj upućenosti u nastavni sadržaj i uključenosti u raspravama o djelu. Uspoređivanjem književnog i filmskog djela nastaje problemska situacija jer se postavlja pitanje transpozicije romana u novi umjetnički izraz. U svezi s tim može se postaviti i problemsko pitanje: Je li filmski stvaratelj iznevjerio idejno-estetski smisao književnog djela? (usp. Rosandić 1975:173).

Ukoliko učenici ne bi gledali film prije interpretacije romana, isječak iz filma koji nije predugačak, ali koji veoma zorno prikazuje osnovne emocije i odnose između dramskih osoba, mogao bi poslužiti kao motivacija. Uz to, mogli bismo provjeriti učeničko poznavanje romana time što bi isječak iz filma morali smjestiti u kontekst romana.

Komentiranje video isječka počelo bi objavom dojмова. Učenici bi morali iznijeti razlike između njihovih zamišljaja i filmske adaptacije. Nadalje, učenici bi komentirali glumce i usporedili ih s likovima iz romana. Također, mogli bi diskutirati o ambijentu ili interijeru te uspješnosti ili neuspješnosti scenografije, isto kao i o filmskoj glazbi te načinu na koji je doprinijela dramskoj napetosti.

Upiti uz isječak glasili bi ovako:

1. Koju epizodu iz romana prikazuje ovaj isječak i kojem dijelu romana on pripada?
2. U čemu se filmska adaptacija razlikuje u odnosu na tako kako ste si vi u sebi predočavali taj događaj?
3. Što vas se najviše dojmilo u ovom isječku?
4. Pokušajte usporediti likove iz romana s dramskim osobama.
5. Pokušajte komentirati scenografiju. Jeste li tako zamišljali interijer?
6. Na koji način filmska glazba doprinosi dramskoj napetosti?

Ako do tada učenici ne bi primijetili neke biblizme u romanu ili filmu, Willove ili Adamove riječi upućene Calu, mogle bi biti signal koji će voditi i učenika i nastavnike u daljnjoj interpretaciji, pa će nastavnik upozoriti učenike da obrate pozornost na taj detalj iz

filma ili isječka, ovisno o motivaciji koja će se izvoditi.

6.2.4 Filozofski, povijesni i religijski sadržaji u motivaciji

Nastavna korelacija mogla bi se postići već na samom početku nastavnoga sata, upravo motivacijom. Budući da roman otvara više religijskih, filozofskih i povijesnih promišljanja, bilo bi zanimljivo započeti sat uvođenjem učenika u navedena područja.

Ako bismo sat započeli pregledom povijesnoga aspekta romana, bilo bi dobro zadužiti učenike da se unaprijed pripreme. Veći dio radnje romana odvija se između početka dvadesetog stoljeća i kraja Prvoga svjetskog rata, ali u epizodnim poglavljima spominju se i događaji iz razdoblja Američkoga građanskog rata, pa bi nekoliko učenika mogla pripremiti kratka izlaganja o tim temama. Učeničkim izlaganjima prethodila bi nastavnikova pitanja.

Upiti bi glasili ovako:

- 1) U koje biste povijesno razdoblje smjestili radnju romana?
- 2) Koja se dva rata spominju u romanu?
- 3) Što znate o Američkom građanskom ratu, a što o Prvom svjetskom ratu?
- 4) Što saznajemo o događajima iz Prvoga svjetskog rata iz pripovjedačeve naracije?
- 5) Kako su likovi romana upleteni u ratna zbivanja?
- 6) Kako rat utječe na likove iz romana?
- 7) Jeste li upoznati s pojmovima *ratno profiterstvo* i *ratno dezerterstvo*?
- 8) Koji bi likovi bili predstavnici jedne, a koji druge struje?

Nakon dijaloga između nastavnika i učenika uslijedila bi učenička kratka izlaganja, koja bi učenike pobliže upoznala s povijesnim aspektom romana te im omogućila smještanje romana i njegovih likova u određeni povijesni kontekst.

Motivacija utemeljena na filozofskom ili etičkom problemu primjenjuje se kada je i samo književno djelo kojemu se pristupa prožeto sličnim pitanjima. Motivaciju je ovdje moguće ostvariti raznim metodama: razgovorom, anketom ili kvizom (usp. Slavić 2011:54). Ako bismo romanu htjeli pristupiti s postavljanjem etičkog problema u središte, motivacija bi mogla započeti razgovorom o krivnji. Mnoge likove u romanu mogli bismo okriviti za njihove moralne nedostatke. Ono što bi učenici mogli raščlaniti jest stupanj krivnje pojedinih likova za pojedine događaje. Upiti kojima bi se mogla isprovocirati učenička promišljanja o djelu su:

- 1) Je li Cyrus kriv što je Charles dva puta Adama gotovo prebio na mrtvo ime?
- 2) Je li Charles u potpunosti kriv i odgovoran za svoje vladanje?
- 3) Je li Adam kriv za ponavljanje netrpeljivosti između braće?
- 4) Je li Cal kriv za Aronovu smrt?
- 5) U čemu leži veća krivnja: u izazivanju smrti ili u namjernom ubojstvu?

Analiziranjem razine krivnje u likovima i njihovim postupcima, učenici bi od samog početka bili uvedeni u problematiku mogućnosti moralnog izbora, koja se zapravo provlači čitavim romanom i temeljna je ideja romana. Ista bi se motivacija mogla provesti uporabom ankete, gdje bi učenici na ponuđena pitanja odgovarali potvrđujući ili nijećući.

Za motivaciju religijskim sadržajima mogli bismo iskoristiti rečenicu iz Knjige Postanka: ...“I Kajin ode u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani...“, posebice ako bismo od samog početka željeli naglasiti snažnu povezanost romana s biblijskom pripoviješću o Kajinu i Abelu. Takav je tip motivacije posebice prikladan za fragmentarni pristup, upravo zbog toga što bi se tada analiza romana temeljila ponajviše na interpretaciji biblijskoga interteksta, pa se ne bi išlo u šira razmatranja kompozicije, fabule, detaljne karakterizacije likova i slično.

Rečenicu iz Knjige Postanka nastavnik bi zapisao na ploču i započeo dijalog s učenicima.

Upiti vezani uz zapisanu rečenicu glasili bi ovako:

- 1) Prepoznajete li rečenicu zapisanu na ploči?
- 2) Zna li iz kojeg je teksta preuzeta?
- 3) Zna li što je Eden?
- 4) Zna li tko su bili prvi stanovnici Edena?
- 5) Jeste li čuli za biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu?
- 6) Što se dogodilo s Kajinom i Abelom?
- 7) Koje motive i osjećaje iz navedene biblijske pripovijesti biste mogli izdvojiti?

Nakon podsjećanja na biblijske sadržaje, uslijedila bi najava teme i naslova romana. Učenici bi tada, potaknuti pitanjem nastavnika, trebali uočiti i simboličnost naslova romana te prepoznati intertekstualne relacije i autorovu namjeru da ih naglasi.

6.2.5 Motivacija osobnim iskustvima učenika

Ovakav tip motivacije najbolje je provesti razgovorom o obitelji, odnosima unutar obitelji, te posebice, odnosima između braće.

Upiti bi mogli glasiti ovako:

- 1) Tko sve čini vašu obitelj?
- 2) Kakav odnos imate sa svojom braćom?
- 3) Zna li se katkada posvađati?
- 4) Što mislite koliko je važno da su roditelji pravedni prema svojoj djeci?
- 5) Što mislite da je potrebno kako bi obitelj bila skladna?

Budući da je književna kritika Steinbeckov roman nazivala i obiteljskom sagom, najava romana, nakon ovakve motivacije, mogla bi ići u tom smjeru. Učenici bi potom mogli povezati Steinbeckovo djelo s romanom Ana Karenjina i početnom Tolstojevom tezom *Sve sretno obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način (...)*.

Također, učenici bi se za motivacijski razgovor o obitelji mogli unaprijed pripremiti kod kuće čitajući ulomak iz teksta Ante Vukasovića, gdje autor iznosi svoje viđenje obitelji.

Ante Vukasović: *Obitelj, vrelo i nositeljica života* (Zagreb, 1994.)

...“Obitelj-mala ljudska zajednica u kojoj život nastaje, razvija se, njeguje i obnavlja. Obitelj ima privlačnu moć zbližavanja, draž i magičnu snagu ljubavi. (...) U ljubavlju prožetom braku i obitelji ljudi zadovoljavaju svoje osnovne potrebe: intimne, spolne i emocionalne, materijalne i duhovne, psihosocijalne i kulturne, potrebu za ljubavlju i potomstvom. Toplinu obiteljskoga doma ne mogu pružiti, niti nadomjestiti neke institucije. U tome i jest tajna povijesne obiteljske postojanosti.

Obitelj je temeljna društvena zajednica, prva i osnovna životna zajednica, zajednica osoba, najmanja društvena stanica i kao takva temeljna ustanova svakoga društva. U njoj se ujedinjuju različite funkcije vezane uz stvaranje i održavanje života, odgoj djece, unapređivanje društvenog i kulturnog života, proizvodnja i gospodarenje sredstvima za život, očuvanje moralnog poretka, njegovanje vjerskih shvaćanja i uvjerenja, domoljubnih osjećaja i postupaka. U obitelji nastaje novi život, u njoj se izgrađuje osobnost...”

Kao potvrdu razumijevanja Vukasovićeve teksta, učenici bi morali odgovoriti na sljedeće upite:

- 1) Što je, prema Vukasovićevu mišljenju, obitelj?
- 2) U kakvom su odnosu obitelj i društvo?
- 3) Nabroji funkcije (uloge) obitelji u životu pojedinca i društva.

Na nastavi bi se ukratko komentirao Vukasovićev tekst te učenički odgovori na unaprijed zadana pitanja. Potom bi učenici, uz heurističko navođenje nastavnika, povezali Vukasovićev tekst sa statusom obitelji u Steinbeckovu romanu. Upiti bi mogli glasiti ovako:

- 1) Koje su dvije obitelji važne za radnju ovog romana?
- 2) Nabrojite njihove članove.
- 3) Možete li usporediti obitelj Hamilton i obitelj Trask?
- 4) Bismo li mogli reći da su Cal i Aron imali obitelj?
- 5) Kako je nastala njihova obitelj?

Nakon kratke usporedbe, nastavnik bi mogao najaviti *Istočno od raja* kao roman koji prikazuje dva naraštaja obitelji Trask te sudbinu obitelji Hamilton, zapravo i autorove obitelji.

6.3 Najava teme

Nakon prikladne motivacije kojom je nastavnik potaknuo zanimanje učenika za djelo i njegovu recepciju, slijedi najava teme. Najavom teme u nastavi povezuju se prethodno izvedena motivacija s interpretacijom koja će uslijediti. Pri najavi teme nastavnik mora osobito paziti da kod učenika ne uništi dojam postignut motivacijom. Najava će, u slučaju ovog romana, ovisiti o motivaciji koja bi joj prethodila. Budući da se svaka od navedenih motivacija bavi određenim problemom ili temom romana, najava romana bit će izvedena tako da poveže činjenice spomenute u motivaciji.

6.4 Lokalizacija

Lokalizacijom smještamo ulomak u djelo, djelo u književnikov opus i opus u tematski, žanrovski te konačno vremensko-prostorni okvir. Lokalizacija može obuhvatiti političke, biografske i druge okolnosti.⁵⁸

Pri tumačenju književnih djela, potreban je osobit oprez jer se upotrebom neadekvatne lokalizacije može narušiti atmosfera postignuta motivacijom. Lokalizacija mora imati spojeve s motivacijom i sa samim djelom. Pronađemo li kakav jednostavan podatak iz životopisa umjetnika, poslužit ćemo se i takvim obavijestima.⁵⁹

Steinbeck nije autor koji je uključen u kurikulum nastave hrvatskog jezika i književnosti, pa nije potrebno učenike zamarati detaljima iz njegove biografije. Najprikladnije bi bilo nakon motivacije i najave teme imenovati autora romana, smjestiti ga u kontekst suvremene američke književnosti te navesti datum izdavanja romana.

Ne bi bilo zgorega spomenuti kako je, uz *Istočno od raja*, njegova velika uspješnica bio i roman *Plodovi gnjeva*, koji je također ekraniziran. Steinbeck je i dobitnik Nobelove nagrade za književnost, pa je i taj podatak relevantan.

⁵⁸ Slavić, Dean, *Peljar za tumače*. Profil, Zagreb. 2011:61

⁵⁹ Usp. *idem*.

6.5 Cjelovita interpretacija romana

Cjelovita interpretacija romana podrazumijeva obuhvaćanje romana u potpunosti, odnosno uvažavanje i analiziranje svih elemenata koji tvore roman. Ona istodobno ističe princip cjelovitosti djela te stavlja u drugi plan koncepciju koja je djelo tumačila samo na osnovi odabranih ulomaka (usp. Rosandić 1970:92).

Takav pristup romanu zahtjeva više od jednoga školskog sata. Kako bi se roman kvalitetno interpretirao u cijelosti, bit će potrebna tri do četiri nastavna sata. Učenici će se za sat književnosti pripremati i kod kuće tako što će voditi dnevnik čitanja i obratiti pozornost na pojedinosti koje će nastavnik unaprijed zadati.⁶⁰ Nastavnik i učenici moraju obaviti određeni posao kod kuće kako bi njihova suradnja na satu bila što bolja. Za vrijeme čitanja romana učenici će se usredotočiti na sljedeće elemente: kompozicija romana, vrijeme i mjesto radnje, pripovjedač i način pripovijedanja, glavni i sporedni likove i njihova karakterizacija (ponajprije etička i psihološka) te dominantni motivi i simboli koji se javljaju u romanu.

6.5.1 Vrijeme radnje

Oblikovanje vremena radnje u romanu otvara romanopiscu mnoge mogućnosti. Pritom se najviše misli na slobodu kojom on raspolaže prigodom stvaranja umjetnine. Romanopisac može u svakom trenutku donijeti odluku o napuštanju kronološkoga redoslijeda te ga preokrenuti umećući neku epizodu iz prošlosti ili budućnosti svojih junaka. On može razigranije upravljati vremenom, nego što je to dopušteno primjerice dramatičaru (usp. Kayser 1973:247). Isto tako, autoru romana u svakom je trenutku dozvoljeno prekinuti glavnu radnju nekom sporednom i na taj način odgoditi rasplitanje zapleta. No, bez obzira na visok stupanj autonomnosti, romanopisac svejedno mora biti na oprezu. Prema Forsteru, engleskom književniku i kritičaru, vjernost vremenu nije zanemariva. Romanopisac ne može poricati vrijeme unutar svoga romana, mora ga se držati (kao i pripovijesti), inače će postati nerazumljiv.⁶¹

Za razumijevanje vremena radnje ovog romana, važno je obuhvatiti povijesni kontekst i dva važna povijesna događaja: Američki građanski rat i Prvi svjetski rat, s jedne strane i

⁶⁰ Ukoliko se nastavnik odluči na davanje smjernica koje bi učenike pripremile za analizu romana na satu, morat će ih dati učenicima otprilike mjesec dana prije. Primjer obrasca s upitima i smjericama nalazi se u prilogu metodike pripreme.

⁶¹ Forster, E. M. *Vidovi romana*. U: Moderna teorija romana. Beograd: Nolit. 1979:169

zbog toga što su neki likovi bili i sudionici navedenih događaja. Na taj bi način mogla biti i ostvarena međunastavna korelacija, koja je opisana u motivaciji. Ako bi nastavnik htio upotrijebiti neki drugi oblik motivacije, ovaj povijesni aspekt može upotrijebiti u idućim dionicama nastavnoga sata.

Vrijeme radnje usko je povezano i sa samom kompozicijom. Primjerice, roman počinje opisom Salinske doline, u čijoj se blizini nastanio Samuel Hamilton, a poslije i Adam Trask. Nakon najave da će Adam biti protagonist, slijedi nekoliko poglavlja koja govore o njegovu djetinjstvu, a potom radnja biva prekinuta novim poglavljima o obitelji Hamilton. Modernistički tekstovi često nas odvede u prošlost ponekim sjećanjima ili uspomenama glavnih likova, no ovdje je to postignuto pripovjedačkim prolepsama. Tako iz njih saznajemo pojedinosti iz djetinjstva likova, Cyrusove doživljaje iz rata ili tragične sudbine pojedinih sporednih likova. Učenici bi mogli zabilježiti te ispriповijedane događaje te protumačiti njihovu ulogu u romanu.

6.5.2 Mjesto radnje

Fabula romana ujedno se gradi premještanjem likova iz jednog prostora u drugi. Uz likove i događaje definirane vremenom, prostor čini svijet romana, što se na neki način i odražava na ponašanje likova. Kako bi učenici uvidjeli da se mjesto radnje mijenja s obzirom na fokus pripovjedača, odnosno, ovisno o onome o čemu pripovjedač pripovijeda, mogli bi shematski prikazati kronotop pojedinih likova, primjerice Samuela.

Shematski bi to moglo izgledati ovako:

Samuel dolazi u Salinsku dolinu sa svojom ženom Lizom → osniva veliku obitelj → patentira svoje izume → upoznaje Adama → pravi bunare na Adamovu imanju → sprijateljuje se s Leejem → porađa Cathy → otvara Adamu oči i zahtjeva da blizancima nadjene imena → pretrpio je gubitak kćeri Une → prije smrti još jednom posjećuje imanje Traskovih i tada s ostalim likovima raspravlja o značenju biblijske pripovijesti

6.5.3 Kompozicija romana i ustrojstvo fabule

Proučavanje kompozicije omogućuje interpretatoru da uoči principe na kojima se zasniva raspored sadržajnih i formalnih elemenata u djelu. Raspored tih elemenata govori i o

karakteru piščeve vizije.⁶² U analizi kompozicije romana promatrat će se sljedeći elementi:

- a) Vanjska kompozicija djela
- b) Čime je uvjetovan takav raspored materijala u djelu
- c) Djelo će se raščlaniti na manje kompozicijske jedinice
- d) Odredit će se njihov međusobni odnos i funkcija
- e) Utvrditi pokretačke i retardantne elemente u fabularnom toku

Ovakvim raščlanjivanjem kompozicije izbjegava se prepričavanje fabule, a uočavaju se zakonitosti njezina oblikovanja i postojanja⁶³.

Roman *Istočno od raja* sastoji se iz četiri dijela u kojima se isprepliću poglavlja o obitelji Trask i obitelji Hamilton, pa bi učenici mogli izložiti kompoziciju pojedinih dijelova.

U ovoj fazi nastavnoga sata može se primijeniti dijaloška metoda kombinirana s metodom rada na tekstu i metodom pismenih radova. Sustavom pitanja i zadataka analizirat će se obilježja kompozicije romana i ustrojstvo fabule. Učenici bi mogli biti podijeljeni u četiri skupine te zajednički rješavati radne zadatke koje bi im podijelio nastavnik.

Upiti bi mogli glasiti ovako:

1. SKUPINA

- 1) Roman se sastoji iz četiri dijela. Kako počinju, a kako završavaju pojedini dijelovi?
- 2) Kako su raspodijeljena poglavlja o obiteljima Trask i Hamilton?
- 3) U kojim se epizodama susreću obitelj Trask i Hamilton?
- 4) Koliko su dvije obitelji povezane?
- 5) Koliko je njihovo poznanstvo važno za radnju romana?

2. SKUPINA

- 1) Navedite ključne epizode u prvom i četvrtom dijelu romana.
- 2) Izdvojite iz romana *Istočno od raja* događaje koji su najpresudniji u razvoju radnje.
- 3) Koja epizoda u pojedinim dijelovima romana najavljuju glavne zaplete?
- 4) Koje epizode iz života likova saznajemo iz pripovjedačeve naracije?
- 5) Kako zovemo postupak pripovijedanja događaja koji su se zbili prije glavne

⁶² Rosandić, Šicel: *Pristup nastavi književnosti*. Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo. 1970:88-89.

⁶³ *idem*.

radnje? Navedite neke epizode.

3. SKUPINA

- 1) Odredite glavne likove romana.
- 2) Izaberite sami određeni lik i opišite ove pojedinosti: a) ulazak u radnju, b) prisutnost u radnji, c) izlazak iz radnje
- 3) Koje scene u romanu obilježavaju zaplete u sudbini: a) Adama, b) Cathy, c) Cala, d) Arona.
- 4) Kako se raspliću odnosi između: a) Adama i Charlesa, b) Adama i Cathy, c) Cala i Arona. Navedite rečenicu ili dvije iz romana koje dokazuju vaše tvrdnje.
- 5) Kojim se pripovjedačkim postupcima autor služi u oblikovanju likova? Imajte na umu riječi samoga lika, razgovore između likova te pripovjedačev doprinos.

4. SKUPINA

- 1) Odredite kompoziciju romana na osnovi pripovjedne tehnike. Obratite pozornost i pronađite primjere za: a) opisne dijelove teksta, b) narativne dijelove teksta, c) dijaloški dijelovi teksta, d) monološki dijelovi teksta, e) piščev komentar
- 2) Koja je uloga pripovjedača u djelu? Navedite primjere iz djela.

Rješavajući takve zadatke, učenici uočavaju ustroj teksta i piščev postupak u organizaciji teksta. Obilježavanje i izdvajanje epizoda važnih za radnju romana olakšat će učenicima snalaženje u tekstu za vrijeme interpretacije, ali i uočavanje temeljnih zapleta i naravi odnosa između likova. Kad učenici riješe postavljene zadatke, dijaloškom metodom provjerit će se rezultati rada i provesti korekcije. Nakon detaljne raščlambe vanjske i unutarnje kompozicije romana, moći će se okarakterizirati fabula romana, ali i tip pripovjedača.

Upiti bi mogli glasiti ovako:

- 1) Kakva je fabula romana?
- 2) Zašto kažemo da je fabula uzbudljiva? Na čemu se zasniva uzbudljivost fabule?
- 3) Zašto bismo mogli reći da je fabula složena?
- 4) Fabula ima naturalistička obilježja. U čemu se to očituje?
- 5) Na temelju pripovjedačeva stava prema likovima i događajima odredite njegovu pripovjedačku narav.

Nastavnik će istodobno bilježiti natuknice na ploču. Takvo usporedno bilježenje predstavlja ujedno i fazu generalizacije. Svaku natuknicu učenici će prepisati u svoje bilježnice i dodatno komentirati, ako bude potrebno.

6.5.4 Karakterizacija likova

U ovom će poglavlju biti prikazano nekoliko mogućnosti karakterizacije likova pa će učenici učiti kako zapažati, prepoznavati, argumentirati, zaključivati i interpretirati. Drugim riječima, razvijat će se učeničke književnoteorijske kompetencije i imaginativne vještine. Na taj način učenik će postati aktivni sudionik u interpretaciji. Struktura i razvoj književnog lika u romanu upućuje na primjenu složenih i različitih tipova karakterizacije. Ovisno o naravi književnog lika, u analizi prevladava jedan ili dva tipa karakterizacije, koji se obično isprepliću s izravnom ili neizravnom karakterizacijom (s pomoću deskripcije, komentara i sl.).⁶⁴ Uspješna interpretacija lika treba afirmirati pitanja i zadatke usmjerene prema izražavanju senzibiliteta za lik, zauzimanju kritičkog stava prema liku te izražavanje emotivnih reakcija na njegove postupke i ponašanja, što u središte stavlja etičku i psihološku karakterizaciju likova. S obzirom na to da motiviranost likova implicira njihovu karakternu određenost, samim time i karakterizaciju, naglasak će biti na ovim dvjema karakterizacijama.

Etički pristup obuhvaća društvenu uvjetovanost i prihvatljivost moralnih normi lika. Tim se postupkom istražuju moralna htijenja, moralni čin i postupci, moralni nazori i djelovanje lika, stav lika prema svijetu i njegove moralne osobine u odnosu prema drugima i sebi. Etički pristup pridonosi boljem i detaljnijem upoznavanju karakternih crta književnoga lika, tj. komponenata njegove moralnosti: sposobnosti da svjesno i savjesno postupi, suosjeća, osjeća ljubav i dužnost. Prema tome, etička karakterizacija lika uključuje analizu nekih komponenata svjesnosti postupanja, osjećaja i voljnih osobina lika (usp. Diklić 1978:128).

Psihološkim pristupom istražuje se emocionalni, intelektualni i voljni život lika, njegova svjesna i podsvjesna stanja, tj. psihički procesi povezani sa svjesnom aktivnošću lika i njegovi podsvjesni doživljaji te motivacije za djelovanje i ponašanje lika. Psihološkim pristupom dokazuje se i opravdanost i neopravdanost postupaka (odnosa) lika na osnovi općeg važećeg uzorka psihologijske znanosti o normalnoj psihološkoj strukturi (usp. *idem*).

U interpretaciji lika teško je strogo razlučiti etičku karakterizaciju od psihološke. Tim

⁶⁴ Diklić, Zvonimir. *Književnoznanstveni i metodički putokazi nastavi književnosti*. Školska knjiga. Zagreb. 2009:75.

više što i pojmovno nisu precizno razlučene etičke kategorije od psiholoških. Neke etičke kategorije pripadaju i u psihološke – zavisno od konteksta. Strogu granicu između etičke i psihološke analize književnoga lika teško je uspostaviti (usp. *idem*).

6.5.4.1 Tvrdnje o likovima

Karakterizacija likova mogla bi se organizirati na način da se učenicima daju nastavni listići na kojima su napisane određene tvrdnje o likovima, koje mogu biti istinite, neistinite ili nepotpune. Na taj se način također može jednostavno provjeriti jesu li učenici pročitali djelo. Učenički bi zadatak bio komentirati točnost podataka te argumentirati svoje mišljenje, po mogućnosti navodima iz romana. Učenička izlaganja bila bi nadopunjena propitkivanjem nastavnika. Ovakav pristup analizi likova pokazuje učeničku upoznatost sa sadržajem romana, ali i sa osobinama likova. Istodobno omogućava i rad na tekstu.

Potom bi učenici dobili nove nastavne listiće na kojima bi se nalazila točna i netočna određenja karaktera pojedinih glavnih i sporednih likova. Učenički bi zadatak bio rasporediti odgovarajuće osobine u tablicu s etičkim i psihološkim osobinama likova.

Primjeri nastavnih listića s tvrdnjama o likovima bili bi sljedeći:

- 1) Cyrus je bio uzoran otac i velik ratni heroj i znalac.
Nastavnikovi upiti, koji bi uslijedili nakon učeničkih izlaganja, primjerice bi bili sljedeći: a) Kakav je Cyrus bio prema Charlesu, a kakav prema Adamu?, b) Zašto je Cyrus više volio Adama?, c) Kako je to pokazivao?, d) Kako je Cyrus stekao svoje znanje o vojnikanju?, e) Što saznajemo o njemu kao vojniku?, f) Kako je Cyrus stekao svoje bogatstvo?
- 2) Charles nije volio Adama zato što je Adam išao u vojsku umjesto njega.
Nastavnikovi upiti, koji bi uslijedili nakon učeničkih izlaganja, primjerice bi bili sljedeći: a) Kakav je Adam prema Charlesu?, b) Što saznajemo o Charlesu iz njegovih pisama Adamu?, c) Kako Charles živi dok nema Adama?, d) Bismo li mogli reći da je Charles prozreo Cathy?
- 3) Adam je nekoliko puta bio žrtva Charlesova nasilja, ali to je i zaslužio.
Nastavnik bi mogao nastaviti sljedećim upitima: a) Zašto se Charles izživljavao na Adamu?, b) Charles dva puta u romanu brutalno premlaćuje brata. Što je dovelo do toga?, c) Mislite li da je Charlesova avantura s Cathy Charlesova osveta ili je on to napravio samo zato što se ukazala prilika?, d) Držite li da je Adam prenaivan

i neiskvaren da bi pojmio zlo oko sebe?

- 4) Cathy je imala nesretno djetinjstvo, pa je njezina zloća rezultat traumi iz toga doba.

Nastavnik bi mogao ovako nastaviti: a) O kojim nam događajima iz Cathyna djetinjstva pripovjedač pripovijeda?, b) Kako je pripovjedač opisuje?, c) Koje sve osobe iz njezine blizine stradaju zbog nje?, d) Kako ona shvaća svijet i nazočnost zla?, e) Kako se vlada kada ju je Adam potražio u bordelu?, f) Kako to iskustvo djeluje na Adama?

- 5) Traskovi su živjeli u neimaštini.

Upiti koji bi uslijedili: a) Kako Adam i Charles troše novac?, b) Kako biste opisali Adamov poslovni neuspjeh?, c) Zašto je Adam uopće krenuo u takav posao?

- 6) Samuel Hamilton potpuna je suprotnost Cyrusu.

Mogli bi slijediti sljedeći upiti: a) Kakav je Samuelov odnos s Adamom?, b) Zašto bismo mogli reći da Samuel posjeduje osobine starozavjetnog proroka?, c) Što Samuel prepoznaje u Cathy?

- 7) Lee je bio realan i točan u procjenjivanju ljudi, ali i naklonjen kritici.

Nastavnik bi mogao ovako nastaviti: a) Pronađite u četvrtom dijelu romana Leejeve riječi za Cathy i Adama., b) Kakvu ulogu Lee ima u životima Traskovih?

- 8) Adam je odbio Calov poklon zato što je ga je Cal stekao ratnim profiterstvom.

Naknadni upiti mogli bi glasiti ovako: a) Držite li da Adam ponavlja očevu pogrešku?, b) Kako biste opisali njegov postupak?, c) Kako biste opisali Calov pokušaj dodvoravanja ocu?

- 9) Aron je otišao u rat zbog toga što je odustao od svećeničkog poziva, a bojao se priznati to svome ocu.

Nastavnikova pitanja mogla bi biti sljedeća: a) Kako biste opisali Calov postupak?, b) Tko snosi krivicu za Aronovu smrt?, c) Kako Adam reagira na te događaje, a kako Cal?, d) Tko je bio zaslužan za Adamov blagoslov Cala?

6.5.4.2 Tablica s etičkim i psihološkim osobinama

Nakon prvog dijela karakterizacije uslijedila bi sistematizacija svega rečenog o likovima uz pomoć nastavnih listića koji bi sadržavali popis etičkih i psiholoških osobina likova koje mogu, ali i ne moraju odgovarati određenom liku. Učenički bi zadatak bio,

skupinskim oblikom posla, odabrati osobine koje bi dodijelili pojedinom liku i na taj način, uz pomoć tablice, pokušati razgraničiti etičke od psiholoških osobina. Svoj odabir morali bi argumentirati postupcima likova i navodima iz djela. Vrlo je moguće da bi pri ovakvom tipu raščlambe značaja likova moglo doći do problemske situacije u razredu, zbog oprečnih mišljenja učenika.

Ovakav pristup karakterizaciji može funkcionirati i samostalno, prethodni dio služi kao priprema za sistematizaciju.

Tablica s etičkim i psihološkim osobinama likova izgledala bi ovako:

Zadatak: Svakom liku dodijeli osobine za koje držiš da su dio njegova karaktera. Podijeli ih na etičke i psihičke. Za svaku dodijeljenu osobinu pronađi navod ili dokaz iz teksta.

CYRUS	
Oholost, superiornost, samouvjerenost, snalažljivost, sebičnost, požudnost, samoljublje, grubost, bezosjećajnost, okrutnost, beskrupuloznost, pravednost, blagonaklonost, hrabrost, humanost, pristranost, superiornost, autoritativnost, manipulativnost, kriticizam, prilagodljivost, promišljenost, ambicioznost, svojeglavost, lukavost, bezosjećajnost, netaktičnost, iskrenost, pohlepnost.	
ETIČKE (MORALNE) OSOBINE	PSIHIČKE (PSIHOLOŠKE) OSOBINE

Tablica 2. Nastavni listić (etička i psihička karakterizacija likova)

Uz ostale likove navedene bi bile sljedeće osobine:

Charles: lukavost, negativnost, bahatost, nesuosjećajnost, svojeglavost, bezosjećajnost, nepredvidivost, svojeglavost, proračunatost, sumnjičavost, brižnost, ravnodušnost, manipulativnost, osvetoljubivost, kritičnost, okrutnost, grubost, sadizam, oholost, ljubomornost, promiskuitetnost, samoljublje, podrugljivost, požudnost, superiornost, agresivnost, nasilnost, očajnost.

Adam: upornost, obzirnost, čeznutljivost, osjetljivost, osjećajnost, pesimizam, osamljenost, nesigurnost, neodlučnost, naivnost, otuđenost, depresivnost, nestalnost, brižnost, dobronamjernost, iskrenost, altruizam, požrtvornost, suosjećajnost, odgovornost, pristranost, indiferentnost, nezainteresiranost.

Cathy (Kate): promišljenost, lukavost, snalažljivost, bezosjećajnost, netolerantnost, hladnokrvnost, nepredvidivost, proračunatost, ravnodušnost, manipulativnost, samouvjerenost, okrutnost, nedostatak empatije, sadizam, promiskuitetnost, požudnost, sebičnost, pesimizam, negativnost, lažljivost, koristoljubivost.

Samuel Hamilton: požrtvornost, čeznutljivost, duhovitost, kreativnost, spretnost, pozitivnost, misaonost, pronicljivost, iskrenost, osjećajnost, odvažnost, pričljivost, obzirnost, suosjećajnost, odlučnost, domišljatost, ljubaznost, mudrost, plemenitost, dobronamjernost, brižnost, skromnost, iskrenost, čovječnost, nesebičnost, pravednost, odgovornost, ustrajnost.

Lee: prilagodljivost, pozitivnost, strpljivost, misaonost, tolerantnost, iskrenost, popustljivost, ustrajnost, odlučnost, osjećajnost, domišljatost, dobronamjernost, brižnost, čovječnost, čestitost, nesebičnost, razumnost, solidarnost, pravednost, odanost, mudrost.

Aron: krhkost, ambicioznost, poslušnost, pokornost, misaonost, omiljenost, povučenost, naivnost, plahost, osjetljivost, skromnost, obzirnost, osjećajnost, brižnost.

Cal: snalažljivost, drskost, bahatost, zatvorenost, emocionalna uskraćenost, ambicioznost, snalažljivost, nepromišljenost, odvažnost, svojeglavost, proračunatost, otuđenost, nehajnost, sumnjičavost, nepovjerljivost, osvetoljubivost, ljubomornost, sebičnost, pokornost, pokajanje, savjesnost, neodgovornost, nepredvidivost, neodlučnost, rastrganost, ranjivost, iskrenost.

6.5.4.2 Učenički monolozi i karakterizacija likova

Još jedan način karakterizacije likova ostvariv je monolozima kojima će učenici predstavljati osobe iz djela. Učenici svoje monologe trebaju najprije napisati kod kuće na temelju podataka iz romana, a zatim izvesti pred razredom (usp. Slavić 2011:401). Učenicima se mogu dodijeliti uloge Cyrusa, Charlesa, Adama, Cathy, Samuela, Leeja, Arona i Cala, a oni bi, u obliku monologa u prvome licu trebali progovoriti o sebi, svom životu i osjećajima.

Nastavnik će uputiti zadužene učenike na što sve trebaju obratiti pozornost prilikom pisanja monologa.

Ovakav je pristup karakterizaciji likova veoma koristan za učenike jer potiče njihovu kreativnost i imaginaciju te razvija pismeno i usmeno izražavanje. Dodatno je poticajan za karakterizaciju zbog toga što se na ovaj način puno lakše mogu obuhvatiti pojedine socijalne i filozofske karakteristike likova.

Učenik koji je dobio ulogu Cyrusa, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Cyrus Trask. Mnogi bi rekli da sam ispao vragu iz torbe... Možda i jest tako, pa i neka je! Nisam loše prošao zbog tog, baš dapače... Nakon burne mladosti, 1862. unovačili su me u pukovniju države Connecticut. Napustio sam vlastitu farmu i moja je žena preuzela brigu oko svih poslova, a još je bila i trudna. Kući sam se vratio šest mjeseci nakon rođenja svoga prvog sina, nažalost bez desne noge, amputirali su je do koljena... Nikada neću to zaboraviti... Dali su mi olovni metak da ga zagrizem dok su odsijecali izrešetanu nogu... I sad ga nosim sa sobom, tragovi zubiju uvijek me podsjetu na moju hrabrost. Hm, možda i jesam nalikovao na samog vraga, uvijek sam bio neobuzdan i protiv pravila... Prebrzo sam vozio kola na dva kotača i uspijevao učiniti da moja kljasta noga izgleda živahno i poželjno. Iako me stajala desne noge, uživao sam u svojoj vojničkoj karijeri, ma koliko kratka bila. Divlji kakav sam bio, svidjelo mi se to kratko razdoblje obuke i opijanja, kockanja i tjelesnih užitaka. Nakon obuke odmarširao sam na jug i u tome također uživao – u upoznavanju zemlje, krađi pilića i naganjanju pobunjeničkih djevojaka u sjenike, ha ha, kakva su to bila vremena! Hm, kad bolje razmislim, bojno polje nisam ni vidio kako treba! Neprijatelja sam prvi put ugledao u osam sati jednog proljetnog jutra, a u osam i trideset već sam bio pogođen. No, i tad sam imao sreće pa su se pobunjenički vojnici povukli i vojni liječnici odmah su mi pritekli u pomoć. Eto, tako je proteklo mojih pet minuta slave i pet minuta užasa, ali nisam se dao. Ne znam zašto, ali imao sam jaku životnu snagu, to me i održalo. To i moja razmetnost... Iako me i ona stajala boleština koje sam navukao i poslije njima nagradio svoju ženu. Mah, ona se ionako nije mogla nositi s mojim, kako da kažem, stilom života... Odjednom je samo odlučila oduzeti si život. Ostavila je oproštajno pismo s hrpom priznatih zločina na koje znam da nije bila kadra ni pomisliti, a kamoli učiniti. Tko zna što se njoj motalo po glavi! No dobro, oplakao sam je s bocom viskija i ubrzo pronašao drugu ženu. Pa, trebao mi je netko za obavljanje kućanskih poslova! A sluškinje su skupe... Alice je brinula o Adamu i rodila mi drugog sina, Charlesa. Bila je dobra žena. Samo je šutjela i radila, a ja sam to znao

iskoristiti. Upravljaio sam farmom i istodobno započeo novu karijeru – karijeru staroga ratnika. Nitko u Ministarstvu nije znao ništa o mojoj službi, a ja sam mogao svima bajati što sam htio. Ma, što oni svi znaju, hrpa neznalica! Ali ja, ja sam postao pravi stručnjak. Mnogi su tražili savjete po pitanju organizacije vojske, časničkih odnosa, osoblja i opreme, kakva ironija! Naravno da sam i svoje sinove pripremao na vojnu službu, no, s vremenom sam shvatio da ona nije za Charlesa, on je bio suviše neustrašiv. Ničega se nije bojao, zato nikada ne bi mogao ništa naučiti o hrabrosti. Pustiti ga u vojsku značilo bi osloboditi ono što je u njemu moralo biti sputano. I Adam osjetio tu njegovu stranu. Ne znam što ga je spopalo, ali jednom je životinjski pretukao Adama zbog toga što sam zavolio psića kojeg mi je darovao, a Charlesov dar, džepni nožić nisam toliko cijenio. Ali, to nije ni bilo prvi put! Dok su bili djeca, izgubio je od Adama u igri pee-wee i nije se znao nositi s tim porazom te je i tada nasrnuo na Adama. Stvarno je imao tešku narav... Ali Adam, njega je trebalo osnažiti, njega je trebalo učiniti muškarcem, on je bio pravi vojnički materijal. Možda sam ga na taj način samo htio zaštititi, možda zato što sam ga oduvijek više volio...

Učenik koji je dobio ulogu Charlesa, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Charles Trask, Adamov polubrat, mlađi od njega tek nešto više od godinu dana. Rodio sam se s očevom svojeglavošću, ali i fizičkom snagom. Bio sam rođeni sportaš, s instinktivnim osjećajem za vrijeme i koordinaciju i s nadmetačkom voljom da pobijedim druge. Pobjeđivao sam u svim nadmetanjima, sve dok me Adam jednom nije pobijedio u igri pee-wee. Nisam to mogao uopće zamisliti, niti podnijeti. Iako sam se uvijek ponašao zaštitnički prema njemu, branio ga od druge djece, od očeve grubosti, nije mi mogao to oduzeti! Ne nakon što mi je oduzeo i očevu ljubav! Oduvijek sam znao da je otac njega volio više! Ali, nikada nisam mogao dokučiti zašto?! Osvetio sam se. Moj zaštitnički stav pretvorio se u prezir. To je bio moj prvi napad na brata. Pretukao sam ga palicom, da! I nije mi bilo žao. Riješio sam se bijesa... ali prezir je ostao. Otac je dignuo ruke od mene. Nije više htio da idem u vojsku... Zašto? Ja sam trebao biti taj! Ja sam htio udovoljiti ocu! Zašto on, zašto taj mlakonja? Cijelo vrijeme pokušava oteti oca! Kad se samo sjetim njegova rođendana... Uzeo sam sedamdeset pet centi i kupio mu nož proizveden u Njemačkoj, s tri oštrice, vadičepom i sedefastom drškom. Gdje je taj nož? Nikad nisam vidio ni da ga je nabrusio! A Adamov psić? Poslije je bio je glavna faca na očevu sprovodu, onakav slijep i šepav! Nisam mogao prijeći preko svega toga. Uzeo sam stvar u svoje ruke. Želio sam da nestane! Pozvao sam ga u šetnju. Pretukao sam ga i ostavio uz cestu. Otišao sam doma po sjekiru, ali kada sam se vratio,

Adama nije bilo. Gdje li se samo zavukao? Upalio sam šibicu kako bih bolje vidio, pa drugu i treću, a njega ni za lijev. Otišao sam u krčmu sakriti se i utopiti bijes u alkoholu. Vratio sam se kući, kad tamo kao da se ništa nije dogodilo. I bolje, samo bi mi još nedostajalo očevo prosvjedovanje...

Naposljetku je Adam otišao. Majka je umrla, a otac preselio u Washington, dobivši uglednu poziciju u Društvu ratnih veterana. Ostao sam sam na farmi. Trošio novac na krčme i javne kuće. Ponekad bih se sjetio brata, poslao mu pismo. Nisam se mogao riješiti tog jada i jala, uvijek bih spomenuo oca... i ožiljak koji sam zaradio posred čela radeći u polju. Samo mi je još to falilo! Kao da me netko obilježio, ne izgleda dobro...

U međuvremenu umro je i otac. Ostavio je ogromno bogatstvo. Pitam se odakle mu taj novac? Postoji li mogućnost da je moj otac nečastan? Da je lagao cijelo vrijeme? Je li moj brat bio u pravu kada je rekao da ga je mrzio? Jesam li pogriješio s bratom?

Naposljetku se Adam vratio. Živjeli smo u miru na farmi, sve dok se nije pojavila ona. Odmah sam ju prozreo. Vidio sam da je slična meni, nije me mogla prevariti. Pravila se krhka i nevina, a prvu bračnu noć provela je sa mnom. Koga li je samo Adam oženio?!

Učenik koji je dobio ulogu Adama, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Adam Trask. Stariji sin Cyrusa Traska. Oduvijek sam bio poslušno dijete. Nešto u meni prezalo je od nasilja, od prepiranja, od nijemih vriskavih napetosti koje paraju kuću. Svoj sam život prekrpio koprenom neodređenosti, dok je ispred mojih mirnih očiju protjecao život. To me nije štitilo od napadaja, ali barem mi je pribavilo nepovredivost. Ili sam to samo mislio. Imam brata Charlesa, zapravo polubrata. Nemamo istu majku. Nikad nisam saznao što se s majkom zapravo dogodilo, ali katkad bih pomislio da, kad bih samo uspio saznati kakav je to grijeh ona počinila, i sam bih počinio isti – i ne bih bio ovdje. Cijelo moje djetinjstvo obilježio je otac. Nekad sam i mislio da je sve što on kaže i napravi ispravno. Ali, to je još uvijek bilo ono doba djetinjstva kada djeca misle da je njihovim roditeljima podarena božanska inteligencija. No, ja sam prozreo svog oca. Ja sam vidio da on nije Bog. Shvatio sam da, barem što se mene tiče, odgojne metode mojeg oca nemaju veze ni sa čim na svijetu osim s njim samim. Tehnike i obuka nisu uopće bili smišljeni za moga brata i mene, već da Cyrusa Traska učine velikim čovjekom! Priznajem, ja ga nisam volio. Za mene on je bio obični varalica i prevarant. Lažnjak! Sva ona bajanja o ratu, vojničovanju! Ma to su bile njegove puste budalaštine kojima je mogao mazati oči drugima, ali ne i meni, ništa od toga nije bilo istina! I bio sam u pravu! Pa odakle njemu onoliko bogatstvo? On je krao novac, on

je kriminalac! Kakav čovjek, moj otac...

Charles to nikada nije vidio. Optuživao me da ga otac ne voli zbog mene, jer mene voli više! Ma odrekao bih se te ljubavi isti tren! Ništa dobro mi nije donijela, samo bol i udarce. Charles mi je strašno zavidio, mislio je da će tako umanjiti svoju bol i... Ne znam, trpio sam navale njegova bijesa, nikome nisam nikada ništa rekao. Zadnji sam put mislio da neću preživjeti. Opet je spominjao džepni nožić koji je darovao ocu, i kako ga on nije ni pogledao, i kako on njega ne voli i... Pretukao me... uspio sam zavući se u jarak kad je otišao. No, onda se vratio sa sjekirom u ruci! On je mene stvarno htio ubiti! Tražio me, a ja sam dugo ležao u hladnoj vodi. Pitao sam se kako se Charles osjeća, pitao sam se hoće li sada, kada se njegov bijes stišava, osjetiti paniku ili tugu ili grizodušje? Ili ništa... Sve sam to osjećao ja umjesto njega. Savjest me je spajala s bratom i trpio sam bol umjesto njega, jednako kao što sam nekad umjesto njega pisao zadaću.

Kad sam se oporavio, otišao sam u vojsku. Nisam se tamo proslavio junačkim djelima, čak sam i bježao, lutao... Primio sam Charlesova pisma. Opet je pisao o istom. Opet je govorio kako bi on trebao biti na mom mjestu. Ne znam što da mislim o njemu. Ali moram priznati da sam ga uvijek volio, usprkos svemu.

Kad sam se vratio kući, Charles me dočekao. Živjeli smo poprilično skladno na farmi, kad je odjednom nemir u naše živote donijela ona. Dopuzala je pred naš trijem, isprebijana i izudarana, morao sam joj pomoći. Nisam ništa pitao, samo sam htio da se čim prije oporavi. Mislim da sam se zaljubio u nju. Oženio sam je. Preselili smo u Kaliforniju. Rodila mi je dvoje djece i napustila me. Govorila je da će me napustiti, ali ja nisam vjerovao u to. Pucala je u mene! U moje rame... Nisam mogao doći k sebi. Brigu oko blizanaca preuzeo je Lee, ja sam bio previše utučen. Lee, što bih ja bez njega? Kao i bez Samuela... Teško je zamisliti da ću zahvaljivati čovjeku na uvredi i na tome što me stresao kao otirač. Ali zahvalan sam. Bolna je to zahvalnost, ali je ipak zahvalnost. Samuel i Lee otvorili su mi oči. Zbog njih sada vidim, a nekad sam samo gledao. Prozreo sam Cathy, kao što sam prozreo i svog oca kad sam bio dijete. Posjetio sam je u bordelu, htio sam se uvjeriti u to da je zaista tamo. Na razne me načine pokušala uznemiriti, čak je rekla da nisam otac svoje djece i potom je svodniku naredila da me prebije. Divim se samome sebi kako sam ostao smiren i kako je ona bjesnila zbog toga, ali iz očiju joj je izbijao očaj. Tada sam je napokon mogao zaboraviti, tada sam je pustio.

A moja djeca... bojim se da nisam bio dobar otac. Bojim se da sam ponovio očevu pogriješku. Odbio sam Cala, a on mi je samo htio dobro, htio je ispraviti moj poslovni fujasko, ali nikad to ne bih tražio od njega. Samo sam htio da pruži sebi dobar život, htio sam da bude dobar

čovjek, htio sam da ne ponavlja greške svojih predaka... Ali on to tada nije shvatio, mislio je da ga ne volim. A Aron... On je sličan meni, on nije mogao podnijeti zlo koje mu je Cal priredio, a ni ja nisam podnio zlo koje me je snašlo. Izgubio sam jednog sina, ali nisam htio izgubiti i drugog, nisam htio da se on sam izgubi. Dao sam mu nadu.

Učenica koja je dobila ulogu Cathy, mogla bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Cathy, Cathy Ames, poslije su me zvali Kate. Iskreno, sama sam to tražila, nisam htjela da me bilo što povezuje s mojim prijašnjim životom, ili bilo tko... Tko bi se toga želio sjetiti?

Srećom, oduvijek sam bila drugačija od svih. To me štitilo od okoline, koju nikad nisam razumjela. Morala sam stvoriti svoj vlastiti svijet, samo da na bilo koji način uteknem izvanjskoj stvarnosti. Naučila sam lagati. I to dobrano lagati. Moje laži nisu bile bezazlene. Njihova je svrha bila izbjeći kaznu, posao ili odgovornost. Nikad nisam zaboravljala svoje laži, pa sam razvila najdjelotvorniju metodu laganja ikad: uvijek sam ostajala dovoljno blizu istini tako da nitko nije mogao biti siguran lažem li ili govorim istinu. I djelovalo je. Na kraju krajeva, tko ne bi vjerovao maloj dražesnoj djevojčici? Tko bi uopće i pomislio da sam bila u stanju zavesti dvojicu dječaka, kada mi je bilo samo deset godina? Tko bi mogao naslutiti da se profesor Grew ubio zbog mene? Čula sam kad je došao tu večer u moju kuću. Kako je samo jecao, molio, preklinjao! Smijala sam se cijelu noć! Ali zaslužio je to. Prenemagao se da je dobar, a jedino što je želio bilo je leći sa mnom, s djevojčicom! Dobro sam se sjetila kada sam rekla da se šuška okolo kako je imao nekih neprilika u Bostonu. Odmah je drugi dan cijeli grad bruja o tome! Tko bi i slutio nešto drugo? Nitko nije ni slutio da sam ubila vlastite roditelje... Kad sam bila mala djevojčica, znala sam kakvi su oni, glupe i lažljive budale... Moj vlastiti otac i majka, koji su glumili dobrotu. A nisu bili dobri. Ja sam na svojoj koži osjetila udarce očeva biča. Mislio je da je time sve riješio, ali gadno se prevario. Vrlo je malo trebalo da glumim dobru djevojčicu, kako bih zadobila njihovo povjerenje. A oni nisu ni slutili što ih čeka. Katkad se divim samoj sebi, kako sam sve to pomno isplanirala. Ljudi su me žalili: ...“Jadna djevojčica... Provalnik ju je hladnokrvno ubio prije nego što je zapalio cijelu kuću Amesovih, siroto dijete...” Ha, ha, mislila sam da je tada moje umijeće obmanjivanja doseglo vrhunac, ali život mi je pružio još mnoge prigode. Ha, ha, siroti Adam! Nije ni znao u što se upušta! Stvarno mi je sreća bila naklonjena kad me dovela ispred njegovih vrata... On mi se zapravo toliko gadio, ali trebala sam ga, iskoristila sam tu naivnu i glupu zaljubljenju budalu. Da, zaljubljenju! Pokušao me privezati. Većinu ljudi tako privežu. Zahvalnost! To je

najgora vrsta lisična! Ali mene nitko ne može svezati! Oženio me, a ja sam ga prvu bračnu noć omamila lijekovima kako ne bih morala dijeliti postelju s njim. Otišla sam Charlesu. Priznala sam to i Adamu kada me došao posjetiti u bordel. Koja naivčina! Toliko je neiskvaren da mi nije mogao povjerovati. Spominjao je i onog Samuela Hamiltona. Umro je starac. On je Adamu i rekao da sam ovdje.

Samuel... I on je bio lažljivac i licemjer. To je ono što ja mrzim, lažljivce, a muškarci su svi lažljivci. O tome je riječ, volim ih razotkriti. Volim im protrljati nosom u vlastitu gadost! Na ovome svijetu ne postoji ništa samo zlo i glupost! Drago mi je što sam takva kakva jesam! Radije bih bila pas nego čovjek. Ali ja nisam pas. Pametnija sam od ljudi. Nitko me ne može povrijediti! Riješila sam se svih koji su mi stali na put: i Adama, i Faye, i Samuela, i svoje djece! Ha, ha, ja, majka dvojice sinova, i izgledam tako mlado! Ali onaj mali anđeoskog lica, kako li se zove? Alec? Ne, Aron.. On nije lukav. On se ne može zaštititi. Tamnopusi brat bi mogao biti opasan. Taj lukavi mali kurvin sin... Ili ga ne smijem tako zvati, moglo bi biti previše istinito. Ne smijem ga zvati ni lukavim kopiletom, pa rođen je u svetom braku, ha, ha, ha! Njega bih mogla naučiti lekciju, on je poput Charlesa. Aron suviše liči Adamu... Ne želim da dozna za mene!

Učenik koji je dobio ulogu Samuela, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Samuel Hamilton. Podrijetlom sam Irac. Došao sam u SAD trbuhom za kruhom. Nadao sam se da me ovdje čeka bolja budućnost, želio sam to i pružiti svojoj ženi i djeci. No, sudbina nije tako htjela. Svoj dom osnovali smo na neplodnim brdima istočno od onoga što je danas King City. Da je ta zemlja išta valjala, bili bismo bogataši, ali ta jutra bila su otresita i suha. Na njima nije bilo ni jednog izvora, a sloj oranice bio je tako tanak da su iz njega stršila rebra kremenja. Kuću sam izgradio vlastitim rukama, isto tako i štalu i kovačnicu. Srećom, meni i mojoj obitelji novac nije bio važan, a i uspijevali smo nekako se snaći. Bog mi je providio spretnu ruku i zaigran um, pa sam često izrađivao vlastite strojeve i alat. Svojom spravom za bušenje bušio sam bunare na posjedima ljudi koji su bili sretnije ruke od mene. Tako sam i upoznao Adama Traska. Adam Trask kupio je ranč Bordonijevih. Htio je iskopati nekoliko bunara na ranču, pa se obratio meni. Vjerojatno je od nekoga čuo za mene i moje rukotvorine. Sprijateljio sam se njim, a posebice s Leejem, njegovim nadasve zanimljivim slugom. Iako smo se sreli svega nekoliko puta, naši su susreti uvijek bili za pamćenje. Posebno mi se urezao susret s njegovom ženom Cathy. Adam je bio opčinjen njome, ali od trenutka kada sam je ugledao vidio sam da nešto nije u redu s njom. Nešto me je stisnulo u

želucu, neka bojazan nalik bolesnoj misli, neka tuga koja se zavuču u dušu kao plin i širi očaj tako da pokušavaš pronaći što ga je prouzročilo, ali ne možeš pronaći uzrok. Bile su to njezine oči. One nisu ništa priopćavale, ništa kazivale. Iza njih nije se nalazilo ništa prepoznatljivo. To nisu bile ljudske oči. Iz njih je izbijala samo mržnja, čak i kad je porađala svoje blizance. Poslije ih nije htjela ni vidjeti. Moram priznati da mi se gadila, i to ne samo zbog ugriza kojeg mi je zadala. Ta je žena bila potpuna suprotnost mojoj brižnoj, neiskvarenoj, odanoj i plemenitoj Lizi. Napustila ga je ubrzo nakon porođaja, i to samo kako! Svratio sam do Adama potom. Sjedio je na stolici ispod velikoga hrasta. Mirno sam sjeo i nisam ga ometao. Izgleda da je zadnja loša navika koje se čovjek odrekne dijeliti savjete drugima. Želio sam mu samo dati do znanja da će svome potomstvu nešto prenijeti, činio on išta ili ništa. Čak i ako se zemlja ostavi na ugaru, svejedno će rasti korov i trnje, nešto će rasti. Obećao sam vratiti se. Sreo sam Leeja u gradu i pitao za Adama i dječake. Nakon više od godine dana dječaci nisu imali imena. To me stvarno razbjesnilo! Kakav je on to čovjek?

Adam je bio mršaviji nego što sam ga pamtio. Oči su mu bile tupe, kao da njima nije baš mnogo gledao. Trebalo mu je vremena da shvati kako stojim ispred njega. Ne mogu opisati gnjev koji me obuzeo! Ne mogu u svom mozgu zamisliti budalu koja pokupi neku stijenu i do večeri joj ne nadjene ime... kao Petar. A on! Godinu dana je živio s blizancima! Neiskušanima, nezamijećenima, neusmjerenima, neotkrivenima, ni imena im nije nadjenuo! Pogodio sam ga teškom kovačkom šakom i on se ispružio na prašini. A kad je ustao, ponovno sam ga srušio. Njihova majka ih je ostavila bez majke, a on ih je ostavio bez oca! Prizvao sam ga k pameti. Nakon moga odlaska dječaci su imali i ime i oca.

Nedugo potom izgubio sam svoju Unu. Izgubiti vlastito dijete nezamisliva je bol, a Unina smrt podrovala je tlo ispod mojih nogu, otvorila branjenu utvrdu i pustila da u nju uđe starost. Uvijek sam držao kako ću razuvjeriti smrt da me ne uzme. Mislio sam da smo dostojni protivnici sve dok nisam počeo gubiti. I djeca su to osjetila. Inzistirali su na tome da Lizzie i ja odahnemo od posla i dođemo svakome u posjetu. Pristao sam na to, iako je bilo teško napustiti tu moju hrpu prašine. Volio sam je kao što kuja voli kržljivo štene. Volio sam svaki kremen, svaku žilu na površini od koje se lomi plug, tanak i neplodan površinski sloj, njezinu bezvodnu srčiku. Bio sam siguran da se negdje u toj mojoj hrpi prašine skriva zlato. Posjetio sam Traskove prije. Otkrio sam Adamu istinu o Cathy. Samo je otrčao, nije mogao to podnijeti. Lee me otpratio. Bio je to naš posljednji susret, ali vrijedan...

Učenik koji je dobio ulogu Leeja, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja Lee sam. Sluga gospodin Adam Trask. Hm, ili je vrijeme da odbacim svoj pidžinski? Bilo bi dobro kada bih svima mogao vjerovati kao i svom prijatelju, gospodinu Hamiltonu. Kako da kažem, on me odmah „prokužio“. Nikako nije mogao dokučiti zašto mi Kinezi još uvijek govorimo tim pojednostavljenim engleskim, kad i nepismeni pavijan iz crnih irskih močvaretina, glave pune keltskoga i jezika nalik krumpiru, za deset godina uspije naučiti pristojan engleski. Stvar je u tome što su me jedino tako ljudi razumjeli. Očekuju pojednostavljeni jezik i njega će čuti. Kad bih pristupio nekoj dami ili gospodinu i obratio im se ovako, ne bi me razumjeli. Samuel je bio jedan od rijetkih koji je opažanje znao razlučiti od predrasude, on je vidio ono što jest, dok većina ljudi vidi ono što očekuju vidjeti. Ja, koji sam rođen u Grass Valleyu, koji sam se u Americi školovao i nekoliko godina studirao na kalifornijskom sveučilištu, nikad nisam mogao stopiti se s mnoštvom. Takozvanim bijelcima i dalje sam bio Kinez, čak i kad sam odrezao perčin. Bio sam nepouzdan. Istodobno, moji prijatelji Kinezi klonili su me se. Morao sam odustati od asimilacije. Znao sam što se od mene očekuje. Pogledaš čovjeka u oči, vidiš da on od tebe očekuje pidžinski i struganje nogama, pa govoriš tako i stružeš nogama. Kada smo se upoznali, Samuel me pitao zašto se zadovoljavam namještenjem sluge? Nisam mu zamjerio na tom pitanju. Nema ružnih pitanja osim onih zaodjenutih milostivošću. Ne znam zašto se zvanje sluge smatra omalovažavajućim. Ono je utočište filozofa, hrana lijenčini i ako se obavlja kako dolikuje, to je zvanje moći, pa i ljubavi. Ne shvaćam zašto ga inteligentniji ljudi ne prigrlje kao poziv – nauče ga dobro obavljati i požanju dobit od njegovih prednosti. Dobar sluga ima apsolutnu sigurnost, ne zbog dobrote svoga gospodara, nego zbog navike i nehaja. Teško je čovjeku mijenjati začine ili urediti čarape. Radije ću zadržati lošeg slugu, nego ga promijeniti. Ali dobar sluga, a ja sam sjajan sluga, može u svemu nadzirati gospodara, reći mu što da misli, što da učini, koga da oženi, kad da se razvede, učiniti njegov život strašnim kažnjavajući ga ili ga obasuti srećom, i najzad biti spomenut u njegovoj oporuci. Da sam to htio, mogao sam okrasti, razodjenuti i pretući svakoga za koga sam radio i otići praćen zahvalama. I najzad, ja sam u svojim prigodama nezaštićen. Moj će me gospodar štititi i braniti. Vi morate raditi i brinuti. Ja radim manje i brinem se manje. I dobar sam sluga. Loš sluga ništa ne radi i nimalo ne brine, a svejedno je sit, odjeven i zaštićen. Ne znam ni jedno drugo zanimanje koje toliko vrvi nesposobnjakovićima i u kojemu je vrsnost tako rijetka. S vremenom počeo sam vjerovati gospodinu Trasku, a i on je počeo meni vjerovati. Skrbio sam se o kući i dječacima. Brzo su odrasli. Mnogo sam toga naučio promatrajući kako dječaci rastu i pomažući im malo.

Zapravo, ja sam njihov prijatelj, da, prijatelj sam im. Ocu se dive, ali mislim da mene vole. I jako su različiti. Njih dvojica su kao lice i naličje medalje. Cal je žestok i mračan, uvijek na oprezu, a njegov brat... pa on je momak kojega zavoliš i prije no što išta progovori, a nakon toga i više. Dječaci su uvijek pitali što je bilo s njihovom majkom. Govorilo im se da je umrla. Aron je to nevino prihvatio, nije mogao ni pomisliti na neki drugi razlog. Pa postoji li razumniji razlog zbog kojeg ona ne bi živjela s nama, mislio je... Cal, lukaviji kakav je bio, saznao je istinu. Moram priznati da nisam na njemu primijetio pretjeranu iznenađenost ili bol, prije znatiželju. Zanimalo ga je kakva je bila, a ja mu pravo da kažem nisam znao što bih rekao. Čini mi se da nije bila kao drugi ljudi. Nešto joj je nedostajalo. Možda dobrotu, možda savjest. Ljude možeš shvatiti samo ako ih osjećaš u sebi samome, a ja je nikad nisam osjećao. Čim pomislim na nju, moji se osjećaji zamrače. Ne znam što je željela ni za čime je stremila. Bila je puna mržnje. I njezina mržnja nije bila zdrava. Nije bila srdita. Bila je bez srca. Adam to nije vidio. On je u sebi imao sve ono što je Cathy nedostajalo. Mislim da su u njega dobrotu i savjest toliko ogromni da su gotovo mane. Toliko da je zbog toga umalo izgubio obojicu sinova. Za Arona nije bilo spasa, ali Cal... nisam mogao dopustiti da Adam otiđe i ne oprostí Calu. Cal će živjeti, oženiti se i njegova djeca biti će jedino što će ostati.. Učinio je to u bijesu, mislio je da ga je Adam odbacio. Ionako je bio obilježen grijehom sam pred sobom... Nije ga smio odbaciti, morao je osloboditi ga tog tereta!

Učenik koji je dobio ulogu Arona, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Aron Trask. Živio sam s ocem i bratom na velikoj farmi. Čuvao nas je Lee, zapravo, on je bio zadužen za većinu kućanskih poslova jer ženske ruke u kući nije bilo. Majku nisam poznavao. Otac je rekao da je umrla. To mi je bilo nekako čudno... Ako je mrtva, zašto nikad nismo posjetili njezin grob, niti joj odnijeli buket cvijeća! Cal je, još dok smo bili djeca, rekao da je pobjegla, ali nisam mu tada vjerovao, vjerovao sam ocu kada je rekao da je ona na nebu. A Cal... on je uvijek volio zadirivati, a nekako je posebno uživao gledati kako se uznemirujem svaki put kad je spomene. Kao da mu je to bilo neko tajno oružje protiv mene, kao da je htio da barem malo patim, samo zato što je uvijek mislio da ljudi više vole mene nego njega. Ne znam je li to bila istina, nikad nisam mislio da je tako. Čini mi se da je bio ljubomoran i kad sam se svidio Abri. Sjećam se našeg prvog susreta. Nismo se ni upoznali kako treba, previše sam se sramio... Ali začudo, ohrabrilo me Calovo podrugljivo cerekanje. Tada sam Abri tako snažno stisnuo ruku i protresao je, ne izustivši ni riječi. Cal je tada frajerski prišao i rekao „Drago mi je.“, a kako sam ja zaboravio na to, rekao sam nakon

brata i to je zazvučalo jako neobično. Svi su se nasmijali, a mene je poklopio val crvenila. Srećom, svidio sam se Abri, odmah sam znao da ću je učiniti svojom ženom kad odrastem i zato me veoma obradovalo kada je otac rekao da se selimo u Salinas. Abra je tamo živjela! Znao sam da ću je tako moći vidati svaki dan u školi. Prvog sam dana nestrpljivo čekao odmor, samo da je vidim. Vidjeli smo se tek poslije škole. Bila je zasigurno najljepša djevojčica u školi. Poželio sam odmah je oženiti. Maštao sam o našoj zajedničkoj budućnosti. Nažalost, to nije trajalo zauvijek. Sve je nekako počelo s očevim poslovnim neuspjehom. Bio sam ljut na oca tada. Znam da nije bilo u redu, čak me i Abra korila. Jednostavno sam mislio da se njegov neuspjeh nepravедno lomi na Calu i meni. Svi su nam se smijali. Zvali su nas „glavice kupusa“, jako smiješno (!), čak je i Abrin otac počeo misliti kako nisam dovoljno dobar za Abru, mislio je da smo sada siromašni. Abra je htjela da odemo živjeti na obiteljsku farmu i tamo pokrenemo posao, ali ja nisam želio biti farmer. Uhvatio me vrtlog promjene, a moji su nagoni bili sporiji od Calovih. Moje su strasti krenule vjerskim smjerom. Odlučio sam da ću u budućnosti biti svećenik. Pripremao me pastor Rolf. On je uvijek govorio kako je najljepše iskustvo koje svećenik može doživjeti kada izgubljena duša dođe u crkvu tražiti svjetlo. Sveučilište nije bilo ni blizu onome što sam očekivao. Sve više me obuzimala čežnja za domom, za Abrom. Načinio sam ugovor sa samim sobom: za Dan zahvalnosti otići ću kući i tada ću biti siguran. Možda se više nikada ne vratim na sveučilište. Tada mi se Abrina zamisao o životu na farmi činila primamljivija nego ikad. Kada sam se vratio kući, povjerio sam se Calu. Rekao mi je da izdržim još malo zbog oca, barem da završim semestar, a da ćemo potom zajedno pokrenuti posao. Ja se jednostavno nisam više želio vratiti i nisam mogao razmišljati ni o čem drugom. Ocu sam samo natuknuo kako nisam siguran u svoju odluku. Otac je rekao kako je ona više nego ispravna. Nisam mu mogao proturječiti, barem ne tada, a ionako nas je Lee prekinuo večerom. Na večeri je Cal uručio ocu dar. Petnaest tisuća dolara zaređenih prodajom graha. Otac nije želio uzeti novac, grdio ga je, usporedio ga je sa mnom! Rekao je da bi želio da je on poput mene! A on nije znao sve o meni... Cal je bio tako očajan, bilo mi je žao gledati ga takvog... Poslije smo se sreli na ulici. Ja sam se vraćao od Abre, a on je valjda lutao gradom. Rekao je da ima iznenađenje za mene, da će mi se sigurno svidjeti. Tada sam konačno saznao istinu o našoj majci. Poludio sam! Urlao sam na nju, srušio Cala na tlo i otrčao. Otrčao u svoju propast... Zašto mi je Cal to učinio? Znao je da to neću moći podnijeti...

Učenik koji je dobio ulogu Cala, mogao bi održati monolog poput ovoga:

Ja sam Cal Trask. Imam brata blizanca, Arona. Djetinjstvo smo proveli na farmi s ocem Adamom i s Leejem. Lee je, osim što je činio sve što bi radila naša majka da je živjela s nama, bio uz nas u najtežim trenucima. Otac je rekao da je majka umrla. Ni kao dijete nisam vjerovao u to. Ljudi su govorkali, čuo sam razne priče. Aron je bio posebno osjetljiv na majku, a ja sam, znajući to, otkrio da sam pronašao novo oruđe kojim ću se moći poslužiti kad ustreba. Oduvijek su Arona svi voljeli više nego mene. Znao sam to, ali sam razvio sredstva da mi to ne smeta. Uvijek bih na neki način kaznio njegove „obožavatelje“. Iz osвете bih crpio fluid moći, iz moći radost. Bio je to najčišći osjećaj koji sam poznao. Ne samo da nisam mrzio Arona, ja sam ga volio jer je on najčešće bio uzrok mog osjećaja trijumfa. Nekad sam i zaboravio da sam kažnjavao jer sam želio biti voljen kao Aron. To je otišlo tako daleko da mi je draže bilo ono što sam ja imao, nego ono što je imao Aron. Ista stvar se dogodila kad se pojavila Abra. Aron se odmah zatelebao! Naravno da je bio oduševljen kad je otac rekao da se selimo u Salinas, mogao je ostvariti svoju romansu. Mene nisu zanimale takve stvari. Ja sam bio nekako pametniji, lukaviji. Dovoljno lukav da saznam tko je i što čini naša majka. Saznao sam od onog pijanca Rabbita, nije pojma imao što i kome blebeta. To se dogodilo upravo kada je otac izgubio puno novca na onom sustavu za rashlađivanje. Iako sam uvijek dobivao mrvice njegove ljubavi, tada se u meni rodila strastvena ljubav prema ocu i želja da ga zaštitim, da mu nadomjestim sve što je propatio. Sjećam se kada je došao po mene u pritvor. Zatvorili su me jer su me pronašli u kockarnici. Otac mi nije prigovarao, bio je to naš najprisniji trenutak. Razgovarali smo i o Aronu. Rekao sam mu da sam ga nekad znao mrziti. Katkad sam ga znao i prebiti, natjerati ga da se migolji. Da se rasplače! On nije znao kako ja to postižem... Pametniji sam od njega... Ali ne želim to više činiti. Zlo mi je od toga... Ne mrzim ga više. Rekao sam mu i da znam za našu majku. Otac je rekao da se uzda u mene. Tada sam znao da moram napraviti neki plemeniti zadatak u njegovu čast. Nije me više sputavala misao da sam nalik svojoj majci. Znao sam da, što god da činim, ja to činim, i nitko drugi. Želio sam ocu pomoći financijski pa sam, zajedno s Willom Hamiltonom, investirao u proizvodnju i prodaju graha. Budući da je rat bio u punom zamahu, a vojnici su se obično hranili grahom, cijena mu je znatno porasla. To je bio izvrstan način da brzo zaradim neki novac, pa je tako i bilo. Petnaest tisuća dolara! Dečko poput mene mogao je samo sanjati o takvoj „instant“ zaradi. S nestrpljenjem sam čekao Dan zahvalnosti kako bih ocu uručio zarađen novac, ali onda se i Aron sjetio da na zajedničkoj večeri ocu objavi neku novost. Odmah sam ljubomorno pomislio kako Aron krade moj dan, ali potom me moja savjest isti

tren otriježnila, spočitnuvši mi moju valjda urođenu ljubomoru. Ali zašto ne bih bio iskren? Znam što je izvor moje ljubomore. Znam zašto otac voli Arona. Zato što Aron izgleda kao ona. Otac je nikada nije prebolio. Pitam se je li on toga svjestan. Zbog toga sam ljubomoran i na nju! Mora li se Aron boriti sam sa sobom kao i ja? Hm, kad sam već tako iskren, mogao bih priznati da uživam u ovom samokažnjavanju... to bi bila prava istina, Lee mi je toliko puta to rekao! Darovat ću taj novac, ali darovat ću ga laka srca. Neću ni na što računati, neću ništa predviđati.

Taj mi se dan činio beskonačnim, osjećao sam neku nervozu koju tada nisam mogao objasniti. Ali sada mi je savršeno jasno. Otac nije prihvatio moj dar, i što je najgore, rekao je da bi htio da sam poput Arona! To bi mu bio najveći dar! Kako je mogao? Kako me mogao opet tako odbaciti? Nije ni slutio da Aron planira odustati od koledža, a mene uspoređuje s njim! Mene, koji sam ga uvijek najviše volio, nastojao mu ugoditi, žudio za njegovom pohvalom, odobravanjem! Mislio sam da ću riješiti sve probleme ako se osvetim Aronu. On je izvor moje nesreće! Znao sam jako dobro što bi moglo upaliti. Odveo sam ga Kate i naravno da nije mogao to podnijeti. Odjednom je samo nestao. Otac je pitao za njega, ali ja sam se branio! Pa nisam ja čuvar svoga brata! Naposljetku je poslao ocu pismo da se priključio vojsci. Bojao sam se za njega, osjećao sam se krivim. Ali moja krivnja bila je neoprostiva kada smo saznali za Aronovu smrt. Otac se nije mogao nositi s tim, bolest ga je prikovala za postelju. Priznao sa ocu svoje grijeh, ali nisam ga mogao pogledati u oči. Nisam htio vidjeti prijezir u njima, nisam htio vidjeti pogled koji poručuje „Ti si ubojica!“. U najtežem času, kada sam pomislio da za mene nema spasa, da ću i dalje činiti zlo, iako to ne želim, otac mi je dao blagoslov. Podario mi je najveću blagodat koju čovjek može imati: moć izbora.

Dok izabrani učenici izlažu svoje monologe, ostali učenici zapisivali bi u svoje bilježnice podatke o psihološkoj i etičkoj karakterizaciji. Nabolje bi bilo da to naprave uz pomoć tablice. Tablica će sadržavati i polja s filozofskom karakterizacijom, pa učenici mogu ispuniti ta polja kod likova za koje misle da su okarakterizirani i na taj način. Filozofskom karakterizacijom lika pisac osmišljava odnose lika prema svijetu, njegovu životnu filozofiju i filozofske nazore (usp. Diklić 2009:97). Učenici bi mogli takav tip karakterizacije iskoristiti kod likova Cathy, Leeja, Samuela.

	Psihološka karakterizacija	Etička karakterizacija	Filozofska karakterizacija*
Cyrus	Dominantan i autoritativan otac naklonjen grubostima i nepravednim odgojnim mjerama. Voli manipulirati, beščutan i egoističan.	Svoj promiskuitet pokazuje vladanjem u ratu, a svoje nemoralne djelatnosti nastavlja krađom novca iz Društva američkih veterana.	
Charles	Ljubomorni sin, agresivan i nepromišljen. Beščutno se ponaša prema svojem bratu, vođen najčešće egoističnim kriterijima.	Po promiskuitetu sličan ocu. Nepošten prema bratu, a zbog svoje sebičnosti i samoljublja misli da zaslužuje više.	
Adam	Nesiguran i nadasve naivan. Kao sin pokoran i poslušan, kao brat tolerantan i plemenit, kao suprug brižan i osjećajan, a kao otac pristran.	Voli pomagati ljudima, nesebičan i iskren. Plemenit i čestit u opraštanju, ali nepravedan prema svojim sinovima.	
Cathy (Kate)	Negativnost i pesimizam prate je od djetinjstva. Voli manipulirati ljudima. Promišljenošću i lukavošću ostvari sve što želi. Hladnokrvna, beščutna i proračunata kći, supruga i majka.	Kao djevojčica bila je sklona nemoralnim radnjama. Često lažima dobivala što je htjela. Nehumanost, oholost i koristoljubivost pokreću je u svim namjerama. Fayinu javnu kuću pretvara u izopačen svijet seksualnog sadizma.	Na svijetu postoji samo zlo. Svi su ljudi zli, meni je drago što sam drugačija, pa nisam nalik ljudima.
Samuel Hamilton	Obziran suprug i otac, želi pružiti svojoj obitelji što bolji	Krasi ga odanost i požrtvornost obitelji	Odanost obitelji i zemlji, iako jalovoj,

	život. Pokazuje svoje osjećaje, pozitivnost i misaonost, u čemu mu pomaže njegov vedar duh.	koju je podizao u skromnim uvjetima, ali unutar toplog obiteljskog doma. Iskren i dobronamjieran prema prijateljima.	najveća je čovjekova vrijednost.
Lee	Domišljat i prilagodljiv sluga, blizak Traskovima. Svojom inteligencijom, pažnjom i suosjećajnošću zadobiva povjerenje svih koji ga okružuju.	Iskrenost mu je najveća vrлина, a plemenitost duha, odanost, dobronamjernost i želja da svima pomogne učinili su ga najboljim slugom.	Zvanje sluge je utočište života, hrana lijenčini, i ako se obavlja kako dolikuje, to je zvanje moći, čak i ljubavi.
Aron	U svojoj dobronamjernosti, neiskvarenosti i naivnosti sličan ocu. Osjećajnost i ranjivost bili su fatalni za njega.	Sam po sebi nositelj anđeoskih vrлина. Solidaran s bratom, pokazuje mu ljubav i povjerenje. Poštuje oca i njegove želje, nije sklon osuđivanju.	
Cal	Žrtva vlastitog očaja i ljubomore. U svojoj srži nije zao, ali nepromišljen i svojeglav u svojim postupcima. Zakinut očevim emocionalnim uskraćivanjem.	Sebičnost i neodgovornost stajali su ga života njegovih najmilijih. Pokoran ocu, pokazuje mu ljubav, naklonost i razumijevanje. Izjeda ga krivnja i pokajanje.	

*Filozofski okarakterizirajte one likove za koje držite da su motivirani i na taj način.

Tablica 3. Nastavni listić – karakterizacija likova

6.5.5 Određivanje ideje romana

Pri analizi ideje romana potrebno je učenicima približiti biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu, kako bi mogli uočiti povezanost biblijskog teksta s romanom i naposljetku interpretirati autorovu idejnu zamisao. Zanimljivo bi bilo kada bi se kao deveti lik predstavio učenik s ulogom Kajina, vjerojatno bi već tada učenici počeli uviđati sličnosti. Isto tako, taj bi monolog mogao kazivati i nastavnik. Nakon toga, nastavnik bi u sjećanje učenika prizvao poglavlje u kojem junaci romana nakon čitanja pripovijesti raspravljaju o njezinu mogućem značenju, isto kao i poglavlje u kojem Lee daje moguće objašnjenje pripovijesti.

Nastavnik/učenik koji bi dobio ulogu Kajina, mogao bi izreći monolog poput ovoga:

Ja sam Kajin. Vjerojatno me znate kao ubojicu mogega brata Abela. Sigurno ste čuli za tu pripovijest, mnogima je bila zanimljiva i u isto vrijeme neobjašnjiva. I samom Steinbecku i njegovim likovima pobudila je mnoge dvojbe. Bilo je to jako, jako davno. Živio sam s ocem Adamom, majkom Evom i bratom Abelom pod budnim okom Jahve, našeg nebeskog oca. Jednoga dana, brat i ja prinosili smo Jahvi žrtvu, željeli smo darovati mu plodove našeg teškog rada. Ja sam bio zemljoradnik, a Abel stočar. Moja žrtva paljenica bila je od zemaljskih plodova, a bratova prvina od njegove stoke. Obojica smo očekivali da će naši darovi biti bezuvjetno prihvaćeni – ali je Jahve milostivo pogledao na Abela i njegovu žrtvu, dok na moju nije ni svratio pogled! Prvo sam bio iznenađen, a zatim ljut, bijesan, ljubomorani! Jahve je prepoznao moju ljutnju. Još se sad sjećam riječi koje mi je uputio: ...“Zašto si ljut? Zašto ti je lice namrgođeno? Jer ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš, a ne radiš li pravo, grijeh ti je kao zvijer na pragu: još mu se možeš oduprijeti!...” Tada još nisam shvaćao što mi Jahve želi poručiti, bio sam zaslijepljen ljubomorom. Pozvao sam brata u polje i tamo ga ubio. Naravno da je Jahve znao što sam učinio. Pitao je za Abela, a ja sam odgovorio: ...“Zar sam ja čuvar brata svoga?...“ Pravio sam se da ne znam gdje je, ali nisam mogao sakriti svoj zločin. Jahve me prozreo, prokleo i protjerao. Stavio je znak na mene, kako netko ne bi došao u napast i ubio me. A ja... morao sam otići. Otišao sam ispred Jahvina lica i nastanio se u zemlji Nod, istočno od raja.

Nakon monologa nastavnik bi mogao nastaviti sa sljedećim pitanjima:

- 1) Kada se u romanu spominje ova biblijska pripovijest?
- 2) Što je dovelo do toga?
- 3) Zašto junaci romana drže da je pripovijest intrigantna?
- 4) Što svaki od njih kaže o pripovijesti? Pronađite citate u romanu.
- 5) Možete li povezati neke motive iz pripovijesti s romanom? Počnite s naslovom.
- 6) Što nam signalizira naslov romana?
- 7) Primjećujete li određene sličnosti u odnosima između likova?
- 8) Imaju li poneki likovi slične osobine? Možete doći do zaključka uz pomoć karakterizacije?
- 9) Imaju li neki likovi slične fizičke karakteristike?
- 10) Pogledajte imena likova. Što opažate?
- 11) Do kojeg je otkrića u tumačenju biblijske pripovijesti došao Lee?
- 12) Koji su se likovi u romanu našli pred tim izazovom?
- 13) Kako se Cal osjeća potom?
- 14) Kako biste, na temelju rečenoga, interpretirali zamisao na kojoj je autor utemeljio roman?
- 15) Kako biste protumačili misao da su Adam i Eva prenijeli svoje moralne nedostatke na svoje potomke? Kako se to reflektira u romanu?
- 16) Možemo li se onda svo oduprijeti zlu? Kako se u tu misao uklapa Cathy?

Nakon što je nastavnik heurističkim navođenjem učenike doveo do anticipacije ideje romana, slijedi završni dio sata koji podrazumijeva sintezu i zadavanje domaće zadaće.

6.5.6 Sinteza i domaća zadaća

Najpreglednije bi bilo sintezu izvesti u obliku tabličnoga prikaza. Tablica za sintezu mogla bi izgledati ovako:

John Steinbeck <i>Istočno od raja</i> ~ Kajin i Abel (Post 4, 1-16)		
<u>Zadatak:</u> Promotrite zadane pojedinosti iz biblijske pripovijesti i nadopišite ekvivalentne događaje, motive ili karakteristike likova u dvama naraštajima obitelji Trask.		
Kajin i Abel	Charles i Adam Cathy Ames	Cal i Aron
Kajin je bio zemljoradnik, a Abel stočar.	<i>(Charles je farmer. Ostao je raditi na farmi dok je Adam izbio.)</i>	<i>(Cal je započeo farmerski posao, a Aron je odlučio postati svećenikom. Svećenici se često nazivaju pastirima.)</i>
Jahve je prihvatio Abelov dar u obliku žrtve paljenice, dok Kajinovu nije ni pogledao.	<i>(Cyrusu je draži Adamov dar (pas) nego Charlesov (džepni nožić).)</i>	<i>Adam odbija Calov dar. Radije bi da mu je Cal darovao dobar život.</i>
Kajin je ubio Abela.	<i>(Charles je gotovo nasmrt prebio Adama.)</i>	<i>(Cal je odveo Arona u Katein bordel, što je Arona navelo da se prijavi u rat, gdje je poginuo.)</i>
Jahve je upitao Kajina gdje mu je brat Abel.	<i>(Charles se skriva nakon svog zločina.)</i>	<i>(Adam isto upita i Calu, a on odgovara kako on nije njegov čuvar, jednako kao i Kajin.)</i>
Kajin ima potomstvo, a ne Abel.	<i>(Roman insinuira kako Aron i Cal nisu Adamova djeca, već Charlesova.)</i>	<i>(Cal jedini je u prigodi ostvariti potomstvo.)</i>
Jahve je obilježio Kajina. Stavio je znak na njega kako ga netko ne bi ubio.	<i>(Charles je imao ožiljak posred čela, jednako kao i Cathy Ames (Kate).)</i>	
Jahve je rekao Kajinu kako može zagospodariti grijehom, ali Kajin ga ne sluša.	<i>(Charles odbija bilo kakvu poslušnost, ponavlja iskonske moralne nedostatke.)</i>	<i>(Adam je Calu na smrtnoj postelji dao znanje o slobodnoj volji, o mogućnosti izbora izustivši „timshol“.)</i>

Tablica 4. Nastavni listić – usporedba biblijske pripovijesti i romana

Kao domaću zadaću učenici bi dobili zadatke za samostalan posao. Zadatci bi obuhvaćali dodatne upite povezane s detaljnijom analizom biblijskoga interteksta, čime bi se učenici približili istraživačkomu radu. Poželjno bi bilo kada bi odgovore na postavljene upite argumentirali citatima iz romana.

Zadatci za samostalni posao glasili bi ovako:

- 1) Zašto bismo za Cathy Ames mogli reći da ima:
 - a) obilježja Eve iz Knjige Postanka
 - b) obilježja Lucifera, odnosno zmije iz edenskoga vrta?Posebnu pozornost obratite na njezina fizička obilježja.
- 2) Promotrite lik Adama Traska. U kojim je trenucima on u ulogama:
 - a) starozavjetnog Jahve
 - b) Abela iz Knjige Postanka
- 3) Zašto bismo za Samuela Hamiltona mogli reći da ima obilježja starozavjetnoga proroka? Imajte na umu da su proroci imali moć predviđanja te da su, na neki način, ljudima otvarali oči u njihovu neznanju.
- 4) Postoji židovska legenda koja govori kako je Kajin zapravo ubio Abela jer je želio njegovu sestru blizanku. Kako se taj tip rivalstva među braćom očituje u romanu? Imajte na umu lik Cathy i Abre.
- 5) Zna li još neko djelo iz XX. Stoljeća u kojem se dva muškarca rodbinski povezana bore za istu ženu?

**7 PRIMJER METODIČKE PRIPREME ZA SAT KNJIŽEVNOSTI U
SKLOPU INTERPRETATIVNO-ANALITIČKOGA SUSTAVA
(CJELOVIT PRISTUP)**

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVU KNJIŽEVNOSTI

John Steinbeck *Istočno od raja*

Studentica:

Antonija Župančić

Mentor:

Dr. sc. Dean Slavić, izv. prof.

Nastavna tema: književnost XX. stoljeća

Nastavna jedinica: John Steinbeck *Istočno od raja*

Ključni pojmovi: John Steinbeck, *Istočno od raja*, biblijski intertekst, biblijska pripovijest o Kajinu i Abelu, kompozicija romana, ustrojstvo fabule, etička karakterizacija, psihološka karakterizacija

Obrazovna postignuća: analizom kompozicije, fabule i ideje romana te slojevitom karakterizacijom likova interpretirati roman u cijelosti

Tip nastavnog sata: novo gradivo (sat lektire)

Ciljevi nastavnoga sata:

- Interpretirati u cijelosti roman *Istočno od raja*
- Uočiti temeljne postupke u gradnji kompozicije i fabule romana
- Prepoznati tipove karakterizacije likova
- Primijeniti znanje o tipovima karakterizacije i upotrijebiti ga pri analizi
- Uočiti prisutnost biblijskoga interteksta

Zadace nastavnoga sata:

- a) **Obrazovne:** uočiti način gradnje kompozicije romana i fabule, primijeniti dosadašnja znanja o karakterizaciji i oblikovanju likova, smjestiti Johna Steinbecka u kontekst moderne američke novelistike, spoznati biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu kao narativnu, motivsku i idejnu okosnicu romana
- b) **Odgojne:** spoznati važnost zdrave obiteljske sredine kao primarne ljudske zajednice, razvijati pozitivan stav prema moralnim vrijednostima, uočiti da je odsutnost ljubavi razvojni hendikep koji može rezultirati brojnim psihološkim i sociološkim frustracijama, razumjeti da je svaki čovjek sposoban birati između dobra i zla, razumjeti da svaki čovjek ima dar slobodne volje, poticati toleranciju u razgovoru
- c) **funkcionalne:** poticati i razvijati sposobnost zaključivanja i promišljanja, razvijati sposobnost rada s tekstom, razvijati sposobnost uočavanja različitih književno-teorijskih činjenica, razvijati sposobnost artikuliranja i izražavanja dojmova, razvijati i poticati strategije grupnog rada, razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića, razvijati vještinu aktivnog slušanja učiteljskih i učeničkih izlaganja, poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja
- d) **komunikacijske:** razvijati vještinu pisanja, razvijati vještinu usmenoga izlaganja, poticati i razvijati vještinu aktivnoga slušanja učeničkih i nastavničkih izlaganja, poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenoga slušanja i čitanja s razumijevanjem, razvijati sposobnost usmene i pisane komunikacije, razvijati sposobnost primjene usvojenoga znanja u jezičnom i pismenom izražavanju

Metodički sustavi: interpretativno-analitički i lingvističko-komunikacijski

Nastavne metode: metoda izvješćivanja, metoda pisanja, metoda interpretativnog čitanja, metoda tumačenja, metoda upućivanja, metoda razgovora, metoda heurističkog razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda argumentiranja, metoda objašnjavanja

Nastavni oblici: frontalni rad, skupinski rad, individualni rad

Nastavna sredstva: nastavni listići, roman *Istočno od raja*

Nastavna pomagala: kreda, ploča, računalo, projektor, slikoniz u *Microsoft Powerpointu*, platno

Unutarpredmetna korelacija: jezično izražavanje

Struktura i trajanje pojedinoga dijela nastavnoga sata:
(za ukupnu analizu romana potrebna bi bila tri školska sata)

1. **Predstavljanje i upisivanje sata:** 1 min
2. **Motivacija:** 10 min
3. **Interpretacija romana:**
 - a) Mjesto radnje: 2 min
 - b) Vrijeme radnje: 2 min
 - c) Kompozicija i ustrojstvo fabule (grupni rad): 30 min
 - d) Karakterizacija likova (učenički monolozi): 45 min
 - e) Određivanje ideje romana (biblijski intertekst): 25 min
4. **Sinteza:** 18 min
5. **Zadavanje domaće zadaće:** 2 min

FAZE NASTAVNOGA SATA I NJIHOVO TRAJANJE	NASTAVNI SADRŽAJI	NASTAVNI OBLICI	AKTIVNOST I UČENIKA	PLANIRANE NASTAVNE ZADAĆE UNUTAR FAZA NASTAVNO GA SATA
		METODE I METODIČKI POSTUPCI		
Predstavljanje. Upisivanje sata. 1 minuta	Dobar dan! Zovem se Antonija Župančić. Studentica sam kroatistike i danas ću održati sat umjesto vaše profesorice. Nadam se da ćemo lijepo surađivati.	Frontalni rad Metoda izvješćivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Za početak, zamolila bih vas da svoju pozornost usmjerite na slikoniz koji će se pojaviti na platnu. Uz svaku sliku mogli bismo povezati jedan pojam. Što mislite koji? Krenimo redom.	Metoda upućivanja Metoda objašnjavanja	Aktivno slušanje Aktivno i usmjereno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Što prikazuje prva slika?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Prva slika prikazuje dvoje odraslih ljudi s djecom. Dakle, to bi mogla biti obitelj.		Govorenje	Poticati sposobnost sudjelovanja u razgovoru
Motivacija	Tako je. /Zapisujem pojam na ploču./ Krenimo dalje. Što prikazuje sljedeća slika?	Metoda razgovora Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje i promišljanje Razvijati usmjereno bilježenje

Motivacija	Čini mi se da ova slika pokazuje braću Grimm.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost promišljanja i zaključivanja Poticati sudjelovanje u razgovoru
Motivacija	Tako je. Dakle, ako tražimo jedan pojam, koji biste izdvojili?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Izdvojio/izdvojila bih pojam braća.		Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost zaključivanja i sudjelovanja u razgovoru
Motivacija	Tako je. /Zapisujem pojam na ploču./ Sljedeća je slika povezana s prethodnom. Ona prikazuje jedan motiv, čest je u književnosti, a pojavljuje se i u ovom romanu. O čemu je riječ?	Metoda razgovora Metoda pisanja Metoda objašnjavanja	Aktivno slušanje Prepisivanje Aktivno slušanje	Razvijati sposobnost istovremenog slušanja i prepisivanja
Motivacija	Riječ je o motivu bratoubojstva.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost zaključivanja i sudjelovanja u razgovoru
Motivacija	Tako je. /Zapisujem na ploču./ Možete li se možda sjetiti dvojice braće koji su skončali tako? Mogu vam pomoći. Povezani su s Biblijom.	Metoda razgovora Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje i upotrebljavanje znanja iz opće kulture

Motivacija	Mislim da je riječ o Kajinu i Abelu.		Govorenje	Poticati sposobnost razmišljanja i povezivanja različitih sadržaja
Motivacija	Tako je. Izvrsno! /Zapisujem na ploču./ Na što vas asocira sljedeća slika? Također je moguće povezati ju s Biblijom i s prvim ljudima.	Metoda razgovora Metoda pisanja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati sposobnost aktivnog slušanja Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja s drugim područjima
Motivacija	Slika prikazuje jabuku. Eva je Adamu dala da jede zabranjeni plod s Drva spoznaje dobra i zla, čime su Adam i Eva sagriješili. Danas to nazivamo istočnim grijehom.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati upotrebu predznanja Poticati povezivanje različitih sadržaja
Motivacija	Izvrsno! Dakle, koji bismo pojam mogli izdvojiti?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Mogli bismo izdvojiti pojam istočnoga grijeha, odnosno grijeh.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost promišljanja i zaključivanja Poticati sposobnost sudjelovanja u razgovoru

Motivacija	Izvršno! /Zapisujem na ploču./ Što prikazuje posljednja slika? Što obično slijedi nakon počinjenog grijeha?	Metoda razgovora Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati sposobnost promišljanja
Motivacija	Nakon počinjenog grijeha obično slijedi krivnja, kajanje ili grižnja savjesti i kazna. Upravo to pokazuje posljednja slika.		Promišljanje Povezivanje Zaključivanje Govorenje	Poticati povezivanje različitih sadržaja Poticati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Motivacija	Tako je. Izvršno! /Zapisujem na ploču./	Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje
Najava romana	Danas ćemo se detaljnije pozabaviti romanom koji tematizira i obuhvaća sve motive i pojmove koje smo sada otkrili. Riječ je o romanu <i>Istočno od raja.</i> /Zapisujem na ploču./	Metoda upućivanja Metoda objašnjavanja Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje
Lokalizacija	Roman je, kao što znate, napisao američki književnik John Steinbeck godine 1952. /Zapisujem na ploču./ Steinbeck je bio veoma plodan američki autor, često je pisao o sudbini svojih sunarodnjaka. Godine 1962. osvojio je Nobelovu nagradu za književnost. /Zapisujem na ploču./	Metoda tumačenja Metoda pisanja Metoda tumačenja Metoda pisanja	Aktivno slušanje Usmjereno bilježenje Prepisivanje	Razvijati sposobnost aktivnog slušanja i usmjerenog bilježenja Razvijati sposobnost aktivnog slušanja Poticati bilježenje podataka izrečenih na

				nastavi
Interpretacija Mjesto radnje	Može li mi netko reći gdje se sve odvija radnja romana?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Mjesto radnje	Mjesto radnje mijenja se s obzirom na to o kojem se liku ili likovima pripovijeda. Tako imamo imanje Hamiltonovih, imanje Traskovih u Connecticutu., Adamovo imanje, Adamova kuća u Salinasu, Cathyna privatna i javna kuća.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati ovladavanje tekstom i pročitanim Razvijati sposobnosti opažanja i zaključivanja
Mjesto radnje Mjesto radnje	Dakle, možemo zaključiti kako se fabula romana gradi premještanjem likova iz jednog prostora u drugi. /Zapisujem na ploču./	Metoda tumačenja Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje Razvijati sposobnost usmjerenog bilježenja
Interpretacija Vrijeme radnje	U redu. Može li mi netko reći kada se odvija radnja romana?	Metoda usmjerenog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Vrijeme radnje	Radnja romana obuhvaća veoma širok vremenski raspon, možemo ju omeđiti dvama povijesnim događajima: Američkim građanskim ratom i Prvim svjetskim ratom.		Govorenje	Poticati učeničko ovladavanje tekstom i pročitanim
Vrijeme radnje	Na koji način protječe vrijeme u romanu? Odvija li se sve kronološkim slijedom?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

Vrijeme radnje	Epizode se zbivaju kronološki, ali se prekidaju ili nekim pripovjedačkim postupcima ili pak drugim epizodama. Poglavlja se sama za sebe uglavnom odvijaju kronološki.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati učeničko ovladavanje tekstem i pročitanim
Vrijeme radnje	Izvršno! Možete li kazati neke od takvih postupaka oblikovanja radnje?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Vrijeme radnje	Primjerice, roman počinje opisom Salinske doline, u čijoj se blizini nastanio Samuel Hamilton, a kasnije i Adam Trask. Nakon najave Adama kao protagonista, slijedi nekoliko poglavlja koji govore o njegovu djetinjstvu, a potom radnja biva prekinuta novim poglavljima o obitelji Hamilton.		Promišljanje o romanu Zaključivanje Govorenje	Poticati učeničko ovladavanje tekstem i pročitanim Razvijati vještine zapažanja i zaključivanja na temelju pročitano
Vrijeme radnje	Izvršno! Možete li izdvojiti neke epizode gdje nas pripovjedač vraća u prošlost?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Vrijeme radnje	Primjerice, kada pripovijeda o Cathynoj prošlosti i djetinjstvu, potom kada pripovijeda o Cyrusovim doživljajima iz vojničkih dana ili kada Lee pripovijeda o svojoj prošlosti.		Govorenje	Razvijati vještine usmenog izražavanja
Vrijeme radnje	Tako je. Retrospektivno je ispričovano Samuelovo sjećanje na događaj iz djetinjstva.	Metoda upućivanja Metoda heurističkog	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

	O čemu je riječ?	razgovora		
Vrijeme radnje	Samuel se prisjetio jednog javnog smaknuća kojem je slučajno nazočio kao dijete.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja
Vrijeme radnje	Tako je. Dakle, možemo zaključiti kako je vrijeme radnje usko povezano s kompozicijom.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Sada vas molim da se podijelite u četiri jednake skupine. Dobit ćete nastavne listiće s upitima povezanim uz kompoziciju i fabulu romana. Najprije odgovorite sami na upite, a potom ćemo zajedno provjeriti vaše odgovore. Imate petnaest minuta.	Metoda objašnjavanja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje Razvijati sposobnost praćenja uputa
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Ako ste gotovi, mogli bismo provjeriti vaše odgovore na upite. Krećemo s prvom grupom. Pročitajte upit i odgovor.	Metoda izvješćivanja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje Razvijati sposobnost praćenja uputa
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Roman se sastoji iz četiri dijela. Kako počinju, a kako završavaju pojedini dijelovi? 1. dio započinje predstavljanjem Samuela Hamiltona i Adama Traska, a završava Cathynom prijevarom. 2. dio počinje selidbom	Skupinski rad	Iznošenje odgovora na upite s nastavnih listića Govorenje Usmeno	Razvijati vještine usmenog izlaganja i govorenja Razvijati vještinu usmenoga

	Adama i Cathy u Californiju. Tada saznaju i za Cathynu trudnoću. Završava epizodom u kojoj Samuel Posjećuje Adama i tada Cal i Aron dobivaju svoja imena. 3. dio započinje opisom obitelji Hamilton, a završava tragičnom smrću Toma Hamiltona. 4. dio počinje Adamovom selidbom u Salinas, a završava Adamovim blagoslovom Cala te njegovom smrću.		izlaganje	iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izvršno! Sljedeće pitanje.	Metoda komentiranja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Kako su raspodijeljena poglavlja o obitelji Trask i Hamilton? Poglavlja o obitelji Trask dominiraju, znatno su brojnija od onih o obitelji Hamilton. U tim su poglavljima predstavljeni Tom Dessie, Will, Samuel i Liza.		Iznošenje odgovora na upite s nastavnih listića Govorenje Usmeno izlaganje	Razvijati vještine usmenog izlaganja i govorenja Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja

Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Točno. Sljedeće pitanje.	Metoda komentiranja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	U kojim se epizodama susreću obitelj Trask i Hamilton? Susreću se svega nekoliko puta. Prvi put Adam odlazi na ranč Hamiltonovih kako bi sklopio posao sa Samuelom, potom Samuel odlazi na Adamovo imanje kako bi provjerio zemlju i potencijalne izvore vode. Nakon toga vraća se kako bi bušio bunare i taj put porađa Cathy. Poslije tog događaja dolazi kako bi Adama prizvao pameti te imenuje Arona i Cala. Zadnji put posjećuje Traskove netom prije smrti.		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića Govorenje	Razvijati vještine usmenog izlaganja i govorenja Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Tako je. Možemo nastaviti.	Metoda komentiranja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koliko su s dvije obitelji povezane? Samuel je sudjelovao u ključnim trenucima Adamova suživota s Cathy, a i kasnije. Samuel je bio zaslužan za		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih	Razvijati vještine usmenog izlaganja i govorenja Razvijati vještinu

	Adamov novi početak – Samuel je Adama dozvao k pameti i postavio na noge kada je pao u depresiju nakon Cathyna odlaska.		listića	usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koliko je njihovo poznanstvo važno za radnju romana? Važno je zbog toga što Samuel uvijek Adamu govori istinu te tako utječe na njegovo ponašanje, daljnje djelovanje, a time i na kasnije događaje u romanu.		Promišljanje Zaključivanje Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izvršno! Time smo riješili pitanja prve skupine, možemo na sljedeća.	Metoda komentiranja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Navedite ključne epizode prvog i četvrtog dijela romana. Prvi dio: Charles prebija Adama; Adamov		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih	Razvijati vještine usmenog izlaganja i govorenja

	<p>povratak iz vojske; Cyrus ostavlja veliko bogatstvo koje budi sumnju; Cathyn odlazak iz kuće i ubojstvo roditelja; Cathy upoznaje svodnika Edwardsa; Edwardsov i Cathyn sukob; Cathy dolazi pred Adamova vrata; Adam i Cathy stupaju u brak; Cathyna prijevara.</p> <p>Četvrti dio: selidba Adama i djece u Salinas; Cal saznaje tko mu je majka; Adamov poslovni neuspjeh; Cal odlučuje pomoći ocu; otac ne prihvaća njegov dar; Cal se osvećuje Aronu; Aron odlazi u rat; dolazi vijest o Aronovoj smrti; Adam doživljava moždani udar; Cal zadobiva Adamov blagoslov prije smrti.</p>		<p>listića</p> <p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p> <p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p>	<p>Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića</p> <p>Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja</p> <p>Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja</p>
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Tako je. Možemo nastaviti.	Metoda komentiranja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izdvojite događaje koji su najpresudniji za razvoj radnje. Izdvojili smo sljedeće događaje: Charlesov sukob s Adamom, ubojstvo Cathynih roditelja, Cathyn dolazak u Adamov život, Cathyna prijevara, ulazak Samuela Hamiltona u Adamov život, Cathy		<p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p> <p>Usmeno izlaganje odgovora s</p>	<p>Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića</p> <p>Razvijati vještinu aktivnog</p>
Kompozicija				

romana i ustrojstvo fabule	napušta Adama, Samuel Hamilton imenuje Adamovu djecu i govori Adamu istinu o Cathy, selidba u Salinas, Cal saznaje istinu o Kate, Adam se suočava s Kate, Adamov poslovni neuspjeh, Adamovo odbijanje Cala, Calovo otkrivanje istine Aronu, Adamov blagoslov Cala.		nastavnih listića Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića	slušanja učeničkih izlaganja Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koja epizode u pojedinim dijelovima romana najavljuju glavne zaplete? U prvom dijelu: ulazak Cathy u Adamov život. U drugom dijelu: Cathy napušta Adama. U trećem dijelu: Cathy se lukavo rješava Faye i preuzima vlasništvo nad javnom kućom. U četvrtom dijelu: Adam odbija Cala.		Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koje epizode iz života likova saznajemo iz pripovjedačeve naracije? Saznajemo Cyrusove dogodovštine iz Građanskoga rata, kratke epizode koje govore o Cyrusovim dvjema suprugama, Adamova lutanja i skitanja nakon bijega iz vojske, Charlesov samački život na farmi, epizode iz Cathyna djetinjstva, Samuelov dolazak u SAD, Samuelovo sjećanje na smaknuće kojem je nazočio kao dječak...		Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića

Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Kako nazivamo postupak pripovijedanja događaja koji su se zbili prije? Navedite neke primjere. Taj postupak nazivamo retrospekcija. Primjerice, Samuelovo sjećanje na smaknuće kojem je nazočio kao dječak, Leejeva pripovijest o njegovim roditeljima i o njegovom rođenju.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost povezivanja ranije usvojenih sadržaja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izvršno. Time smo odgovorili na pitanja druge grupe. Nastavljamo sa sljedećom.	Metoda komentiranja učeničkih odgovora Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koji su likovi glavni za razvoj fabule? Za razvoj fabule glavni su sljedeći likovi: Cyrus, Charles, Adam, Cathy, Samuel, Aron, Cal.		Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izaberite sami određeni lik i opišite ove pojedinosti: a) ulazak u radnju, b) prisutnost u radnji, c) izlazak iz radnje. Odabrali smo lik Cathy. Najprije je ona predstavljena pripovjedačevom		Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Poticati i

	naracijom i deskripcijom. Njezina prisutnost u radnji obilježena je uspješnim obmanjivanjima ljudi iz svoje okoline, spletkarenjem i upropaštavanjem svih koji joj se nađu u blizini. Sama sebi oduzima život ubrzo nakon što je Aron posjećuje i otkriva istinu o njoj. Aronu je ostavila sav svoj imetak.		listića	<p>razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja</p> <p>Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja</p>
<p>Kompozicija romana i ustrojstvo fabule</p> <p>Kompozicija romana i ustrojstvo fabule</p> <p>Kompozicija romana i ustrojstvo fabule</p>	<p>Kako se raspliću odnosi između: a) Adama i Charlesa, b) Adama i Cathy, c) Cala i Arona</p> <p>a) Adam slučajno saznaje za bratovu smrt, obavještava ga obiteljski odvjetnik koji je uspio doći do Adamove adrese tek pošto je Adam poslao Charlesu pismo nakon mnogo godina.</p> <p>b) Adam posjećuje Cathy u njezinu bordel u njezinoj privatnoj kući. Odlazi pomiren i zadivljen svojom smirenošću, dok je iz Cathy izbijao očaj.</p> <p>c) Cal otkriva Aronu istinu o Cathy, Aron se, utučen zbog te spoznaje, prijavljuje u vojsku pogiba u ratu. Cal krivi sebe za bratovu smrt.</p>		<p>Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića</p> <p>Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića</p>	<p>Poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenog slušanja</p> <p>Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja</p> <p>Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića</p>
<p>Kompozicija romana i ustrojstvo fabule</p>	<p>Kojim se pripovjedačkim postupcima služi autor u oblikovanju likova?</p> <p>Autor se služi opisivanjem (deskripcijom), pripovijedanjem, dijalogom, monologom, pripovjedačevim</p>		<p>Usmeno izlaganje odgovora s nastavnih listića</p>	<p>Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja</p> <p>Razvijati vještinu usmenoga iznošenja</p>

	komentarom.			rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Izvršno. Time smo završili s trećom skupinom. Možemo započeti s posljednjom.	Metoda komentiranja učeničkih odgovora Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati sposobnost aktivnog slušanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Pronađite primjere za: a) opisne dijelove teksta, b) narativne dijelove teksta, c) dijaloški dijelovi teksta, d) monološki dijelovi teksta, e) pišćev komentar		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića. Rad na tekstu	Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	a) Opisni dijelovi teksta odnose se na pripovjedačeve opise likova ili krajolika. Primjerice, opis gospođe Trask u trećem poglavlju prvog dijela romana.		Citiranje Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića. Rad na tekstu	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	/Učenici navode citate iz romana. Naravno, mogu ponuditi i neke druge opise./		Citiranje	Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	b) Narativni dijelovi teksta odnose se na uvodna poglavlja na početku svakog novog dijela ili pak poglavlja koja izvješćuju o napretku rata. /Učenici navode citate iz romana./		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića. Rad na tekstu	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Također, važna je i psihonaracija koja ocrta unutaranja stanja likova.		Citiranje	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	c) Dijaloški dijelovi veoma su česti, zbog čega se postiže visoka doza dramatičnosti.		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih	Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića

	Zanimljivi su dijalozi između: Adama i Cyrusa, Adama i Charlesa, Adama i Cathy, Adama i Cala, Lee i Samuela, Samuela i Adama, Adama i Leeja... /Učenici navode citate iz romana./ d) Monologe i unutarnja promišljanja često ima Cal, koji je psihički rastresen i razapet između dobra i zla. /Učenici navode citate iz romana./ e) Pisac ponekad, u ulozi pripovjedača ili pojedinog lika, komentira postupke likova ili likove općenito. /Učenici navode citate iz romana./		listića. Rad na tekstu Citiranje	Poticati sposobnost rada na tekstu Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja Razvijati vještinu usmenoga iznošenja rezultata rješavanja zadataka s nastavnog listića Poticati sposobnost rada na tekstu
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Koja je uloga pripovjedača? Navedite primjere iz djela. Pripovjedačeva naracija i deskripcija imaju ulogu epske retardacije, a komentiranje događaja i likova upućuje na visok stupanj objektivnosti. Psihonoracija ukazuje na psihološka proživljavanja likova. /Učenici navode primjere iz djela./		Promišljanje Zaključivanje Upotreba predznanja Usmeno izlaganje odgovora	Poticati primjenu predznanja Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	U redu. Sada kada smo se pozabavili detaljnijom raščlambom kompozicije možete li mi reći kakva je fabula romana?	Metoda upućivanja Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Fabula romana je uzbudljiva i složena.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost povezivanja i zaključivanja

Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Tako je. /Zapisujem na ploču./ Zašto možemo reći da je fabula uzbudljiva, a zašto složena?	Metoda heurističkog razgovora Metoda pisanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje Razvijati vještinu usmjerenog bilježenja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Fabula je uzbudljiva zato što su zapleti i raspleti događaja nepredvidivi. Uz to, sadrži velik broj likova čije su sudbine isprepletene. U romanu su ispričovijedani mnogi događaji, radnja je često prekidana sporednim epizodama ili pripovjedačkim postupcima, što fabulu čini složenom i slojevitom.		Promišljanje Zaključivanje Upotreba predznanja Govorenje	Razvijati sposobnost povezivanja i zaključivanja Poticati primjenu predznanja
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	U čemu se očituju naturalistička obilježja fabule? Što je najvažnije za shvaćanje naturalizma?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Za naturalizam je najvažnija biološka motivacija. Cathyno ponašanje mogli bismo tumačiti kao nešto svojstveno njezinoj biti, nešto čemu se ona, vođena vlastitim nagonima, nije mogla oduprijeti. Njoj je poslije sličan Cal, s obzirom na to da nosi njezine gene, a vjerojatno i Charlesove.		Promišljanje Zaključivanje Upotreba predznanja Govorenje	Poticati sposobnost povezivanja i zaključivanja Razvijati sposobnost povezivanja ranije usvojenog gradiva
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Tako je. Izvrsno! /Zapisujem na ploču./ Na temelju	Metoda pisanja Metoda heurističkog	Prepisivanje Aktivno slušanje	Poticati usmjerenog bilježenje

	pripovjedačeva stava prema likovima i događajima odredite njegovu pripovjedačku narav.	razgovora		Poticati aktivno slušanje
Kompozicija romana i ustrojstvo fabule	Pripovjedač je sveznajuć i objektivan.		Upotreba predznanja Zaključivanje Govorenje	Poticati primjenu predznanja
Karakterizacija likova	Tako je. /Zapisujem na ploču./ Analizirajući kompoziciju i fabulu često smo spominjali likove iz romana. Sada je vrijeme da ih upoznamo.	Metoda objašnjavanja Metoda pisanja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje Poticati usmjereno bilježenje
Karakterizacija likova	Dok učenici izvode monologe, ostatak razreda ispunjava tablicu s podacima o etičkoj i psihološkoj karakterizaciji. Možete zapisati osobine, postupke likova, njihova razmišljanja ili formirati vašu misao o likovima pojedinačno.	Metoda upućivanja Metoda objašnjavanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje Poticati pažljivo slušanje nastavnčkih uputa
Karakterizacija likova Karakterizacija likova 45 min	/Dok dio učenika izvodi monologe, dio zapisuje podatke o karakterizaciji u tablicu. Monolozi koje bi učenici mogli izvoditi nalaze se u šestom poglavlju ovog teksta. S obzirom na to da će osmero učenika izvoditi monologe, za karakterizaciju likova potreban bi bio čitav školski sat./		Aktivno slušanje Usmeno izlaganje	Poticati aktivno slušanje Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja Razvijati vještinu usmenog

				izlaganja
Određivanje ideje romana. 25 min	Nakon što smo upoznali sve likove, upoznat ćemo još jednog koji se spominje u romanu, ali nije u samom tekstu. Ako ne znate o kome je riječ, poslušajte.	Metoda objašnjavanja Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje nastavnčkih uputa
Određivanje ideje romana.	/Učenik ili učenica, alternativno nastavnik, govore Kajinov monolog. Ostatak učenika pažljivo sluša i prati.)		Aktivno slušanje Usmeno izlaganje	Poticati aktivno slušanje Razvijati vještinu aktivnog slušanja učeničkih izlaganja Razvijati vještinu usmenog izlaganja
Određivanje ideje romana.	Kada se u romanu spominje ova biblijska pripovijest i što je dovelo do toga?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana.	Ova se biblijska pripovijest spominje u poglavlju u kojem Samuel dolazi posjetiti Adama nakon što ga je Cathy napustila. Prošla je godina dana, a on dječacima nije nadjenio imena. Samuel je sa sobom ponio Bibliju. Primijetio je kako je biblijski Adam imao dvojicu sinova, Kajina i Abela, što je dovelo do rasprave i čitanja pripovijesti. Sam Samuel je, pomalo ironično, dodao kako bi bilo		Promišljanje o sadržaju pročitanog djela Govorenje	Razvijati vještinu usmenog izlaganja Razvijati sposobnost sažimanja i prepričavanja

	izazivanje sudbine kada bi dječacima dali imena Kajin i Abel.			
Određivanje ideje romana.	Izvršno! Zašto junaci romana drže da je pripovijest intrigantna?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Razvijati vještinu aktivnog i usmjerenog slušanja
Određivanje ideje romana.	Junaci drže da je pripovijest intrigantna zbog toga što ne mogu u potpunosti protumačiti njezino značenje, ostavlja mnoge neodgovorene upite. Primjerice, Lee kaže kako je znao prevoditi staru kinesku poeziju na engleski. Dok je prevodio, neke su mu stvari učinile svježije i bistre kao da su jutros spjevane. Zapitao se zašto. Naravno, ljude zanimaju samo oni sami. Ako pripovijest ne govori o onome tko je sluša, on neće slušati. Nastavlja: ...“I ja ovdje izvodim pravilo: velika i trajna pripovijest govori o svima ili neće potrajati. Neobično i strano nije zanimljivo: zanimljivo je samo duboko intimno i poznato...”		Promišljanje o sadržaju i značenju pročitane djela Govorenje Rad na tekstu Citiranje	Razvijati sposobnost snalaženja u tekstu Razvijati sposobnost zaključivanja Razvijati sposobnost prepričavanja i sažimanja Poticati citiranje teksta
Određivanje ideje romana	Dakle, Lee tvrdi kako je ta pripovijest svima bliska jer je svačija priča. Kako Lee i ostali likovi dalje tumače pripovijest? Možete citirati.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Samuel kaže kako nas dvije priče progone od samog početka. Nastavlja: ..."Nosimo ih		Promišljanje o sadržaju i značenju pročitane	Razvijati sposobnost snalaženja u

<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>sa sobom kao nevidljive repove: pripovijest o istočnom grijehu i pripovijest o Kajinu i Abelu. A ja ne razumijem ni jednu ni drugu. Nimalo ih ne shvaćam, ali ih osjećam. (...) Slušati riječi velika je prednost. Bog uopće nije osudio Kajina. Čak i Bog može imati određene sklonosti. (...) Bog je rekao: <i>Ovo mi se ne sviđa. Pokušaj ponovno. Donesi mi nešto što volim i stavit ću te uz bok bratu.</i> Ali, Kajin se razbjesnio. Njegovi su osjećaji bili povrijeđeni. Kad su čovjeku povrijeđeni osjećaji, on želi nešto udariti, a Abel se našao na putu njegova gnjeva..."</p>	<p>djela</p> <p>Govorenje</p> <p>Rad na tekstu</p>	<p>tekstu</p> <p>Razvijati sposobnost zaključivanja</p> <p>Razvijati sposobnost prepričavanja i sažimanja</p>
<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>Kad su čovjeku povrijeđeni osjećaji, on želi nešto udariti, a Abel se našao na putu njegova gnjeva..."</p>	<p>Citiranje</p> <p>Zaključivanje</p>	<p>Poticati citiranje teksta</p> <p>Razvijati sposobnost snalaženja u tekstu</p>
<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>Adam govori kako se od te pripovijesti osjeća bolje: ..."Svaki dječarac misli da je baš on izmislio grijeh. Vrlinu mislimo da naučimo, zato što nam o njoj govore. Ali, grijeh je naša tvorevina. Mi potječemo od Kajina. On je naš otac. Jedan dio krivnje sadržan je u našem podrijetlu. Kakvu smo uopće imali prigodu? Djeca smo svog oca. To znači da nismo prvi. To je isprika, a na svijetu nema dovoljno isprika..."</p>	<p>Govorenje</p> <p>Rad na tekstu</p>	<p>Razvijati sposobnost zaključivanja</p>
<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>Ali, grijeh je naša tvorevina. Mi potječemo od Kajina. On je naš otac. Jedan dio krivnje sadržan je u našem podrijetlu. Kakvu smo uopće imali prigodu? Djeca smo svog oca. To znači da nismo prvi. To je isprika, a na svijetu nema dovoljno isprika..."</p>	<p>Citiranje</p> <p>Zaključivanje</p>	<p>Razvijati sposobnost prepričavanja i sažimanja</p>
<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>Djeca smo svog oca. To znači da nismo prvi. To je isprika, a na svijetu nema dovoljno isprika..."</p>	<p>Govorenje</p>	<p>Poticati citiranje teksta</p>
<p>Određivanje ideje romana</p>	<p>Lee smatra kako ljudi nose ogroman teret krivnje: ..."Najveći užas koji dijete može doživjeti jest da se osjeća</p>	<p>Rad na tekstu</p>	<p>Razvijati sposobnost snalaženja u</p>

ideje romana	nevoljenim, a odbačenost je pakao kojeg se grozi. Mislim da su svi na svijetu osjetili odbačenost. S njome dolazi gnjev, a s gnjevom zločin u osvetu za odbačenost, a sa zločinom krivnja... i to je priča o ljudskome rodu. (...) Stoga mislim da je ova stara, grozna pripovijest važna jer je ona karta ljudske duše, tajnovite, odbačene, krivnjom ispunjene duše..."		Citiranje	tekstu Poticati usmeno izlaganje Poticati citiranje teksta
Određivanje ideje romana				
Određivanje ideje romana	Izvršno, hvala. Možete li povezati neke motive iz pripovijesti s romanom? Počnite s naslovom romana.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Razmislite što nam signalizira naslov romana.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Roman je naslovljen "Istočno od raja". Prema biblijskom tekstu, Kajin odlazi u zemlju Nod, istočno od raja. Time autor romana vjerojatno želi čitatelje obavijestiti kako je roman povezan s biblijskom pripoviješću o Kajinu i Abelu i kako svi živimo u prostoru grijeha koji je istočno od raja.		Povezivanje nastavnih sadržaja Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Poticati sposobnost zaključivanja
Određivanje ideje romana	Tako je. Primjećujete li određene sličnosti u odnosima između likova?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje	Primjećujemo sličnosti u		Povezivanje	Razvijati

ideje romana	odnosima između braće i očeva i sinova. Cyrus je prihvatio Adamov dar, dok Charlesov nije. Isto se zbilo s Adamom i Calom. Posljedica je bila osveta odbačenih sinova.		nastavnih sadržaja Zaključivanje Govorenje	sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Poticati sposobnost zaključivanja
Određivanje ideje romana	Izvršno zapažanje! Imaju li poneki likovi slične osobine? Pomoći će vam karakterizacija.	Metoda komentiranja učeničkih odgovora Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Cyruša, Charlesa i Cathy povezuje promiskuitetnost, osvetoljubivost, samoljublje, bezosjećajnost, manipulativnost, pokvarenost. Arona i Adama povezuje naivnost i dobronamjernost, a Cala i Charlesa osvetoljubivost. Cyruša i Adama povezuje pristranost.		Povezivanje nastavnih sadržaja Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Poticati sposobnost zaključivanja Razvijati usmeno izlaganje odgovora na upite nastavnika
Određivanje ideje romana	Imaju li neki likovi iste fizičke karakteristike?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Imaju. Charles i Cathy imaju ožiljak na čelu.		Povezivanje nastavnih sadržaja	Poticati povezivanje nastavnih sadržaja
Određivanje	S kime ih to povezuje?	Metoda heurističkog	Aktivno	Poticati aktivno

ideje romana		razgovora	slušanje	slušanje
Određivanje ideje romana	Ožljak ih povezuje s Kajinom. Jahve je stavio znak na Kajina.		Povezivanje nastavnih sadržaja	Poticati povezivanje nastavnih sadržaja
Određivanje ideje romana	Tako je. Pogledajte imena likova. Što primjećujete?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Gotovo svim likovima imena počinju ili slovom C (K) ili slovom A.		Povezivanje nastavnih sadržaja	Poticati povezivanje nastavnih sadržaja
Određivanje ideje romana	Tako je. Likove bismo, prema navedenim kriterijima mogli podijeliti na kajinovske i abelovske likove. /Zapisujem na ploču./ Do kojeg je otkrića u tumačenju biblijske pripovijesti došao Lee?	Metoda tumačenja Metoda pisanja Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje Prepisivanje Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje Poticati usmjereno bilježenje Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana Određivanje ideje romana Određivanje ideje romana	Biblijska je pripovijest ostavila snažan dojam na Leeja, pa je on, nakon deset godina, uz pomoć kineskih mudraca, došao do rješenja. Shvatio je da je problem u različitim prijevodima Biblije. Neki prijevodi Jahvine riječi upućene Kajinu prevode različito, poput: <i>ti ćeš zagospodariti grijehom ili zagospodari njime</i> . Lee se zapitao kakva je bila izvorna riječ izvornoga pisca, da se mogla prevesti na dva ovako različita načina: prvi daje obećanje, a drugi	Povezivanje nastavnih sadržaja Zaključivanje Govorenje		Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Razvijati sposobnost prepričavanja i sažimanja Razvijati sposobnost snalaženja u tekstu

Određivanje ideje romana	zapovijed. Nastavlja: ..."Nakon dvije godine osjećali smo da možemo pristupiti k vaših šesnaest stihova četvrte glave Postanka. Moja stara gospoda suglasila su se da su te riječi vrlo važne <i>ti ćeš zagospodariti i zagospodari</i> . I evo zlata koje smo iskopali: <i>Ti možeš!</i> (...) Hebrejska riječ <i>timshol</i> – <i>Ti možeš</i> – ona daje izbor. Možda je to najvažnija riječ na svijetu. Ona kaže da je put otvoren. Na čovjeku je da odabere. Jer, ako je istina da <i>možeš</i> , jednaka je istina da <i>ne možeš</i> . (...) To čini čovjeka velikim, to mu daje položaj s bogovima, jer u svojoj slabosti, prljavštini i u umorstvu brata još uvijek ima veliki izbor. Može odabrati svoj put i pobijediti!..."	Rad na tekstu		
Određivanje ideje romana		Citiranje		Razvijati sposobnost zaključivanja
Određivanje ideje romana		Citiranje		Poticati citiranje teksta
Određivanje ideje romana	Izvršno zapažanje. Koji su se likovi u romanu našli pred tim izazovom?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Gotovo svi. Cathy, Charles, Cyrus, Adam I Cal. Svi su imali prigodu birati i promijeniti svoje odluke. Charles nije trebao odabrati mržnju prema bratu i umalo ga ubiti, Cathy nije trebala odabrati takav način života, kao što se Cal nije trebao osvetiti Aronu i odvesti ga u smrt.		Povezivanje nastavnih sadržaja Zaključivanje Govorenje Rad na tekstu	Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Razvijati sposobnost zaključivanja Poticati vještinu argumentiranja svojih stavova

Određivanje ideje romana	Tako je. Kako se Cal osjeća nakon bratove smrti?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Cal je nakon bratove smrti očajan, osjeća krivnju i odgovornost.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost zaključivanja
Određivanje ideje romana	Točno. Kako biste, na temelju rečenoga, interpretirali zamisao na kojoj je autor utemeljio roman?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Autor je, koristeći biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu želio pokazati kako svaki čovjek, unatoč svojim slabostima, ima moć izbora. / Svi možemo birati između dobra i zla.		Povezivanje nastavnih sadržaja Zaključivanje Sumiranje	Razvijati sposobnost povezivanja nastavnih sadržaja Razvijati sposobnost zaključivanja Poticati vještinu argumentiranja svojih stavova
Određivanje ideje romana	Tako je. /Zapisujem na ploču. Sada vas molim da malo razmislite o istočnom grijehu. Kako biste protumačili misao da su Adam i Eva prenijeli svoje moralne nedostatke na svoje potomke? Kako se to reflektira u romanu?	Metoda pisanja Metoda heurističkog razgovora Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje Poticati aktivno slušanje
Određivanje ideje romana	Ako pogledamo i pripovijest o Adamu i Evi, i oni su se oglušili na Jahvine zapovijedi te zlorabili dar slobodnog izbora. Dakle, možemo		Povezivanje različitih sadržaja	Razvijati sposobnost povezivanja različitih sadržaja

	<p>zaključiti kako i u Bibliji i u romanu, djeca preuzimaju moralne nedostatke svojih roditelja.</p> <p>Kajin je zloupotrijebio moć izbora.</p> <p>Charles i Adam preuzeli su neke od Cyrusovih nedostataka, Cal je preuzeo neke osobine Cathy i Charlesa (indirektno saznajemo kako Adam nije otac djece).</p> <p>Tako je. Možemo li se onda svi oduprijeti zlu? Kako se u tu misao uklapa Cathy?</p> <p>Mogli bismo kada bismo htjeli. Zato je važan dar slobodnog izbora. Njega su imali i Adam i Eva.</p> <p>Cathy kao da je nekako bilo osuđena na svoj odabir. Pripovjedač je predstavlja kao urođenu moralnu nakazu. Prema tome, sve izgleda kao da ona nije imala izbora.</p>		<p>Zaključivanje</p> <p>Govorenje</p> <p>Aktivno slušanje</p> <p>Promišljanje</p> <p>Zaključivanje</p> <p>Govorenje</p>	<p>Razvijati sposobnost zaključivanja</p> <p>Poticati primjenu predznanja</p> <p>Poticati aktivno slušanje</p> <p>Razvijati sposobnost zaključivanja i povezivanja nastavnih sadržaja</p>
<p>Sinteza i zadavanje zadaće</p> <p>20 min</p> <p>Sinteza</p> <p>Sinteza</p>	<p>Lijepo. Kako biste što bolje shvatili povezanost tekstova, pomoći će vam ova tablica. /Uručujem nastavne listiće s tablicom./</p> <p>Vaš je zadatak sljedeći:</p> <p>Promotrite zadane pojedinosti iz biblijske pripovijesti i dopišite ekvivalentne događaje,</p>	<p>Metoda upućivanja</p> <p>Metoda upućivanja</p> <p>Metoda</p>	<p>Aktivno slušanje</p> <p>Aktivno slušanje</p>	<p>Razvijati aktivno slušanje nastavnčkih uputa</p> <p>Razvijati aktivno</p>

Sinteza	<p> motive ili karakteristike likova u dvama naraštajima obitelji Trask.</p> <p>/Učenici rješavaju nastavne listiće. Potom slijedi provjera i korekcija/</p>	<p>upućivanja</p> <p>Samostalni rad</p>	<p>Promišljanje</p> <p>Zaključivanje</p> <p>Pisanje</p>	<p>slušanje</p> <p>Poticati individualno rješavanje zadataka</p>
Sinteza	<p>Možemo započeti s provjerom vaših odgovora. Krenimo redom, svatko neka pročita odgovor na jedan red (dva polja).</p>	<p>Metoda upućivanja</p>	<p>Aktivno slušanje</p>	<p>Poticati aktivno slušanje</p>
Sinteza	<p>Charles je farmer. Ostao je raditi na farmi dok je Adam izbivao.</p> <p>Cal je započeo farmerski posao, a Aron je odlučio postati svećenikom. Svećenici se često nazivaju pastirima.</p>		<p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p>	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih izlaganja</p>
Sinteza	<p>Cyrusu je draži Adamov dar (pas) nego Charlesov (džepni nožić).</p> <p>Adam odbija Calov dar. Radije bi da mu je Cal darovao dobar život.</p>		<p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p>	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih izlaganja</p>
Sinteza	<p>Charles je gotovo nasmrtno prebio Adama.</p> <p>Cal je odveo Arona u Katein bordel, što je Arona navelo da se prijavi u rat, gdje je poginuo.</p>		<p>Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića</p>	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih</p>

				izlaganja
Sinteza	<p>Charles se skriva nakon svog zločina.</p> <p>(Adam isto upita i Cala, a on odgovara kako on nije njegov čuvar, jednako kao i Kajin.</p>		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih izlaganja</p>
Sinteza	<p>Indirektno saznajemo kako Aron i Cal nisu Adamova djeca, nego Charlesova.</p> <p>Tako je. U ono doba nije bilo DNA analize.</p> <p>Cal jedini ima priliku ostvariti potomstvo, s obzirom na to da Aron pogiba u ratu.</p>	Metoda upućivanja	Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih izlaganja</p>
Sinteza	Charles je imao ožiljak posred čela, jednako kao i Cathy Ames (Kate).		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno slušanje učeničkih izlaganja</p>
Sinteza	<p>Charles odbija bilo kakvu poslušnost, ponavlja iskonske moralne nedostatke.</p> <p>Adam je Calu na smrtnoj postelji dao znanje o</p>		Usmeno izlaganje odgovora na upite s nastavnih listića	<p>Razvijati sposobnost usmenog izlaganja</p> <p>Poticati aktivno</p>

	slobodnoj volji, o mogućnosti izbora izustivši „timshol“.			slušanje učeničkih izlaganja
Domaća zadaća	Kod kuće riješit ćete nekoliko zadataka za samostalni rad, možete odgovoriti na njih u obliku odgovora na upite, a možete napisati i esej. Slobodno koristite roman i Bibliju kao izvor podataka.	Metoda davanja zadaće Metoda upućivanja Metoda zaključivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje uputa
	Hvala na suradnji!			

IZVORI I LITERATURA:

Lisca, Peter. 1958. *The Wild World of John Steinbeck*. Rutgers University Press New Brunswick. New Jersey.

Lisca, Peter. 1978. *John Steinbeck: Nature and Myth*. Thomas Y. Crowel Company. New York.

Fontenrose, Joseph. 1964. *John Steinbeck: An Introduction and Interpretation*. Barnes & Noble, Inc. New York.

Rosandić, Dragutin. 1972. *Metodički pristup romanu*. Nastavna biblioteka 66. Sarajevo.

Rosandić, Dragutin. 1975. *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. IP Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike. Sarajevo.

Diklić, Zvonimir. 1975. *Književnoznanstveni i metodički putokazi nastavi književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.

PLAN PLOČE

Istočno od raja

John Steinbeck, 1952.

	Obitelj
	Braća
- 1962. Nobelova nagrada	Bratoubojstvo
- fabula romana gradi se premještanjem likova iz jednog prostora u drugi	Kajin i Abel
- uzbudljiva i složena fabula	Grijeh
- naturalistička obilježja fabule – biološka motivacija	Krivnja
- pripovjedač je sveznajuć i objektivan (naracija, psihonaracija, deskripcija, komentiranje)	
- etička i psihološka karakterizacija likova	
- kajinovski i abelovski likovi	
- Lee: „Svi ljudi imaju moć izbora“ (<i>timshol – ti možeš</i>)	

PRILOZI:

Nastavni listić br. 1 – Kompozicija romana i ustrojstvo fabule

SKUPINA A

1. Roman se sastoji iz četiri dijela. Kako počinju, a kako završavaju pojedini dijelovi?
2. Kako su raspodijeljena poglavlja o obiteljima Trask i Hamilton?
3. U kojim se epizodama susreću obitelj Trask i Hamilton?
4. Koliko su dvije obitelji povezane?
5. Koliko je njihovo poznanstvo važno za radnju romana?

SKUPINA B

1. Navedite ključne epizode u prvom i četvrtom dijelu romana.
2. Izdvojite iz romana Istočno od raja događaje koji su najpresudniji u razvoju radnje.
3. Koja epizoda u pojedinim dijelovima romana najavljuju glavne zaplete?
4. Koje epizode iz života likova saznajemo iz pripovjedačeve naracije?
5. Kako zovemo postupak pripovijedanja događaja koji su se zbili prije? Navedite neke primjere.

SKUPINA C

1. Koji su likovi glavni za razvoj fabule?
2. Izaberite sami određeni lik i opišite ove pojedinosti: a) ulazak u radnju, b) prisutnost u radnji, c) izlazak iz radnje
3. Koje scene u romanu obilježavaju zaplete u sudbini: a) Adama, b) Cathy, c) Cala, d) Arona
4. Kako se raspliću odnosi između: a) Adama i Charlesa, b) Adama i Cathy, c) Cala i Arona
5. Kojim se pripovjedačkim postupcima autor služi u oblikovanju likova?

SKUPINA D

1. Odredite kompoziciju romana na osnovi pripovjedne tehnike. Obratite pozornost i pronađite primjere za: a) opisne dijelove teksta, b) narativne dijelove teksta, c) dijaloški dijelovi teksta, d) monološki dijelovi teksta, e) piščev komentar
2. Na temelju pripovjedačeva stava prema likovima i događajima odredite njegovu pripovjedačku narav.

Nastavni listić broj 2. – Karakterizacija likova (tablični prikaz)

	Psihološka karakterizacija	Etička karakterizacija	Filozofska karakterizacija*
Cyrus	Dominantan i autoritativan otac sklon grubostima i nepravednim odgojnim mjerama. Voli manipulirati, beščutan i egoističan.	Svoj promiskuitet pokazuje ponašanjem u ratu, a svoje nemoralne radnje i dalje nastavlja krađom novca iz Društva američkih veterana.	
Charles	Ljubomorni sin, agresivan i nepromišljen. Beščutno se ponaša prema svojem bratu, vođen najčešće egoističnim kriterijima.	U promiskuitetnim radnjama sličan ocu. Nepošten prema bratu, a zbog svoje sebičnosti i samoljublja misli da zaslužuje više.	
Adam	Nesiguran i nadasve naivan. Kao sin pokoran i poslušan, kao brat tolerantan i plemenit, kao suprug brižan i osjećajan, a kao otac pristran.	Voli pomagati ljudima, nesebičan i iskren. Plemenit i čestit u opraštanju, ali nepravedan prema svojim sinovima.	
Cathy (Kate)	Negativnost i pesimizam prate je od djetinjstva. Voli manipulirati ljudima. Promišljenošću i lukavošću ostvari sve što želi. Hladnokrvna, beščutna i proračunata kći, supruga i majka.	Kao djevojčica bila je sklona nemoralnim radnjama. Često lažima dobivala što je htjela. Nehumanost, oholost i koristoljubivost pokreću je u svim namjerama. Fayinu javnu kuću pretvara u izopačen svijet seksualnog sadizma.	Na svijetu postoji samo zlo. Svi su ljudi zli, meni je drago što sam drugačija, pa nisam nalik ljudima.

Samuel Hamilton	Obziran suprug i otac, želi pružiti svojoj obitelji što bolji život. Pokazuje svoje osjećaje, pozitivnost i misaonost, u čemu mu pomaže njegov vedar duh.	Krasi ga odanost i požrtvornost obitelji koju je podizao u skromnim uvjetima, ali unutar toplog obiteljskog doma. Iskren i dobronamjieran prema prijateljima.	Odanost obitelji i zemlji, iako jalovoj, najveća je čovjekova vrijednost.
Lee	Domišljat i prilagodljiv sluga, blizak Traskovima. Svojom inteligencijom, pažnjom i suosjećajnošću zadobiva povjerenje svih koji ga okružuju.	Iskrenost mu je najveća vrlina, a plemenitost duha, odanost, dobronamjernost i želja da svima pomogne učinili su ga najboljim slugom.	Zvanje sluge je utočište života, hrana lijenčini, i ako se obavlja kako dolikuje, to je zvanje moći, čak i ljubavi.
Aron	U svojoj dobronamjernosti, neiskvarenosti i naivnosti sličan ocu. Osjećajnost i ranjivost bili su fatalni za njega.	Sam po sebi nositelj anđeoskih vrlina. Solidaran s bratom, pokazuje mu ljubav i povjerenje. Poštuje oca i njegove želje, nije sklon osuđivanju.	
Cal	Žrtva vlastitog očaja i ljubomore. U svojoj srži nije zao, ali nepromišljen i svojeglav u svojim postupcima. Zakinut očevim emocionalnim uskraćivanjem.	Sebičnost i neodgovornost stajali su ga života njegovih najmilijih. Pokoran ocu, pokazuje mu ljubav, naklonost i razumijevanje. Izjeda ga krivnja i pokajanje.	

*Filozofski okarakterizirajte one likove za koje držite da su motivirani i na taj način.

*Ispunjena polja samo su primjer mogućih učeničkih odgovora.

Nastavni listić br. 3 – Usporedba romana i biblijske pripovijesti

John Steinbeck <i>Istočno od raja</i> ~ Kajin i Abel (Post 4, 1-16)		
<u>Zadatak:</u> Promotrite zadane pojedinosti iz biblijske pripovijesti i nadopišite ekvivalentne događaje, motive ili karakteristike likova u dvama naraštajima obitelji Trask.		
Kajin i Abel	Charles i Adam Cathy Ames	Cal i Aron
Kajin je bio zemljoradnik, a Abel stočar.	<i>(Charles je farmer. Ostao je raditi na farmi dok je Adam izbivao.)</i>	<i>(Cal je započeo farmerski posao, a Aron je odlučio postati svećenikom. Svećenici se često nazivaju pastirima.)</i>
Jahve je prihvatio Abelov dar u obliku žrtve paljenice, dok Kajinovu nije ni pogledao.	<i>(Cyrusu je draži Adamov dar (pas) nego Charlesov (džepni nožić).)</i>	<i>(Adam odbija Calov dar. Radije bi da mu je Cal darovao dobar život.)</i>
Kajin je ubio Abela.	<i>(Charles je gotovo nasmrt prebio Adama.)</i>	<i>(Cal je odveo Arona u Katein bordel, što je Arona navelo da se prijavi u rat, gdje je poginuo.)</i>
Jahve je upitao Kajina gdje mu je brat Abel.	<i>(Charles se skriva nakon svog zločina.)</i>	<i>(Adam isto upita i Calu, a on odgovara kako on nije njegov čuvar, jednako kao i Kajin.)</i>
Kajin ima potomstvo, a ne Abel.	<i>(Roman insinuirao kako Aron i Cal nisu Adamova djeca, već Charlesova.)</i>	<i>(Cal jedini ima priliku ostvariti potomstvo.)</i>
Jahve je obilježio Kajina. Stavio je znak na njega kako ga netko ne bi ubio.	<i>(Charles je imao ožiljak posred čela, jednako kao i Cathy Ames (Kate).)</i>	
Jahve je rekao Kajinu kako može zagospodariti grijehom, ali Kajin ga ne sluša.	<i>(Charles odbija bilo kakvu poslušnost, ponavlja iskonske moralne nedostatke.)</i>	<i>(Adam je Calu na smrtnoj postelji dao znanje o slobodnoj volji, o mogućnosti izbora izustivši „timshol“.)</i>

*Ispunjena polja samo su primjer mogućih učeničkih odgovora.

*Učenički monolozi koje bi izvodili nalaze se u šestom poglavlju ovog rada.

Zadatci za samostalni rad glasili bi ovako:

- 1) Zašto bismo za Cathy Ames mogli reći da ima:
 - a) obilježja Eve iz Knjige Postanka
 - b) obilježja Lucifera, odnosno zmije iz edenskoga vrta?
Posebnu pozornost obratite na njezina fizička obilježja.
- 2) Promotrite lik Adama Traska. U kojim je trenucima on u ulogama:
 - a) starozavjetnog Jahve
 - b) Abela iz Knjige Postanka
- 3) Zašto bismo za Samuela Hamiltona mogli reći da ima obilježja starozavjetnoga proroka? Imajte na umu da su proroci imali moć predviđanja te da su, na neki način, ljudima otvarali oči u njihovu neznanju.
- 4) Postoji židovska legenda koja govori kako je Kajin zapravo ubio Abela jer je želio njegovu sestru blizanku. Kako se taj tip rivalstva među braćom očituje u romanu? Imajte na umu lik Cathy i Abre.
- 5) Zna li još neko djelo iz XX. Stoljeća u kojem se dva muškarca rodbinski povezana bore za istu ženu?

8 FRAGMENTARNI PRISTUP

Fragmentarna koncepcija pristupa romanu pomoću izabranih stranica ili odlomaka interpretiranoga romana na temelju kojih potom nastoji prikazati, rekonstruirati cjelinu romana. Suprotnost ovoj koncepciji bio bi tzv. cjeloviti (totalni) pristup koji nastoji roman obuhvatiti u cjelini, uvažavajući sve pojedine elemente i razine koje ju u konačnici tvore (usp. Rosandić 1986: 529). Najveća zamjerka fragmentarnoj koncepciji tumačenja romana jest njezino zanemarivanje cjeline, totaliteta djela, odnosno opravdavanje induktivnog promišljanja značenja i smisla umjetničkoga teksta, što bi značilo da se nešto partikularno ili pojedinačno uzima kao generalno ili univerzalno (usp. Eco 2001:34). No, kada bismo roman *Istočno od raja* željeli podvrgnuti analizi koja bi bila usredotočena samo na interpretaciju biblijskoga interteksta, fragmentarni pristup romanu bio bi i više nego dovoljan. Nastavnik može vrlo kvalitetno izvesti takav tip nastave, naravno pod uvjetom da su odabrana poglavlja iz romana koja vode razrješenju navedene problematike. Dakle, ako imamo jasno definirane kriterije, polazne točke i temeljne postavke, fragmentarna će koncepcija, kao moguć pristup romanu, biti djelotvorna ponajviše zahvaljujući mehaničkom opetovanju strukturnih i semantičkih jedinica romana.⁶⁵

Po ocjeni učenika i njihove nastavnice, fragmentarnim je pristupom uspješno interpretiran roman u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u listopadu 2014. godine. Učenici su unaprijed dobili sažetak romana, nisu čitali djelo u cijelosti. Ako se na početku sata izvede dobra motivacija koja pogađa u središte problematike, učenici će veoma lako, heurističkim navođenjem nastavnika, doprijeti do temeljne ideje romana.

No, što se tiče konkretno ove teme, pitanje je koliko su učenici upoznati s pojmom intertekstualnosti. Budući da je analiza romana prilagođena za učenike četvrtog razreda srednje škole, oni bi do tada trebali ovladati tim pojmom. Ako se nisu sreli s pojmom, lako će shvatiti njegovu ulogu i značenje podsjećanjem na Kranjčevićevu pjesmu *Eli, Eli, lama azavtani* kojom lirski subjekt citira evanđelje. Potom bi se intertekstualnost definirala kao usmjerenost jednog teksta na druge tekstove koji su nastali prije njega, ili postupak u kojem književnik koristi neki stariji, prethodni tekst za stvaranje vlastitog, pa su u novonastalom tekstu vidljivi elementi prethodnog.

⁶⁵ *Mehaničko opetovanje strukturnih i semantičkih jedinica romana* podrazumijeva opetovanje označiteljske strukture i prepoznatljivih biblijskih motiva – naracija o Kajinu i Abelu provlači se kroz dva naraštaja obitelji Trask, uz to, likovi su nositelji specifičnih osobina i fizičkih značaja, a motivski ustroj obuhvaća teološka iskustva povezana s motivima grijeha, krivnje, oprosta i slobodnog izbora (v. o tome poglavlje o interpretaciji biblijskoga interteksta).

U nastavku će biti prikazan primjer metodičke pripreme za fragmentarni pristup romanu. Metodička će priprema sadržavati i priloge: sažetak romana, ulomke iz romana te anketu koju su učenici ispunili nakon interpretacije.

8.1 Primjer metodičke pripreme - fragmentarni pristup

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

Predstojnik Katedre: Dr. sc. Vlado Pandžić, red. prof.

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVU KNJIŽEVNOSTI

John Steinbeck *Istočno od raja*

Studentica:
Antonija Župančić

Mentor:
Dr. sc. Dean Slavić, izv. prof.

Nastavna tema: književnost XX. stoljeća

Nastavna jedinica: John Steinbeck *Istočno od raja*

Ključni pojmovi: John Steinbeck, *Istočno od raja*, biblijski intertekst, biblijska pripovijest o Kajinu i Abelu

Obrazovna postignuća: interpretirati odabrane ulomke romana *Istočno od raja* te analizom likova, njihovih postupaka i emocija uočiti povezanost s biblijskim predloškom

Tip nastavnoga sata: novo gradivo

Ciljevi nastavnoga sata:

- čitanjem i analizom odabranih ulomaka učenici će razviti senzibilitet prema glavnim likovima romana
- uočiti i interpretirati prisutnost biblijskoga interteksta
- rješavanjem ankete učenici će artikulirati i izraziti dojam i doživljaj o romanu i likovima

Zadace nastavnoga sata:

a) obrazovne: spoznati biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu kao narativnu i motivsku okosnicu romana, primijeniti dosadašnja znanja o karakterizaciji i oblikovanju likova, smjestiti Johna Steinbecka u kontekst moderne američke i svjetske novelistike

b) odgojne: uočiti da je odsutnost ljubavi razvojni hendikep koji može rezultirati brojnim psihološkim i sociološkim frustracijama, razumjeti da je svaki čovjek sposoban birati između dobra i zla, razumjeti da svaki čovjek ima dar slobodne volje, razvijati toleranciju u razgovoru

c) funkcionalne: poticati i razvijati sposobnost zaključivanja i promišljanja, razvijati sposobnost rada s tekstem, razvijati sposobnost uočavanja različitih književno-teorijskih činjenica, razvijati sposobnost artikuliranja i izražavanja dojmova pomoću ankete

d) komunikacijske: razvijati vještinu pisanja, poticati i razvijati vještinu aktivnoga slušanja učeničkih i nastavničkih izlaganja, poticati i razvijati sposobnost i vještine usmjerenoga slušanja i čitanja s razumijevanjem, razvijati sposobnost usmene i pisane komunikacije, razvijati sposobnost primjene usvojenoga znanja u jezičnom izražavanju

Metodički sustavi:

interpretativno-analitički i lingvističko-komunikacijski metodički sustav

Nastavne metode: metoda izvješćivanja, metoda pisanja, metoda interpretativnog čitanja, metoda tumačenja, metoda upućivanja, metoda razgovora, metoda heurističkog razgovora

Nastavni oblici: frontalni i individualni rad

Nastavna sredstva: odabrani ulomci iz romana i anketa

Nastavna pomagala: kreda, ploča, nastavni listići

Unutarpredmetna korelacija: jezično izražavanje

Struktura i trajanje pojedinoga dijela nastavnoga sata:

1. **Predstavljanje i pozdravljanje:** 1 min
2. **Motivacija:** 5 min
3. **Najava i lokalizacija:** 2 min
4. **Razrada:**
 - a) analiza naslova i pojma intertekstualnost: 3 min
 - b) čitanje i analiza odabranih ulomaka: 25 min
 - c) interpretacija ideje romana: 3 min
5. **Sinteza:** 2 min
6. **Anketa:** 5 min

FAZE NASTAVNOG SATA I NJIHOVO TRAJANJE	NASTAVNI SADRŽAJI	NASTAVNI OBLICI METODE I METODIČ KI POSTUPCI	AKTIVNOST I UČENIKA	PLANIRANE NASTAVNE ZADAĆE UNUTAR FAZA NASTAVNOG SATA
Predstavljanje	Dobar dan! Zovem se Antonija Župančić. Studentica sam	Frontalni rad	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Upisivanje sata	kroatistike i danas ću održati sat koji će mi pomoći kad budem pisala svoj diplomski rad. Moj sat pratit će vaša profesorica. Nadam se da ćemo lijepo surađivati.	Metoda izvješćivanja		
1 min				
Motivacija	Za početak, zapisat ću rečenicu na ploču, a vi je možete prepisati u svoje bilježnice.	Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
5 min	/zapisujem rečenicu <i>I Kajin ode u zemlju Nod, istočno od Edena i ondje se nastani na ploču</i>	Metoda pisanja	Prepisivanje	Poticati aktivno slušanje i usmjereno bilježenje
Motivacija	Je li vam poznata ova rečenica?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Da. / Ne.		Govorenje	Poticati sposobnost sudjelovanja u razgovoru
Motivacija	Znate li iz kojeg je teksta preuzeta?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Rečenica je preuzeta iz Biblije, točnije iz		Govorenje	Razvijati sposobnost

	Knjige Postanka.			upotrebe i primjene prijašnjih znanja
Motivacija	Tako je. Što je Eden?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Eden je zemaljski raj kojeg je Jahve stvorio za ljude.		Govorenje	Razvijati sposobnost upotrebe i primjene prijašnjih znanja
Motivacija	Izvršno! Tko su bili prvi stanovnici Edena? (jedan se spominje i u rečenici napisanoj na ploči)	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Prvi stanovnici Edena bili su prvi ljudi, Adam i Eva, a potom i njihova djeca Kajin i Abel.		Govorenje	Razvijati sposobnost upotrebe i primjene prijašnjih znanja
Motivacija	Izvršno. Za domaću zadaću morali ste pročitati biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Što se dogodilo s Kajinom i Abelom?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Motivacija	Kajin je zavidio bratu Abelu zato što je Jahve prihvatio njegovu žrtvu, a Kajinovu nije. Potom je Kajin ubio brata Abela u polju.		Govorenje	Razvijati sposobnost upotrebe i primjene prijašnjih znanja
Motivacija	Koje motive iz navedene biblijske pripovijesti biste mogli izdvojiti?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

	(možete izdvojiti i osjećaje)			
Motivacija	Izdvojio/izdvojila bih: ljubomoru, ljutnju, motiv osvete i motiv bratoubojstva.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati promišljanje i izražavanje dojmova i mišljenja
Najava i lokalizacija 2 min	Izvršno! Danas ćemo se baviti romanom koji govori o gotovo istoj problematici. O romanu u kojem su zastupljeni isti osjećaji, motivi i postupci likova. Upravo je zbog tih razloga roman uvelike povezan s navedenom biblijskom pripoviješću.	Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Najava i lokalizacija		Metoda tumačenja		Poticati aktivno slušanje
Najava i lokalizacija		Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Lokalizacija	Riječ je o romanu američkoga nobelovca Johna Steinbecka <i>Istočno od raja</i>. Roman je objavljen godine 1956. pod nazivom <i>East of Eden</i>.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Razvijati sposobnost aktivnoga slušanja i usmjerenoga bilježenja
Razrada 3 min (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Odakle je preuzet naslov romana? Pomoći će vam rečenica zapisana na ploči.	Metoda razgovora Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Naslov romana preuzet je također iz biblijske pripovijesti.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost razmišljanja i zaključivanja
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstual-	Tako je. Što mislite, zašto autor odabire baš takav naslov?(ili: što autor želi sugerirati čitateljima	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

nost)	dajući romanu takav naslov?) Zapamtite, naslov gotovo uvijek govori nešto o samome djelu.	Metoda upućivanja		
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Autor romana vjerojatno želi čitatelje obavijestiti kako je roman povezan s biblijskom pripoviješću o Kajinu i Abelu.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Poticati sposobnost razmišljanja i zaključivanja
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Izvršno! Znete li kako se zove postupak, čest je u književnosti, gdje se jedan tekst referira na neki drugi?	Metoda razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje i razvijati sposobnost razmišljanja
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Takav se postupak naziva intertekstualnost.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost upotrebe i primjene prijašnjih znanja
	Izvršno! Roman obiluje intertekstualnim poveznicama s Biblijom, ali mi ćemo se danas dotaknuti samo najvažnijih.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	
Razrada (analiza naslova i pojma intertekstualnost)	Kako bismo uvidjeli tu povezanost, moramo dobro uočiti odnose među glavnim likovima, pa krenimo na čitanje ulomaka.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka) 25 min	(čitanje ulomka u kojem je naglašeno preferiranje jednog sina na račun drugoga) Čitat će se umjerenom i smirenom intonacijom, narativnim tonom. Bez naglašene modulacije.	Interpretativno čitanje ulomka	Aktivno i usmjereno slušanje	Poticati aktivno slušanje

Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Navedite likove koji se spominju u ovom ulomku.	Metoda heurističkog a razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	U ovom se ulomku spominju likovi Adam, Aron i Cal. /Zapisujem na ploču./	Metoda pisanja	Govorenje Prepisivanje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost usmjerenog bilježenja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Koji se likovi spominju u biblijskoj pripovijesti?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje i promišljanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	U biblijskoj pripovijesti spominju se Jahve, Abel i Kajin. /Zapisujem na ploču./	Metoda pisanja	Promišljanje Govorenje Prepisivanje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost usmjerenog bilježenja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Izvršno. Kome od sinova jest pokazivana naklonost, koji je omiljeniji u ulomku, a koji u biblijskoj pripovijesti?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje i promišljanje o tekstu
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	U ulomku omiljeniji je sin Aron, u u biblijskoj pripovijesti Abel.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem

				Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Zašto bi Cal često u društvu bio neomiljen?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Nije postojao neki poseban razlog. Ljudi su jednostavno više voljeli Arona. Tada bi ga Cal često znao oponašati, a ljudima se to nije svidjelo jer su shvatili da hini.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Na koji način Cal nastoji zadobiti očevu naklonjenost? Možete svoje odgovore potkrijepiti rečenicama iz ulomka.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje i promišljanje	Poticati aktivno slušanje i promišljanje o tekstu
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Cal bi često znao prišuljati se ocu i "krasti" njegova milovanja i njegovu pažnju. Primjer: ..."Kad je bio vrlo malen, Cal je otkrio jednu tajnu. Kad bi se tiho, posve nečujno približio mjestu gdje je sjedio njegov otac i lagano naslonio na očevu koljeno, Adamova bi se ruka automatski podignula i pomilovala bi Calovo rame..."		Promišljanje Zaključivanje Govorenje Citiranje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja Poticati rad na tekstu i traženje citata
Razrada (čitanje i analiza)	Tako je. Sada prelazimo na ulomak koji opisuje Calov i	Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

odabranih ulomaka)	Adamov razgovor nakon što je Adam pokupio Cala iz pritvora. Cal je, naime, bio uhvaćen u kockarnici dok je promatrao kockare kako kockaju.	Metoda tumačenja		
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	(čitanje ulomka u kojem Adam dolazi po Cala u pritvor) Čitat će se s naglašenom modulacijom i logičkim stankama.	Interpretativno čitanje ulomka	Aktivno slušanje	Razvijati aktivno i usmjereno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Što ulomak govori o odnosu otac – sin?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje i promišljanje	Poticati aktivno slušanje i promišljanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Ulomak govori kako Cal i Adam imaju poprilično hladan odnos. Nikad ne razgovaraju, otac ne pokazuje ljubav i preveliko zanimanje za Cala.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Je li Adam svjestan toga da je loš otac? Potražite u ulomku rečenice koje to dokazuju.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Adam je svjestan toga da je loš otac u jednoj se situaciji uspoređuje s vlastitim ocem. Primjer je: ..."Nisam pitao. Nisam pitao! Jednako sam loš otac kao što je i moj bio..."; Moj je otac načinio kalup i primorao me u njega, Bio sam loš odljev, ali		Promišljanje Zaključivanje Govorenje Citiranje	Razvijati sposobnost rada na tekstu i čitanja s razumijevanjem Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja

	nisam se mogao pretaliti. Nitko se ne može pretaliti. I tako sam ostao loš odljev..."			Poticati rad na tekstu i traženje citata
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Mogli bismo reći da Adam zapravo okrivljuje svog oca, osvještava činjenicu da je loš otac i želi to promijeniti. U ovom ulomku i uočavamo promjenu u njihovu odnosu. Zašto ih je ova situacija zbližila?	Metoda heurističkog razgovora Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno i usmjereno slušanje i zaključivanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Zbližila ih je zapravo činjenica da imaju nešto zajedničko – boravak u pritvoru, čemu su se mogli zajedno smijati.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Ovo je zapravo njihov prvi ozbiljniji razgovor u kojem Adam pokazuje zanimanje za Cala i njegove osjećaje. Na koji način Adam želi nastaviti prislan razgovor?	Metoda tumačenja Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Adam moli Cala da govori o sebi i svome bratu.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Što saznajemo iz ovog ulomka o Calu, a što o Aronu?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i	Cal hvali brata pred ocem, dok sebe		Promišljanje	Poticati sposobnost

analiza odabranih ulomaka)	kritizira. Također saznajemo da Cal zna da je njihova majka živa, gdje boravi i čime se bavi. Adam i Cal žele pronaći način kako sakriti to od Arona, jer on ne bi mogao podnijeti istinu.		Zaključivanje	rada na tekstu
			Govorenje	Poticati zaključivanje i čitanje s razumijevanjem
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Dakle, i Adam i Cal svjesni su kako bi Arona uništila ta spoznaja. Sljedeći ulomak opisuje događaj koji je prethodio Aronovu suočavanju s istinom i razloge koji su doveli do toga.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	(čitanje ulomka u kojem Adam odbija Calov dar) Ulomak će se čitati vrlo ekspresivno kako bi do izražaja došle emocije likova.	Intepretativno čitanje	Aktivno i usmjereno slušanje	Poticati aktivno i usmjereno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Koji je prijelomni trenutak u ovome ulomku?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Prijelomni trenutak ovome poglavlju jest onaj u kojem Adam odbija Calov novac.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati zaključivanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Zašto Adam ne prihvaća Calov novac?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i	Adam ne prihvaća Calov novac zato što je		Promišljanje	Razvijati sposobnost

analiza odabranih ulomaka)	zarađen prodajom graha kojim su se hranili vojnici. Adam optužuje Cala za ratno profiterstvo.		Zaključivanje	zaključivanja na temelju rada s tekstem
			Govorenje	
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Što je Cala najviše pogodilo? Svoj odgovor možete potkrijepiti citatima iz ulomka.	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Cala je najviše pogodila usporedba s Aronom. Otac je opet pokazao naklonost prema Aronu, a Cal se nadao da će u tom trenutku zauvijek osvojiti očevu ljubav. Primjer: ..."Nikad ga neću primiti. Bio bih silno radostan da si mi mogao dati... pa ono što mi je darovao tvoj brat... ponos zbog onoga što radi, sreću zbog svojega napretka..."		Promišljanje	Razvijati sposobnost zaključivanja na temelju rada na tekstu
			Zaključivanje	
			Govorenje	
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)			Citiranje	Razvijati sposobnost zaključivanja na temelju rada na tekstu
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Kako se Cal osjeća nakon očeva odbijanja?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Cal se osjeća ljutito, povrijeđeno, odbačeno...		Promišljanje	Razvijati sposobnost zaključivanja na temelju rada na tekstu
			Zaključivanje	
			Govorenje	
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Što Cal potom čini? Poznato vam je iz sažetka. Povezuje li ga to s Charlesom?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje i primjenu prijašnjih znanja
		Metoda upućivanja		
Razrada (čitanje i	Cal odvodi svog brata u bordel kojemu je		Govorenje	Poticati sudjelovanje u

analiza odabranih ulomaka)	vlasnica njihova majka. Aron se, zbog te spoznaje, prijavljuje za odlazak u rat. Naravno da ga to povezuje s Charlesom. On je također, želeći se osvetiti zbog očeve naklonosti, gotovo nasmrtno istukao Adama.			razgovoru
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Tako je. Je li Cal mogao racionalno razmišljati prije nego što je odveo brata u bordel?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje i promišljanje	Poticati aktivno slušanje Razvijati sposobnost zaključivanja
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Budući da je bio suočen s najvećim odbijanjem u svom životu, naravno da je bio potresen. / Vjerujem da je bio potresen, ali znao je da Aron neće moći podnijeti istinu.		Govorenje	Poticati sudjelovanje u razgovoru
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)			Govorenje	Poticati sudjelovanje u razgovoru
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Je li mogao drugačije postupiti?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (čitanje i analiza odabranih ulomaka)	Naravno da je mogao drugačije postupiti, nije smio ozlijediti Arona. / Cal je jednostavno mislio da će njemu samome biti lakše ako se osveti Aronu. I on je bio povrijeđen.		Promišljanje Govorenje	Poticati slobodu u izražavanju vlastitog mišljenja
Razrada (interpretacija ideje romana) 3 min	Dakle, slažete se da je imao izbor. Slobodan izbor važan je motiv ovog romana, isto kao	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

	što je važan motiv biblijske pripovijesti. Upravo na slobodnom izboru Steinbeck temelji interpretaciju biblijske pripovijesti, pa tako i romana.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
	Ključne su riječi kojima se Jahve obraća Kajinu, nakon što je odbio njegovu žrtvu. Pogledajte na papirima s ulomcima rečenicu koja je napisana kurzivom.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
		Metoda upućivanja		
Razrada (interpretacija ideje romana)	Što poručuje Jahve Kajinu?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (interpretacija ideje romana)	Jahve Kajinu poručuje da mora činiti dobro i da se može oduprijeti grijehu.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost promišljanja i zaključivanja
Razrada (interpretacija ideje romana)	Izvršno! Koja je važnost, odnosno značenje glagola "možeš"?	Metoda heurističkog razgovora	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Razrada (interpretacija ideje romana)	Glagol "možeš" govori upravo o izboru. Možemo birati što ćemo činiti u životu.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost zaključivanja
Razrada (interpretacija ideje romana)	Izvršno. Upravo je to glavna poruka romana: svaki je čovjek sposoban birati za što će se u životu opredijeliti, za dobro ili za zlo.	Metoda tumačenja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje
Sinteza 2 min	Pokušajte sada usporediti događaje ili motive iz odabranih ulomaka s biblijskom	Metoda upućivanja	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

pripoviješću o Kajinu i Abelu.

Sinteza	Zajednički su ovi motivi: pokazivanje naklonosti prema jednom sinu, odbijanje dara (žrtve), ljubomora odbačenog sina, ubojstvo (izazivanje smrti) preferiranog sina.		Promišljanje Zaključivanje Govorenje	Razvijati sposobnost zaključivanja i povezivanja
Sinteza	Izvršno! /Zapisujem na ploču./ Ako pogledamo i pripovijest o Adamu i Evi, i oni su se oglušili na Jahvine zapovijedi te zlorabili dar slobodnog izbora. Dakle, možemo zaključiti kako i u Bibliji i u romanu, djeca preuzimaju moralne nedostatke svojih roditelja.	Pisanje Metoda tumačenja	Prepisivanje Aktivno slušanje	Razvijati sposobnost usmjerenog bilježenja Poticati aktivno slušanje
Anketa 5 min	Sada vas molim da se na čas pozabavite anketom koja sadržava nekoliko pitanja o romanu i vašim doživljajima. Hvala na suradnji!	Metoda upućivanja Individualni rad	Aktivno slušanje	Poticati aktivno slušanje

IZVORI I LITERTURA:

Lisca, Peter. 1958. *The Wild World of John Steinbeck*. Rutgers University Press New Brunswick. New Jersey.

Lisca, Peter. 1978. *John Steinbeck: Nature and Myth*. Thomas Y. Crowel Company. New York.

Fontenrose, Joseph. 1964. *John Steinbeck: An Introduction and Interpretation*. Barnes & Noble, Inc. New York.

Rosandić, Dragutin. 1972. *Metodički pristup romanu*. Nastavna biblioteka 66. Sarajevo.

Rosandić, Dragutin. 1975. *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. IP Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike. Sarajevo.

Diklić, Zvonimir. 1975. *Književnoznanstveni i metodički putokazi nastavi književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.

PLAN PLOČE

John Steinbeck

Istočno od raja

East of Eden (1956.)

I Kajin ode ispred lica Jahvina u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani.

Cal (Caleb)

Kajin (Cain)

Adam

Jahve

Aron (Aaron)

Abel

Kajin i Abel

Cal i Aron

Odbijanje
Ljubomora
Ubojstvo

Odbijanje
Ljubomora
Izazivanje ubojstva

PRILOZI:

ISTOČNO OD RAJA (ULOMCI)

(...)

Otkad pamti za sebe, Cal je čeznuo za ljubavi i toplinom, baš kao svaki čovjek. Da je bio jedina, ili da je Aron bio drugačiji dječak, Cal bi možda svoj odnos s drugim ljudima uspostavio lako i normalno. Ali, Aron bi svojom ljepotom i jednostavnošću od prvoga trenutka osvojio ljude. Cal se, prirodno, nadmetao za pozornost i ljubav na jedini način koji je znao, nastojeći oponašati Arona. Ali ono što je u Aronovoj plavokosoj prostodušnosti bilo ljupko, u tamnokosom Calu bademastih očiju postajalo je sumnjivo i neugodno. A budući da je hinio, njegova izvedba nije bila uvjerljiva. Ondje gdje bi Arona prihvatili, Cala bi odbili zbog istih riječi. I jednako kao što će neko štene postati bojažljivo nakon nekoliko udaraca po njušci, tako će i dječak postati plašljivac nakon nekoliko uskrata. Ali, dok će štene ustuknuti ili se prevrnuti na leđa, puzajući, mali će dječak svoju stidljivost možda prekriti nehajem, prkosom ili tajnovitošću. A jednom kad doživi odbijanje, dječak će pronalaziti odbijanje i ondje gdje ono ne postoji – ili još gore, izazivat će ga kod ljudi jednostavno time što ga očekuje.

U Calu je taj proces bio tako dug i tako silno spor da ga on nije smatrao nimalo neobičnim. Oko sebe je podigao bedem samodostatnosti, dovoljno snažan da ga obrani od svijeta. Ako je na njegovome bedemu i bilo slabih mjesta, ona su se možda nalazila na strani najbližoj Aronu i Leeju, a posebice Adamu. Možda je Cal upravo u očevoj odsutnosti duha osjećao sigurnost. Ne biti zamijećen mnogo je bolje nego biti negativno zamijećen.

Kad je bio vrlo malen, Cal je otkrio jednu tajnu. Kad bi se tiho, posve nečujno približio mjestu gdje je sjedio njegov otac i lagano naslonio na očevo koljeno, Adamova bi se ruka automatski podignula i pomilovala bi Calovo rame. Lako je moguće da Adam nije bio ni svjestan da to čini, ali u dječaku bi njegovo milovanje pobudilo takvu poplavu uzbuđenja da je tu svoju posebnu radost čuvao i koristio samo kada mu je bila potrebna. Bila je to čarolija u koju se mogao pouzdati. Bio je to obredni simbol ustrajnog obožavanja. (...)

(...)

U tišini u kojoj se osjetilo samo kucanje zidne ure, Cala je obuzeo strah. Osjetio je kako iz njegova oca teče neka snaga za koju nikad nije znao da postoji. Bolni, svrbljivi trenuci miljeli su mu po nogama i bojao se pomaknuti ih kako bi vratio krvotok u noge. Lupnuo je vilicom o tanjur kako bi proizveo neki zvuk, ali je i taj štopot progutala tišina. Sat je otkucao devet hotimičnih otkucaja pa je i njih progutala tišina.

Kad se strah počeo lediti, njegovo je mjesto zauzela krivnja. Tako možda i u stupicu uhvaćeni lisac osjeća gnjev prema vlastitoj šapi koja ga drži u stupici.

Najednom Cal poskoči. Nije bio svjestan da će se pomaknuti. Povikao je, ali nije znao da će progovoriti. – Učini to što mi kaniš učiniti! Hajde! Da već jednom završimo s time!

I njegov povik usisala je tišina.

Adam je polako podigao glavu. Istina je da Cal nikad ranije nije pogledao u Adamove oči i istina je da se mnogi nikad ne zagledaju u oči svojih očeva. Adamove šarenice bile su svijetlomodne, s tamnim zrakastom crtama koje su vodile u vrtloge njegovih zjenica. Duboko u svakoj zjenici, Cal je vidio odraz svojega lica, kao da iz njih u njega zure dva Cala.

Adam je polako rekao: – Iznevjerio sam te, nisam li?

To je bilo gore od napada. Cal je promućao: – Kako to misliš?

– Ulovili su te u kockarnici. Ne znam kako si dospio onamo, što si ondje radio, zašto si išao

onamo.

Cal je mlohavo sjeo i zagledao se u svoj tanjur.

– Kockaš li, sine?

– Ne, oče. Samo sam gledao.

– Jesi li već ranije bio ondje?

– Jesam, mnogo puta.

– Zašto ideš onamo?

– Ne znam. Noću me obuzme neki nespokoj, kao neku uličarku. – Pomislio je na Kate i njegova mu se neslana šala učinila strašnom. – Kad ne mogu spavati, hodam naokolo i pokušavam izbrisati nespokoj.

Adam je razmislio o njegovim riječima, svakoj posebno. – Hoda li tvoj brat naokolo?

– O, ne gospodine. Njemu to ne bi palo na pamet. On je... on nije nemiran.

– Vidiš, ja ne znam – reče Adam. – Ne znam ništa o vama.

Cal je poželio oviti ruke oko oca, zagrliti ga i biti zagrljen. Želio je neko divlje pokazivanje naklonosti i ljubavi. Podigao je drveni prsten za ubrus i gurnuo kroz njega kažiprst. – Rekao bih ti, da si pitao – tiho je odgovorio.

– Nisam pitao. Nisam pitao! Jednako sam loš otac kao što je i moj bio.

Cal nikad ranije nije čuo taj ton u Adamovu glasu. Bio je promukao, lomio se od topline i petljao je između riječi, napipavajući ih u tami.

– Moj je otac načinio kalup i primorao me u njega – rekao je Adam. – Bio sam loš odljev, ali nisam se mogao pretaliti. Nitko se ne može pretaliti. I tako sam ostao loš odljev.

– Oče, nemoj se žalostiti. Već si se previše žalostio.

– Jesam li? Možda... ali, možda je to bila pogrešna vrsta žalosti. Ja ne poznajem vlastite sinove. Pitam se mogu li ih upoznati?

– Reći ću ti sve što želiš znati. Samo me pitaj.

– Odakle da počnem? Od samoga početka?

– Jesi li tužan ili ljut što sam bio u zatvoru?

Na Calovo iznenađenje, Adam se nasmijao. – Pa samo si bio ondje, nisi li? Nisi učinio ništa lošega.

– Možda je loše već što sam bio ondje. – Cal je želio preuzeti krivnju.

– Jednom sam i ja bio u zatvoru – reče Adam. – Bio sam zatvorenik gotovo godinu dana samo zato što sam se našao na jednome mjestu.

Cal je pokušao shvatiti to krivovjerje. – Ne vjerujem.

– Ponekad ni ja ne vjerujem, ali znam da sam, kad sam pobjegao, orobio jednu trgovinu i ukrao neku odjeću.

– Ne vjerujem – slabašno je odgovorio, ali toplina i prisnost bijahu tako zanosne da je prionuo čvrsto uz njih. Plitko je disao kako ne bi narušio tu toplinu.

– Sjećaš li se Samuela Hamiltona? – upitao je Adam. – Naravno da ga se sjećaš. Kad si bio malo dijete, rekao mi je da sam loš otac. Udario me, srušio na tlo da mi to utuvi.

– Zar onaj starac?

– Bio je jak starac. I sad znam što je time mislio. Isti sam kao što je bio moj otac. On meni nije dopustio da budem osoba, a ni ja nisam vidio svoje sinove kao ljude. Na to je Samuel mislio. – Pogledao je ravno u Calove oči i nasmiješio se, a Cal je plamtio od ljubavi prema njemu.

– Mi ne mislimo da si ti loš otac – reče Cal.

– Siročići moji – odgovori Adam. – Kako biste vi mogli znati? Nikad niste imali drugačijeg oca.

– Drago mi je što sam bio u zatvoru – reče Cal.

– I meni. I meni. – Adam se nasmijao. – Obojica smo bili u zatvoru, možemo razgovarati. – U njemu je rasla radost. – Možda bi mi mogao reći kakav si ti mladić... bi li?

– Bih, oče.

– Hoćeš li

– Da, oče.

– U redu, reci mi. Znaš velika je odgovornost biti čovjek. Nije to samo ispunjavati prostor gdje bi inače bio zrak. Kakav si ti?

– Ne šališ se? – stidljivo je upitao Cal.

– Ne šalim se, nipošto se ne šalim. Pričaj mi o sebi, odnosno, ako to želiš.

– Pa, ja sam... – započeo je i ušutio. – Nije tako lako, kad pokušaš.

– Pretpostavljam da je to možda i nemoguće. Pričaj mi o svome bratu.

– Što želiš znati i njemu?

– Pa, što ti misliš o njemu. To je sve što mi možeš reći.

– On je dobar. Ne čini loše stvari. Ne misli zlo.

– Sad mi govoriš o sebi.

– Molim?

– Govoriš da ti činiš i misliš zlo.

Calovi se obrazi crvenješe. – Pa, da.

– Činiš li veliko zlo?

– Da, oče. Da ti kažem kakvo?

– Ne, Cale. Rekao si mi. Tvoj glas i tvoje riječi govore mi da ratuješ sa samim sobom. Ali, toga se ne smiješ sramiti. Grozno je sramiti se. Srami li se ikad Aron?

– On ne čini ništa čega bi se sramio.

Adam se nagnuo k njemu. – Jesi li siguran?

– Prilično siguran.

– Reci mi, Cale, štitiš li ti njega?

– Kako to misliš?

– Ovako: da čuješ nešto loše, okrutno ili ružno, bi li to sakrio od njega?

– Da, mislim da bih.

– Misliš da je preslab da podnese ono što ti možeš podnijeti?

– Nije riječ o tome. On je dobar. Doista je dobar. Nikad nikome ne čini ništa nažao. Nikad ni o kome ne kaže ni jednu ružnu riječ. Nije podao i nikad se ne tuži i hrabar je. Ne voli se tući, ali ako mora, tući će se.

– Voliš svog brata, zar ne?

– Da, i činim mu ružne stvari. Varam ga i nasamarujem. I ponekad ga povrijedim bez ikakva razloga.

– I kasnije se osjećaš kukavno?

– Da.

– Osjeća li se Aron ikad kukavno?

– Ne znam. Kad se nisam htio priključiti crkvi, ražalostio se. I jednom, kad se Abra rasrdila i rekla mu da ga mrzi, bio je očajan. Razbolio se, dobio je vrućicu. Zar se ne sjećaš? (...)

Adam poniknu pogledom na svoje ruke. – Skuhaj kavu – tiho reče, a glas mu je bio plah.

Kad je Cal otišao u kuhinju, Adam se s čuđenjem zagledao u svoju nutrinu. Živci i mišići treperili su mu od uzbuđenja i gladi. Njegovi prsti čeznuli su dohvatiti, njegove noge potrčati. Očima je pohlepno promotrio sobu. Vidio je naslonjače, slike, crvene ruže na sagu i nove oštre predmete – gotovo nalik ljudima, ali prijateljske. I u njegovu mozgu se rodila požudna želja za budućnošću – neko ugodno, toplo iščekivanje, kao da nadolazeće minute i tjedni moraju donijeti užitak. Osjetio je uzbuđenje zore koja donosi prekrasan dan, koji će se zlaćan i miran razliti po njemu. Isprepleo je prste na zatiljku i ispružio noge.

U kuhinji je Cal nestrpljivo požurivao vodu da proključa u loncu, ali je istodobno bio zadovoljan čekanjem. Jednom kad upoznaš čudo, više nije čudo. Cal je izgubio čuđenje prema divnom odnosu s ocem, ali radost je i nadalje ostala. Iz njega je nestao otrov samoće i

izjedajuće zavisti, njegova je duša bila čista i mila, i znao je da je tako. Prekopao je po sebi ne bi li pronašao neku staru mržnju kako bi se iskušao, ali uvidio je da mržnje više nema. Želio je služiti ocu, darovati mu neki veliki dar, obaviti neki golem, plemeniti zadatak u očevu čast. (...)

Adam je pijuckao kavu. – Ne znam trebam li ti ovo reći, ali, kad sam te ranije pitao kakav je mladić Aron, ti si ga tako žestoko branio da sam pomislio da ti se možda ne sviđa ili da ga čak mrziš.

– Mrzio sam ga – silovito odgovori Cal. – I činio mu nažao. Ali, oče, smijem li ti nešto reći? Sad ga više ne mrzim. Nikad ga više neću mrziti, čak ni svoju majku... – Ušutio je, zapanjen svojom omaškom i mozak mu se zaledio, ukočen i bespomoćan.

Adam je gledao ravno preda se. Dlanom je protrljao čelo. Najzad je tiho rekao: – Znaš za majku. – To nije bilo pitanje.

– Da, oče... znam.

– Sve o njoj?

– Da, oče.

Adam se naslonio u svoj naslonjač. – Zna li Aron?

– O, ne! Ne, oče. On ne zna.

– Zašto to kažeš?

– Ne bih mu se usudio reći.

– Zašto ne?

Cal je isprekidano odgovorio: – Mislim da on to ne bi mogao podnijeti. On u sebi nema dovoljno zloće da to podnese. – Želio je nastaviti – jednako kao ni ti – ali je to prešutio.

Adamovo lice izgledalo je umorno. Odmahivao je glavom s jedne na drugu stranu. – Cale, slušaj me. Misliš li da postoji ikakav način da Aron to ne sazna? Dobro razmisli.

– On ne ide blizu takvim mjestima. On nije kao ja.

– A ako mu netko nešto kaže?

– Mislim da on to ne bi povjerovao. Mislim da bi izlemao onoga tko bi mu to rekao i da bi mislio da laže.

– Jesi li ti bio ondje?

– Jesam. Morao sam znati. – Cal je uzbuđeno nastavio: – Kad bi Aron otišao odavde na koledž i više nikad ne bi živio u ovome gradu...

Adam je kimnuo glavom. – Da. To bi bilo moguće. Ali, još su mu ostale dvije godine školovanja ovdje.

– Možda bih ga mogao ubrzati da ih završi u godinu dana. Pametan je on.

– Ali, ti si pametniji?

– Moja je pamet druge vrste – odgovori Cal.

Adam kao da je rastao, dok nije ispunio cijelu jednu stranu prostorije. Lice mu je bilo strogo, a modre oči oštre i prodorne. – Cale! – otresito je zaviknuo.

– Oče?

– Uzdam se u tebe, sine. (...)

(...)

Uz puding od šljiva, Adam je otvorio šampanjac i svečano su ga popili. Nad stol se nadvila ugladenost. Nazdravljali su jedni drugima. Svakome se pilo u zdravlje i Adam je održao mali govor u Abrinu čast kad je njoj nazdravljao. Oči su joj blistale, a Aron ju je ispod stola držao za ruku. Vino je ublažilo Calovu nervozu i više se nije bojao glede dara.

Kad je Adam pojeo svoj puding, rekao je: – Mislim da nikad nismo imali ovakav lijep Dan zahvalnosti.

Cal je posegnuo u džep kaputića, izvadio smotak zavezan crvenom vrpcom i gurnuo ga preko

stola ocu.

– Što je to? – upitao je Adam.

– Dar.

Adam se obradovao. – Još nije ni Božić, a mi već imamo darove. Da mi je znati što je to!

– Rupčić – pogađala je Abra.

Adam skinje nespretnu mašnu i razmota svileni papir. Netremice se zagleda u novac.

– Što je to? – upita Abra i ustane pogledati. Aron se nagnu naprijed, Lee, koji je stajao na pragu, pokušao je s lica odagnati izraz zabrinutosti. Brzo je pogledao Cala i u njegovim očima opazio sjaj radosti i pobjede.

Adam polako pomakne prste i raširi novčanice s potvrdom pologa u zlatu. Njegov glas kao da je dolazio iz velike daljine. – Što je ovo? Što... – tu zastane.

Cal proguta slinu. – To je...ja sam ga zaradio...da ti darujem...da ti nadoknadim ono što si izgubio sa salatom.

Adam polako podigne glavu. – Ti si ga zaradio? Kako?

– Gospodin Hamilton i ja...zaradili smo ga na grahu. – Žurno je nastavio: – Kupili smo zalihu po pet centi i kad je cijena skočila... To je za tebe, petnaest tisuća dolara. Za tebe.

Adam je poravnao novčanice tako da im se rubovi podudaraju, umotao ih u papir i preklopio rubove. Bepomoćno je pogledao Leeja. Cal je zamijetio neki osjećaj nesreće, rasapa u zraku, i obuzela ga je mučnina. Čuo je kako njegov otac govori: – Morat ćeš ga vratiti.

Gotovo iz jednake daljine, njegov je glas odgovorio: – Vratiti? Kome da ga vratim?

– Ljudima od kojih si ga dobio.

– Britanskoj trgovačkoj agenciji? Oni ga ne mogu primiti natrag. Plaćaju grah za dvanaest i pol centi po čitavoj zemlji.

– Tad ga daj farmerima koje si opljačkao.

– Opljačkao? – povikao je Cal. – Pa njima smo platili dva centa po funti iznad tržišne cijene. Nismo ih opljačkali. – Cal se osjećao kao da lebdi u prostoru, a vrijeme kao da je neopisivo sporo protjecalo.

Ocu je trebalo dugo da mu odgovori. Između njegovih riječi kao da su bili dugi razmaci. – Ja šaljem mladiće na bojište – rekao je. – Potpišem svoje ime i oni odlaze u rat. I neki će poginuti, a neki bepomoćno ležati bez ruku i nogu. Nijedan se neće vratiti posve čitav. Sine, zar misliš da bih se mogao okoristiti time?

– Ja sam to učinio zbog tebe – rekao je Cal. – Htio sam da dobiješ novac koji si izgubio.

– Ja ne želim novac, Cale. A ona salata... mislim da ni to nisam učinio zbog zarade. Za mene je to bila svojevrсна igra da vidim mogu li onamo prevesti salatu i izgubio sam. Ne želim ovaj novac.

Cal je gledao ravno ispred sebe. Osjetio je kako Leejeve, Aronove i Abrine oči mile po njegovim obrazima. Pogled je zadržao na očevim usnama.

– Drago mi je što si mi htio nešto darovati – nastavio je Adam. – Zahvaljujem ti na dobroj namjeri...

– Staviti ću ga na stranu. Sačuvati ću ti ga – prekinuo ga je Cal.

– Ne. Nikad ga neću primiti. Bio bih silno radostan da si mi mogao dati... pa ono što mi je darovao tvoj brat... ponos zbog onoga što radi, sreću zbog svojega napretka. Novac, čak ni onaj časno zaraden, ne može se mjeriti s time. – Malo je razrogačio oči i rekao: – Sine, jesam li te rasrdio? Nemoj se srditi. Ako mi želiš nešto darovati, daruj mi dobar život. To je nešto što bih cijenio.

Cal je imao osjećaj da se guši. S čela mu je curio znoj, a na jeziku je okusio sol. Naglo je ustao i prevrnuo stolac. Istrčao je iz sobe zadržavajući dah. (...)

Post 4, 6-8

I Jahve reče Kajinu: Zašto si ljut? Zašto ti je lice namrgođeno? Jer ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš. A ne radiš li pravo, grijeh ti je kao zvijer na pagu što na te vreba; još mu se možeš oduprijeti!

SAŽETAK:

John Steinbeck: *Istočno od raja* (eng. *East of Eden*, 1952.)

Mjesto događaja: Salinska dolina, Središnja Kalifornija (SAD); Connecticut

Vrijeme događaja: veći dio radnje odvija se između početka dvadesetog stoljeća i kraja Prvoga svjetskog rata, ali u epizodnim poglavljima spominju se i događaji iz razdoblja Američkoga građanskog rata

Sažetak radnje romana:

Roman *Istočno od raja* kazuje pripovijest o dvjema obiteljima: obitelji Trask i obitelji Hamilton. Iako je obitelj Trask nositelj glavne ideje romana i većega dijela pripovijesti, poglavlja o obitelji Hamilton mnogobrojna su i pomno razrađena. Samuel Hamilton doselio se sa svojom ženom Lizom iz Irske u Ameriku, živeći na neplodnom i teško obradivom komadu zemlje koji je kupio kako bi radom na njemu uzdržavao i othranio devetoro svoje djece. Nakon odrastanja Hamiltonove djeca i njihova napuštanja obiteljske kuće, bogati stranac Adam Trask kupuje najbolji ranč u Salinskoj dolini.

Događaji opisani prije Adamove selidbe u Kaliforniju odnose se na Adamovo djetinjstvo i mladenaštvo provedeno u rodnoj kući u Connecticutu. Adam je živio s mlađim polubratom Charlesom, ocem Cyrusom i pomajkom Alice. Adamov otac Cyrus bio je sudionik Građanskoga rata. Iako se u doba rata ni po čemu nije isticao kao dobar vojnik, po završetku rata postao je opsjednut vojskom i vojničovanjem. Adamovo je djetinjstvo bilo izrazito burno. Redovito je trpio surova maltretiranja svoga polubrata Charlesa, najčešće izazvana ljubomorom koja se u Charlesu budila zbog očeve očite blagonaklonosti prema Adamu. Za Cyrusov rođendan Adam mu je darovao štenca, a Charles je ocu kupio džepni nožić novcem koji je zaradio cijepanjem drva. Cyrus je brzo privolio štenca, dok Charlesov nožić nije ni pogledao, što je Charlesa veoma razljutilo i nagnalo da se osveti Adamu. Osvetio se tako što je brutalno istukao brata. Protiv Adamove volje otac ga tjera da se priključi konjaništvu, dok Charles ostaje kod kuće i skrbi o obiteljskom imanju. Adam je, nakon bijega iz vojske, živio kao skitnica i otpadnik, bježao od raznih bandi, jednom prigodom ukrao odjeću iz trgovine

kako bi se mogao prerusiti. Nakon što se Adam konačno vratio na obiteljsku farmu, Charles je saznao kako je njihov otac umro i ostavio im veliko nasljedstvo.

Roman uvodi i paralelnu pripovijest o Cathy Ames, djevojci koja odrasta u gradu nedaleko Adamova i Charlesova imanja. Okarakterizirana kao moralna nakaza, svojim postupcima to i opravdava. Adam je živio s bratom Charlesom na farmi Traskovih kada je Cathy puzeći došla pred njihova vrata, isprebijana udarcima svodnika Edwardsa. Adam se zaljubljuje u nju njegujući je, oženi je, tvrdoglavo izbjegavajući zadirati u njezinu prošlost. Cathyn lik najbolje pokazuju njezina djela: ubila vlastite roditelje, stavila je lijek za spavanje u Adamov čaj kako bi svoju prvu bračnu noć provela s Charlesom, a nakon dolaska u Kaliforniju, gdje je rodila blizance Caleba i Arona, pokušala ubiti muža i ostaviti dvoje male djece kako bi se zaposlila kao prostitutka u obližnjoj javnoj kući. Adam se oporavlja ali, shvativši da je Cathy zapravo potpuno drugačija nego što je mislio, pada u duboku depresiju. Svoje je sinove podigao uz pomoć kineskoga sluge Leeja i susjeda Samuela Hamiltona.

U međuvremenu, Cathy, koja se sama preimenovala u Kate, postaje prostitutka u najuglednijoj javnoj kući u Salinasu, a istodobno kuje plan kako se dodvoriti vlasnici, potom je ubiti i naslijediti posao. Nakon što joj to uspijeva, svoj novostečeni bordel pretvara u jazbinu seksualnog sadizma. Adamovi sinovi, Caleb i Aron, odrastaju misleći kako im je majka mrtva i ne sluteći da živi u Salinasu, gradiću u koji su se i oni sami s vremenom doselili. U relativno ranoj dobi, Aron upoznaje Abru, djevojku iz dobre obitelji te njih dvoje postaju par. Adam opetuje pogrješku svoga oca Cyrusa, pa favorizira Arona, a Cala zanemaruje. Aron toliko ne mari za očevo mišljenje, dok Caleb, s druge strane, voli svoga oca i volio bi da je njegova ljubav jednako uzvraćena. Caleb (Cal) ubrzo saznaje istinu o Cathy (Kate), ali je prešućuje Aronu. Po završetku školovanja, Cal odlučuje baviti se poljoprivredom, dok Aron kreće na fakultet kako bi postao svećenikom (u međuvremenu je prekinuo s Abrom). Kada je Adam izgubio većinu svog novca na propali izum sustava sa rashlađivanjem, Cal odlučuje vratiti očev novac i time kupiti njegovu ljubav. Ulaskom SAD-a u Prvi svjetski rat porasla je cijena graha, pa je Cal to iskoristio uzgojem i prodajom te hrane zaradio velik novac. Calov je uspjeh bio veći nego što je on sam očekivao. Kada se Aron vratio kući (želevći obitelji priopćiti kako planira odustati od fakulteta), Cal je ocu za Dan zahvalnosti dao dar – 15 000 dolara zarađenih prodajom graha. Adamova je reakcija bila potpuno suprotna od očekivane: odbio je Calov novac optužujući ga da je zarađen ratnim profiterstvom. Potom uspoređuje Calov uspjeh s Aronovim životnim postignućima. Potaknut ljutnjom i ljubomorom Cal odvodi Arona u bordel njihove majke, znajući da će ga to slomiti. Osupnut činjenicom da je njegova majka živa, prostitutka i vlasnica javne kuće, Aron se

prijavljuje za vojsku i odlazi u rat. Biva ubijen u borbi, a Adam, saznajući to, doživljava moždani udar. Caleb, koji je započeo vezu s Abrom neposredno nakon Aronova odlaska u rat, nagovara je da pobjegne s njim, no ona ga napokon uvjeri da se vrati kući. Na kraju romana Adam, paraliziran i prikovan za krevet, oprašta Calu i daje mu blagoslov.

ANKETA

ANKETA

John Steinbeck *Istočno od raja*

Datum: _____

Škola i razred: _____

Spol: M Ž

Pred vama se nalazi anketa koja ispituje vaš dojam o romanu *Istočno od raja*, događajima i likovima. Pozorno pročitajte pitanja i zaokružite odgovore s kojima se slažete.

1. Je li vam se roman svidio? DA NE
2. Biste li ga voljeli pročitati u cijelosti? DA NE
3. Biste li ga preporučili drugima? DA NE
4. Držite li da je roman prikladan za srednjoškolsku nastavu? DA NE
5. Biste li željeli analizirati roman u redovitoj nastavi? DA NE

-
1. Koji vam se od spomenutih likova najviše svidio?
a) Aron b) Adam c) Cal d) Kate
 2. S kojim ste likom suosjećali? (možete se odlučiti za više odgovora)
a) Aron b) Adam c) Cal d) Kate
 3. Koji je lik u vama pobudio sažaljenje? (možete se odlučiti za više odgovora)
a) Aron b) Adam c) Cal d) Kate
 4. Koji je lik, po vama, zavrijedio osudu? (možete se odlučiti za više odgovora)
a) Aron b) Adam c) Cal d) Kate

1. Držite li da je Adam loš otac? DA NE

2. Opravdavate li to što Adam preferira Arona? DA NE

3. Držite li da je Adamov odnos prema Calu doprinio razvoju njegovih osobina?
DANE

4. Držite li da je zapravo Adam kriv za Aronovu smrt? DA NE

5. Opravdavate li Calov postupak? DA NE

1. Osuđujete li Cala:

a) kao lošeg sina b) kao lošeg brata c) oboje d) ništa od navedenog

2. Kako objašnjavate Calov zaštitnički odnos prema bratu, a potom osvetoljubivost?

a) Cal voli Arona, ali se ne može nositi s činjenicom da je vječito u njegovoj sjeni

b) Cal voli Arona, ne bi mu želio nauditi, njegova je osveta zapravo kazna Adamu za dugogodišnje zanemarivanje

c) Cal se svjesno osvećuje Aronu, znao je da Aron ne bi mogao podnijeti istinu o tome tko je i što radi njihova majka

d) ništa od navedenog

e) ostalo

3. Koji je, po vama, najizraženiji moralni problem u romanu?

a) rivalstvo među braćom b) osveta c) odsutnost ljubavi d) egoizam

4. Označite osjećaje koje je u vama pobudilo:

ljudnja sućut bol očaj sažaljenje okrutnost grubost patnja
a) Adamovo odbijanje

b) Calova osveta

c) Adamov i Calov odnos

1. Slažete li se s temeljnom idejom romana, da se zlu možemo oduprijeti? DA NE

2. Može li se ona uporabiti u svakodnevnom životu? DA NE

9 PROBLEMSKO-STVARALAČKA NASTAVA

Prema Dragutinu Rosandiću, problemska nastava zauzima posebno mjesto u prevladavanju tradicionalnih sistema nastave književnosti (usp. Rosandić 1975:159). Problemska nastava takav ne temelji se na pasivnom promatranju pojava i oponašanju operacija koje izvodi nastavnik, nego uspostavlja aktivan misaoni odnos prema pojavama i uvodi učenike u samostalno istraživanje problema. Takav pristup zahtijeva maksimalan učenički angažman (usp. *idem*).

Rosandić sat problemske nastave dijeli na pet dionica⁶⁶: u prvoj dionici nastavnoga sata stvara se problemska situacija, u drugoj dolazi do definiranja problema metoda kojima se istražuje problem, u trećoj organizira se samostalan istraživački rad, u četvrtoj učenici izlažu svoje spoznaje, analiziraju se rezultati istraživanja, korigiraju se i dopunjavaju, dok u zadnjoj, petoj, učenici dobivaju zadatke za samostalan rad.⁶⁷

Kako bi problemska nastava bila uspješna, i učenici i nastavnik moraju se dobro pripremiti. Učenici moraju biti vrlo dobro upoznati s književnim djelom, što znači da prije problemske nastave moraju napraviti određene predradnje, primjerice napraviti bilješke, steći vlastite dojmove i sudove o likovima i samom djelu (usp. Slavić 2011:15). Nastavnikov je zadatak pripremiti dobre radne zadatke i spretno koordinirati nastavnim satom. Isto tako, nastavnik radne zadatke mora prilagoditi učeničkim sposobnostima.

Problemska nastava zapravo proširuje nastavne sadržaje nekim novim upitima, tezama ili stavovima, pa obogaćuje učeničko književno-teorijsko znanje, ali i njihove kompetencije u analizi književnih djela. Također, može pozitivno utjecati na zauzimanje kritičkog stava prema djelu.

Kritički stav prema romanu *Istočno od raja* zauzeli su i neki književni teoretičari, uglavnom optužujući Steinbecka za aglutinaciju različitih materijala te za provedbu nekih nedosljednosti.⁶⁸ Zanimljivo bi bilo učenike dovesti pred takav zadatak: da pokušaju kritički ocijeniti književno djelo, uzevši u obzir sve što su dosad naučili ili doživjeli čitajući djelo. Njihov krajnji sud može se temeljiti na subjektivnom iskustvu, ali ovakav bi pristup mogao iskušati učeničke mogućnosti i proširiti njihove recepcijske obzore.

⁶⁶ Rosandić rabi termin *faza*.

⁶⁷ Rosandić, D. *Metodika književnoga odgoja, temeljci metodičkknjiževne enciklopedije*. Zagreb: Školska knjiga, 2005:219.

⁶⁸ V. o tome: Lisca 1958:262, 267; R.W.B. Lewis 1972:168.

9.1 Primjer

a) Izražavanje dojmova i stvaranje problemske situacije

Roman *Istočno od raja* koristi biblijsku pripovijest o Kajinu i Abelu kao narativnu i motivsku okosnicu. Zaključili smo da su sličnosti između biblijske pripovijesti i Steinbeckova romana ostvarene i na sadržajnoj i na motivskoj razini. Steinbeck znatno usložnjava biblijske motive i likove tako što miješa njihove osobine i obilježja da bi istaknuo kršćansku poruku koja govori kako je svaki čovjek sposoban birati između dobra i zla. No, je li to baš tako? Kakvu budućnost ima Adamova poruka u Calovim rukama? Može li netko tko govori da ne želi biti zao i uporno to krši, buditi nadu? Zašto taj izbor nije svima dostupan? I, zašto u romanu čitava saga o Hamiltonovima koji nemaju nikakve veze s alegorijom romana?

b) Problemski upit: Ima li roman *Istočno od raja* sretan završetak, ili iz čega izvire nedostaci djela?

Dakle, problemski bi upit bio postavljen na dvjema razinama. Prva, ona doslovna, odnosila bi se na stvaran završetak: po čemu znamo ili mislimo da je on sretan? Što nam to jamči? Druga, prenesena razina, odnosila bi se na eventualne nedosljednosti u djelu, odnosno, postavljala bi upite o vjerodostojnosti izvedbe autorske ideje.

Najzahvalniji oblik rada u ovom slučaju bio bi skupinski rad. Učenici bi mogli biti podijeljeni u pet skupina, od kojih bi se svaka bavila pojedinim problemom. Svaka bi skupina dobila nastavne listiće s radnim zadacima i ograničeno vrijeme unutar kojeg bi trebali izvršiti svoje zadatke. Skupine mogu odabrati i svog predstavnika koji će poslije izlagati spoznaje do kojih su došli.

Prva bi skupina bila usredotočena na sam kraj romana i odnose Lee – Cal – Adam. Lee u nizu situacija ima ulogu posrednika između Adama i Cala te izvrsne pregovaračke i uvjeravačke sposobnosti koje su, na kraju krajeva, i potaknule Adama i Cala na pomirbu. Učenici bi trebali problemski promotriti Leejeve riječi upućene Calu nakon što ga je Adam odbio.

Nastavni listić izgledao bi ovako:

SKUPINA A

Promotrite sljedeće citate iz romana. Riječ je o Leejevim riječima koje je uputio Calu.

Pozorno ih pročitajte.

(...) Lee je tjeskobno odgovorio: - Već sam ti jednom rekao kad si me upitao da to sve ovisi o tebi. Rekao sam ti da ti to možeš nadzirati, ako želiš. Zar ne mogu doprijeti do tebe? Cale, zar ne znaš o čemu govorim? On nije mogao postupiti drugačije, Cale. To mu je u naravi. On ne zna za drugi način. On nije imao izbora. Ali, ti ga imaš. Čuješ li me? Ti imaš izbor. (...)

- 1) Kako tumačite ove Leejeve riječi upućene Calu?
- 2) Što to govori o temeljnoj autorskoj ideji: *Svi imamo mogućnost izbora?*
- 3) Je li pripovjedač ostao dosljedan do kraja?
- 4) Mislite li da Adamov krajnji čin navješćuje sretan završetak? Što to govori o njemu, a što o ostalim likovima?

Zadatak druge grupe bio bi povezan s tumačenjem Calove osobnosti. Učenici bi dobili ulomak s Calovim monologom gdje se vidi njegova psihička rastrganost, njegov neprestani hod između dobra i zla. Učenici bi pomno trebali proučiti Calov monolog i potom odgovoriti na upite.

Nastavni listić mogao bi izgledati ovako:

SKUPINA B

(...) Aron mu je krao njegov dan. Na kraju će to ispasti Aronov dan. Najednom se strahovito zasramio. *Ljubomoran sam. Eto što je. Ljubomoran sam. Ne želim biti ljubomoran.* I uporno je ponavljao: *ljubomoran, ljubomoran, ljubomoran*, kao da će tu ljubomoru uništiti iznošenjem na vidjelo. A kad je već došao tako daleko, nastavio je sa samokažnjavanjem. *Zašto dajem novac ocu? Je li to za njegovo dobro? Ne. To je za moje dobro. Will Hamilton je to rekao – pokušavam kupiti oca. U tome nema ništa časnog. U meni nema ničega časnog. Sjedim ovdje i utapam se u ljubomori na brata. Zašto ne bih nazvao stvari pravim imenom? Ako si već tako iskren, zašto ne priznaš da uživaš o ovom samokažnjavanju? To bi bila prava istina. Zašto ne bi bio ono što jesi i činio ono što činiš?* Cal je sjeo, zaprepašten tom pomišlju. *Uživam? – naravno. Bičujući samog sebe štitio se od tuđeg bičevanja.* (...)

- 1) Kako objašnjavate Calovo vladanje – ne želi činiti zlo, ali ipak ga čini?
- 2) Postoji li nada ili slutnja da će se on popraviti? Adam mu je dao blagoslov, je li to sretan završetak za Cala? Objasnite.

- 3) Adam kaže kako je krivnja sadržana u našem podrijetlu, referirajući se na Kajina. Adam je ponovio očeve pogriješke, Cal također. Što bi takav slijed mogao implicirati? Jesu li Calovi postupci uvjetovani biološkim predispozicijama? Objasnite.

Treća skupina bavila bi se likom Cathy. Cathy predstavlja lik biblijske Eve ili demonske Lilith, ali čime ona izaziva poistovjećivanje s dvjema mitskim ženama? Je li ona zaista istinsko utjelovljenje zla? Učenici bi na nastavnim listićima dobili dva različita narativna teksta o Cathy koji su sami po sebi poprilično oprečni. U osmom poglavlju romana pripovjedač predstavlja Cathy kao moralnu nakazu, da bi nekoliko poglavlja poslije postao blagonaklon pripovijedajući kako, budući da ne možemo znati što je željela, nikad nećemo znati ni je li to dobila ili nije. Istina, motiviranost Cathynih postupaka do kraja ostaje misterij, bez naglašenih ciljeva i svrhe.

Nastavni listić mogao bi ovako izgledati:

SKUPINA C

(...) Vjerujem da i ljudski roditelji na svijet donose nakaze. Neke možete vidjeti, izobličene i strašne. I upravo kao što postoje tjelesne nakaze, zar se ne mogu roditi i duhovne i duševne nakaze? Tijelo i lice mogu biti savršeni, ali ako jedan iskrivljeni gen ili izobličeno jaje mogu proizvesti tjelesne nakaze, zar ne bi taj isti proces mogao proizvesti i izobličenu dušu? (...) Uvjeren sam da se Cathy Ames rodila s određenim sklonostima ili njihovim manjkom, koje su je nagonile i upravljale njome čitavoga života. (...)

(...) Kad sam rekao da je Cathy nakaza, činilo mi se da je to istina. Ako je ona više hitala prema nečemu od čega je bježala, ne možemo znati je li pobjegla. Tko zna je li ona pokušavala reći nekome ili svima kakva je, ali nije mogla zbog nedostatka zajedničkog jezika, možda je njezin život bio njezin jezik, služben, razrađen, neodgonetljiv. Lako je reći da je bila zla, ali to ne znači mnogo ako ne znamo zašto. (...)

- 1) Kako tumačite pripovjedačevu tezu *Lako je reći da je bila zla, ali to ne znači mnogo ako ne znamo zašto*? Bi li ta spoznaja opravdala Cathynu zlobu?
- 2) Kako objašnjavate činjenicu da pripovjedač predstavlja Cathy kao urođenu moralnu nakazu? Kako se u takvu izjavu uklapa temeljna misao djela?

- 3) Bismo li ovu definiciju Cathy mogli povezati s onom koju je Lee izrekao o Adamu: *To mu je u naravi!* Je li pripovjedač i ovdje pogriješio? Pojasnite.
- 4) Je li Cathy rođena kao moralna nakaza ili to postaje nakon svojih djela? Koje epizode i Cathyne osobine vas vode do zaključka?
- 5) Zašto u romanu nije prikazana scena u kojoj Cal odvodi Arona u Cathyn bordel? Smatrate li da je majčin zločin pretežak da bi ga djelo moglo podnijeti?⁶⁹

Četvrta grupa dobila bi specifičan zadatak vezan uz kompoziciju romana. Ranije je nekoliko puta rečeno kako poglavlja o obitelji Trask u romanu mjestimice interferiraju s poglavljima o obitelji Hamilton. Dvije obitelji nisu čvrsto povezane, u romanu od preko 600 stranica oni se susreću svega nekoliko puta, obitelj Hamilton nema direktnih poveznica s biblijskom alegorijom, pa se nameće pitanje koje je zapravo njihovo mjesto u romanu?

Nastavni listić mogao bi izgledati ovako:

SKUPINA D

Neki književni kritičari, poput Petera Lisce, tvrde kako je u Steinbeckovu romanu došlo do spajanja različitih materijala koji nemaju čvrstu međusobnu povezanost. Najčešće su bili takvog mišljenja zbog Steinbeckova inzistiranja na umetanju poglavlja o obitelji Hamilton, koja nisu važna za esencijalnu poruku romana.

- 1) Kakvu ulogu Hamiltonovi imaju u romanu?
- 2) Znamo da Hamiltonovi nemaju nikakve poveznice s biblijskom alegorijom. S druge strane, znamo da je Steinbeck potomak Hamiltonovih, čak se i sam marginalno pojavljuje kao lik u romanu: mali John, sin Olive Hamilton i Ernesta Steinbecka. Imamo li ovdje posla s *obiteljskim narcizmom*?
- 3) Bi li pripovijesti o dvjema obiteljima mogle funkcionirati samostalno?
- 4) Držite li da su poglavlja o obitelji Hamilton nasilno umetnuta?
- 5) Ima li mogućnosti za kontrast, pa su Hamiltonovi suprotni Traskovi? Pomoći će vam tablica:

Zadatak: Nadopunite prazna polja u tablici.

⁶⁹ T. S. Eliot iznosi istu misao u svom eseju *Hamlet and His Problems*. Eliot je kazao o drami *Hamlet* kako je majčin zločin nepodnošljivo teška tema koju drama nije mogla podnijeti te iz toga izvire nedostaci djela.

TRASKOVI	HAMILTONOVI
	Sretna obitelj s čvrstim moralnim temeljima i usađenim vrijednostima.
Cyrus je manipulativan i beščutan otac koji je naklonjen jednom sinu. Svoju naklonost prema jednom sinu pokazuje i Adam.	
	Samuel je siromašan.
Adam ima bogato i plodno imanje.	
	(...) Prvi doseljenici zauzeli su zemlju koja im nije bila potrebna i koju nisu mogli iskoristiti ; zauzeli su i bezvrijednu zemlju samo kako bi je posjedovali. (...) Došli su bez novca, bez opreme, bez alata, bez kredita i, posebice, bez imalo znanja o novoj zemlji i bez ikakve tehnike kojom bi je obrađivali. (<i>Istočno od raja</i> 2.2)
Adamova je žena prostitutka.	
	Hamiltonovi su stvarni ljudi.
Traskove progone „biblijsko prokletstvo“.	

Tablica 5: Usporedba obitelji Trask i obitelji Hamilton

Peta grupa mogla bi komentirati Charlesovo pismo upućeno Adamu i na taj način pokušati otkriti pojedinost kojom Steinbeck odstupa od biblijske pripovijesti. Suprotno biblijskoj pripovijesti, Adam, a ne Charles napušta obiteljsko imanje i odlazi na zapad, put Kalifornije, gdje su rođeni blizanci Caleb i Aaron i odakle ga je napustila Cathy, njegova žena. Također, Charles u određenoj situaciji, nakon što se Adam priključio konjaništvu, pišući svom bratu kaže: ..."Nešto nije sasvim dovršeno. Ja bih trebao putovati svijetom, umjesto da sjedim ovdje na dobroj farmi. (...) Ja bih trebao biti na tvom mjestu, a ti na mojem..." (*Istočno od raja* 1956:44), što zapravo sugerira da je Adam (Abel) taj koji je preuzeo nomadski život koji je bio namijenjen Charlesu (Kajinu). Iz navedenog je primjera vidljivo da Adam Trask posjeduje

osobine i Abela i Kajina, što ide u prilog autorovoj tendenciji udvajanja osobina svojih likova te tezi kako je svaki čovjek sposoban u životu igrati sve uloge i birati između dobra i zla.

Nastavni listić mogao bi izgledati ovako:

SKUPINA E

Promotrite sljedeće rečenice koje je Charles uputio Adamu pišući mu pismo:

..."Nešto nije sasvim dovršeno. Ja bih trebao putovati svijetom, umjesto da sjedim ovdje na dobroj farmi. (...) Ja bih trebao biti na tvom mjestu, a ti na mojem..."

- 1) U biblijskoj pripovijesti, Jahve je Kajina protjerao iz raja, čime ga je osudio na nomadski život. Je li Steinbeck u ovom slučaju ostao dosljedan izvornoj pripovijesti? Imajte na umu Adamova iskustva s nametnutim vojničkim pozivom.
- 2) Čije *osobine* preuzima Adam?
- 3) Što nam to govori o njemu kao književnom liku? Kako ga autor oblikuje?
- 4) Ide li to u prilog glavnoj premisi romana? Objasnite.

Nakon samostalnog istraživačkog rada učenici izlažu svoje rezultate istraživanja i zajedno s ostalim učenicima provjeravaju i korigiraju dobivene rezultate. Potom slijedi zadavanje zadataka za samostalni rad. Trajanje samostalnog rada ovisi o nastavnikovoj procjeni opsega, učeničkih sposobnosti i samoga vremena kojim raspolažu. Složeniji i opsežniji zadatci iziskuju više vremena. Odluči li se tako, nastavnik može učenicima odrediti zadatke za rad kod kuće (usp. Slavić 2011:16).

U ovom slučaju najbolje bi bilo kada bi učenici dobili zadatak za domaći rad. Pisanjem eseja učenici bi sumirali činjenice izrečene na satu te bi mogli argumentirano braniti svoj stav. Teme za pisanje eseja obuhvaćale bi kritički pristup romanu i likovima. Učenici bi trebali odabrati nešto od ovdje navedenoga:

- 1) *Istočno od raja* – sretan ili nespretan završetak?
- 2) Kako književno djelo podnosi majčin zločin: *Kralj Edip* – *Hamlet* – *Istočno od raja*
- 3) Od antike do modernizma: Jokasta – Gertruda – Cathy
- 4) Krivnja je sadržana u nama: naturalistički odjeci (Zola – Kovačić – Steinbeck)

10 ANKETA

U Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji bio je anketiran 21 učenik, od čega devet djevojaka i dvanaest mladića u dobi od 18 godina. Anketa je sadržavala upite o recepciji romana, ali i upite o karakterizaciji i postupcima glavnih likova, tzv. provokativne upite koji traže da učenici izraze svoj stav, mišljenje, sud o određenim pojavama ili problemima u djelu.

Odgovaranjem na upite o likovima i njihovim međusobnim odnosima učenici su konkretizirali pojedine psihološke i etičke momente povezane s likovima.

Osnovni ciljevi kod utvrđivanja dojmova, interesa učenika četvrtog razreda gimnazije bili su sljedeći:

- a) Usustaviti dojmove o glavnom liku
- b) Usustaviti dojmove o romanu
- c) Ustanoviti suosjećaju li učenici s glavnim likom i u kojim elementima
- d) Zauzeti kritički stav prema likovima i njihovom ponašanju

Polazne hipoteze:

U istraživanju se polazilo od sljedećih hipoteza:

- a) Učenicima se svidjela radnja romana
- b) Glavni lik ih se dojmio i često su tijekom analize suosjećali s njim;
- c) Roman iznosi moralne probleme koji bude interes učenika za djelo
- d) Učenici će razviti senzibilnost prema likovima i događajima u romanu
- e) Idejna poruka romana doprijet će do učenika

Instrumenti:

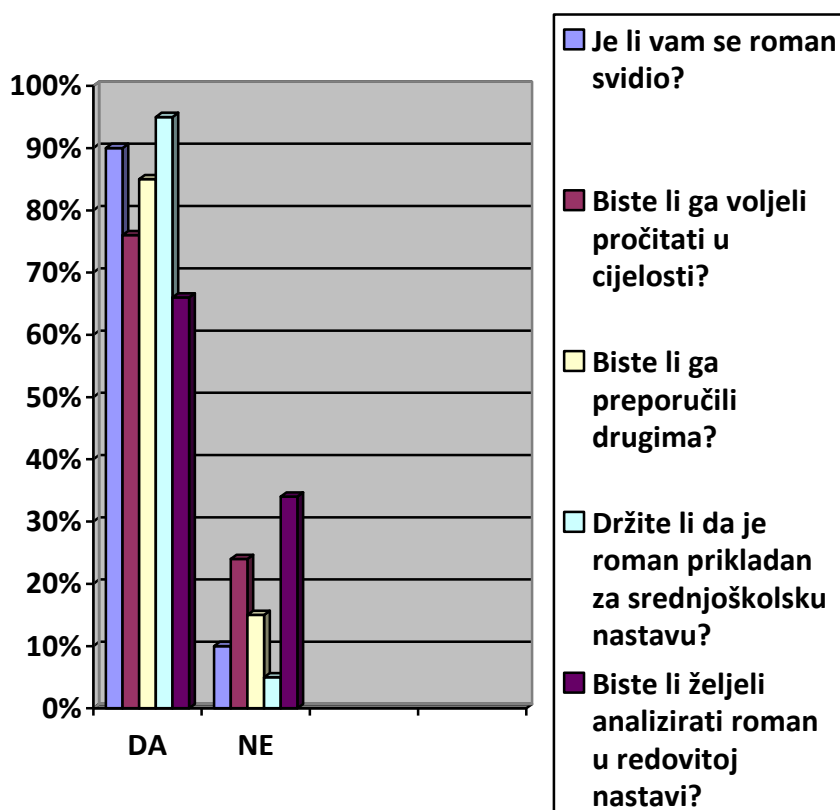
Anketni listić sastojao se od ukupno dvadeset pitanja koja su uključivala i potrebne informacije kakve su spol, škola i razred koji ispitanik pohađa. Učenici su na sva pitanja dobili ponuđene odgovore, osim u jednom pitanju gdje su trebali naznačiti osjećaje koje su u njima pobudili navedeni događaji.

Postupak istraživanja:

Anketa je bila posve anonimna, a provedena je za vrijeme nastave u listopadu 2014. godine. Anketni listić obrađen je po pitanjima, a vrijednosti su prikazane tekstualnim i grafičkim načinom.

Recepcija romana

Učenici su veoma dobro reagirali na roman i analizu. Od 21 ispitanika, roman se svidio devetnaestorici učenika, dok je samo dvoje učenika odgovorilo negativno. Šesnaestoro učenika pročitao bi roman u cijelosti, dok ostatak ne bi. Njih osamnaestero preporučilo bi roman drugima, a njih dvadeset drži kako je roman prikladan za srednjoškolsku nastavu. Četrnaest učenika željelo bi analizirati roman u redovitoj nastavi. Dakle, afirmativni odgovori prevladavaju pri svim upitima. Grafičkim bi prikazom to izgledalo ovako:

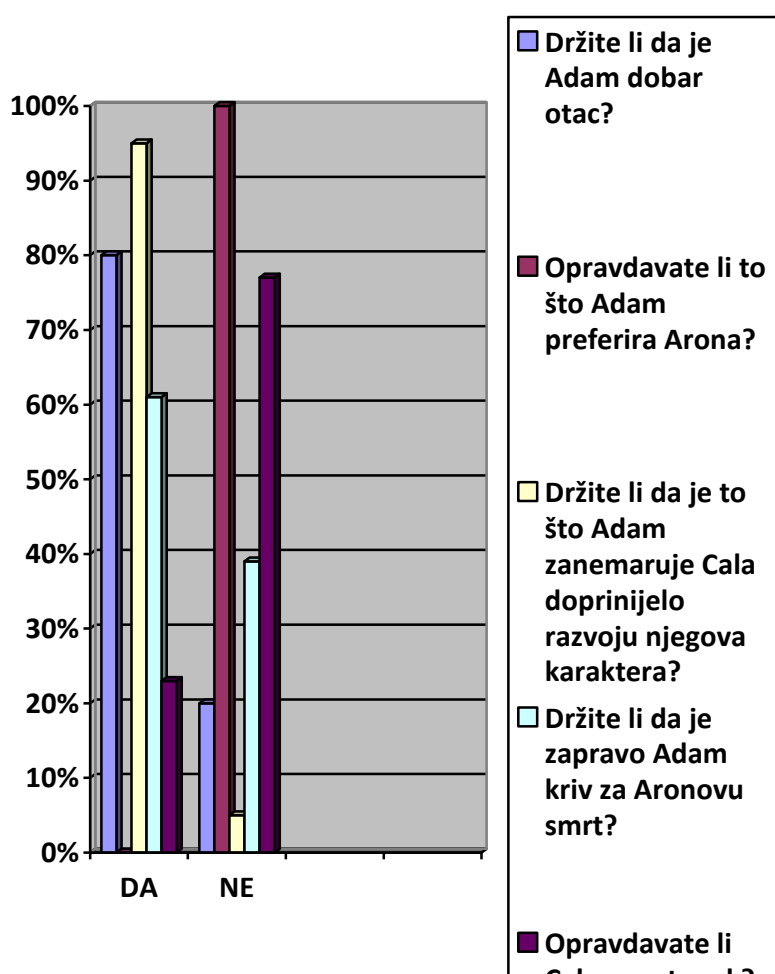

Likovi

Književni lik koji se učenicima najviše svidio jest Cal (9 glasova), slijede ga Aron (8), zatim Kate (3) i Adam (1). Cal je također u učenicima pobudio najviše empatije i suosjećanja, dok je osudu ponajprije zaslužila Kate, no prate ju i Adam i Cal. Neki učenici odlučili su se za više likova istodobno.

Odnosi Adam – Cal, Adam – Aron, Aron – Cal

Navedeni odnosi postavljaju brojne problemske upite s kojima su se učenici susreli u anketi. Upiti se odnose na procjenjivanje Adama kao roditelja te na Calov način osvete Aronu. Učenici su većim dijelom kritički gledali na Adamov odnos prema Calu i Aronu, tako su ocijenili i Calov postupak. Konkretnije, od 21 ispitanoga učenika, njih 17 drži da je Adam loš otac, njih dvadeset drži da je Adam odgovoran za razvoj Calova karaktera, a njih 13 zapravo okrivljuje Adama za Aronovu smrt. Veći dio učenika ne opravdava Calov postupak (16). Grafičkim bi prikazom to izgledalo ovako:

Cal

Iako učenici nisu odabrali Cala kao lika koji po njima zavrjeđuje najveću osudu, jednim od upita trebali su razgraničiti je li Cal lošiji sin ili brat. Njih sedmero odgovorilo je kako Cala osuđuju kao lošeg brata, a njih dvoje odlučilo se za oboje. Dvanaestero učenika uopće ne osuđuje Cala. Sljedeći je upit bio usmjeren izravno na odnos Aron – Cal te na

Calovu osvetu: *Kako objašnjavate Calov zaštitnički odnos prema bratu, a potom osvetoljubivost?* Odgovori su bili sljedeći: *Cal voli Arona, ali se ne može nositi s činjenicom da je vječito u njegovoj sjeni* (12 učenika, 57%), *Calova je osveta zapravo kazna Adamu za dugogodišnje zanemarivanje* (4 učenika, 19%), *Cal se svjesno osvećuje Aronu, znao je da on neće moći podnijeti istinu* (1 učenik, 5%), *ništa od navedenog* (1 učenica, 5%) i *ostalo* (3 učenika, 14%). Iako se većina učenika složila s ponuđenim odgovorima, jedan je učenik odgovorio kako Cal voli Arona *samo kada mu to paše*, a dvojica su se složila kako je Calova osveta izvršena u stanju velike emocionalne napetosti, odnosno u afektu.

Moralni problem

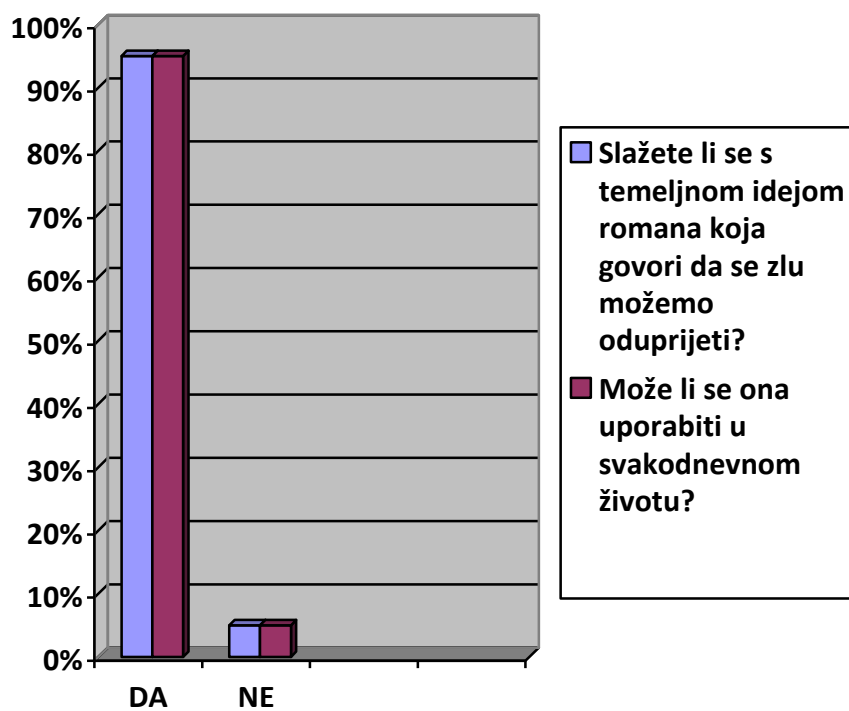
Učenicima je bio postavljen upit o najizraženijem moralnom problemu u romanu. Svi su ponuđeni odgovori zapravo moralni problemi koji su jasno vidljivi i prisutni u romanu, ali učenici su se morali opredijeliti za jedan kako bi izdvojili onaj koji je doveo do nastanka ostalih. Velika većina, njih 14 odlučilo za *odsutnost ljubavi* (66%), potom njih petoro izdvaja *osvetu* (24%) te njih dvoje *rivalstvo među braćom* (10%). Nitko od učenika nije se odlučio za *egoizam*.

Psihološka karakterizacija

U preposljednjem upitu učenici su morali označiti osjećaje koje je u njima pobudio navedeni događaj ili odnos između likova. Odabrani su oni događaji i odnosi koji mogu ponajbolje pobuditi učeničku senzibilnost prema likovima i njihovom vladanju. Uz čin Adamova odbijanja učenici su najčešće odabirali *ljutnju, sažaljenje, bol, sućut, okrutnost i grubost*, uz Calovu su osvetu povezivali osjećaje *ljutnje, okrutnosti, grubosti očaja i bola*, a Adamov i Calov odnos u njima budi osjećaje *očaja, boli, sažaljenja, patnje i sućuti*.

Ideja romana

Posljednji se upit odnosio na učeničko izražavanje slaganja, odnosno neslaganja s temeljnom autorovom zamisli u svezi značenja romana. Anketa je imala i odgojni upit koji je podrazumijevao aktualizaciju. Učenički su odgovori izgledali ovako:

11 ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu interpretirao se roman *Istočno od raja* američkoga pisca Johna Steinbecka. Roman je bio podvrgnut dvjema analizama: interpretativnoj i metodičkoj. Budući da je riječ o romanu koji se temelji na starozavjetnoj pripovijesti o Kajinu i Abelu, težište interpretativnog dijela bilo je na analizi biblijskoga interteksta. No, prije tumačenja intertekstualnosti, u pregledu autorove biografije, ukratko se proučio autorov odnos prema Bibliji kao izvoru na primjeru nekoliko Steinbeckovih prijašnjih romana, kao i autorova naklonjenost prikazu života svojih sunarodnjaka. Interpretativna analiza, kojoj je prethodilo i definiranje pojmova povezanih s intertekstom, pokazala je kako Steinbeck, polazeći od samog naslova, koji je izravna aluzija na Knjigu Postanka, koristi biblijsku pripovijest kao narativnu i motivsku okosnicu. Zaključeno je da su sličnosti između biblijske pripovijesti i Steinbeckova romana ostvarene i na sadržajnoj i na motivskoj razini. No, Steinbeck znatno usložnjava biblijske motive i likove tako što miješa njihove osobine i obilježja, pa i sama imena, da bi istaknuo kršćansku poruku koja govori kako je svaki čovjek sposoban u životu igrati sve uloge i na taj način birati između dobra i zla.

Metodička analiza pokazala je kako je Steinbeckov roman izrazito pogodan za nastavu književnosti. U razradi je ponuđeno nekoliko inačica metodičkih pristupa romanu koje obuhvaćaju različite sustave, koncepcije i njihovu kombinaciju. Sat o Steinbeckovu romanu održan je u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u listopadu 2014. s veoma pozitivnim ishodom, što pokazuju i rezultati učeničke ankete. *Istočno od raja* izvrstan je primjer modernističkog romana koji otvara mnoge mogućnosti raznim interpretativnim i metodičkim koncepcijama.

12 LITERATURA

Knjige:

1. Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica hrvatska. Zagreb.
2. Eco, Umberto. 2001. *Granice tumačenja*. Paideia. Beograd
3. Deleuze, Gilles. 2003. *Différence et répétition*. Presses universitaires de France. Paris.
4. Detoni-Dujmić, D. (glavna urednica). 2001. *Leksikon stranih pisaca*. Školska knjiga. Zagreb.
5. Detoni-Dujmić, D. (glavna urednica). 2004. *Leksikon svjetske književnosti – djela*. Školska knjiga. Zagreb.
6. Diklić, Zvonimir. 1978. *Književni lik u nastavi: metodičke osnove za interpretaciju književnog lika*. Zagreb. Školska knjiga.
7. Diklić, Zvonimir. 2009. *Književnoznanstveni i metodički putokazi nastavi književnosti*. Zagreb. Školska knjiga.
8. Diklić, Z. 1990. *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti: metodički aspekti*. Zagreb. Školska knjiga.
9. Fontenrose, Joseph. 1964. *John Steinbeck: An Introduction and Interpretation*, New York. Barnes & Noble, Inc.
10. French, Warren. 1961. *John Steinbeck*. College and University press. New Haven.
11. Forster, E. M. 1988. *Aspects of the novel*. Penguin Books. London.
12. Jeruzalemska Biblija. 1994. *Kršćanska sadašnjost*. Zagreb.
13. John, Steinbeck. 2010. *Istočno od raja*. Mozaik knjiga. Zagreb.
14. Kayser, Wolfgang. 1969. *Das sprachliche Kunstwerk*. Francke Verlag. Bern & München.
15. Lisca, Peter. 1958. *The Wild World of John Steinbeck*. Rutgers University Press New Brunswick. New Jersey.
16. Lisca, Peter. 1978. *John Steinbeck: Nature and Myth*. Thomas Y. Crowel Company. New York.
17. Rosandić, Dragutin. 1972. *Metodički pristup romanu*. Nastavna biblioteka 66. Sarajevo.
18. Rosandić, Dragutin. 1975. *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. IP Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike. Sarajevo.

19. Rosandić, Dragutin. 1986. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb. Školska knjiga.
20. Rosandić, Dragutin. 2005. *Metodika književnoga odgoja, temeljci metodičkknjiževne enciklopedije*. Školska knjiga. Zagreb.
21. Rosandić, Šicel. 1970. *Pristup nastavi književnosti*. Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo.
22. Slavić, Dean. 2011. *Peljar za tumače: književnost u nastavi*. Profil. Zagreb.
23. Slavić, Dean. 2011. *Simboli i proroci. Interpretacije biblijskoga interteksta*. Školska knjiga. Zagreb.
24. Solar, Milivoj. 2005. *Teorija književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
25. Shultz, Jeffrey; Li, Luchen. 2005. *Critical companion to John Steinbeck. A literary reference to his life and work*. Facts on file, Inc. New York.
26. Watt, F.W. 1967. *Steinbeck*, Oliver and Boyd Ltd. New York.
27. Žmegač, Viktor; Čale, Frano; Flaker Aleksandar; Vratović, Vladimir; Zorić Mate. 1968. *Strani pisci. Književni leksikon*. Školska knjiga. Zagreb.

Poglavlje u knjizi:

1. Beker, Miroslav. 1988. *Tekst / intertekst*. U: Interekstualnost i intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta. Zagreb.
2. Lewis, R. W. B. 1972. *John Steinbeck: The Fitful Daemon*. U: Steinbeck: A Collection of Critical Essays. Prentice – Hall, Inc. New York.
3. Pavličić, Pavao. 1988. *Intertekstualnost i intermedijalnost: tipološki ogled*. U: Intertekstualnost i intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti. Zagreb.
4. Slavić, Dean. 2008. *Metodički sustavi nastave književnosti*. U: Osnove kolegija Književnost u nastavi i primjeri metodičkih pristupa književnim djelima. Zagreb.
5. Oraić-Tolić, Dubravka. 1988. *Citatnost – eksplicitna intertekstualnost*. U: Intertekstualnost i intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga Fakulteta. Zagreb.
6. Žmegač, Viktor. 1993. *Tipovi intertekstualnosti i njihova funkcija*. U: Intertekstualnost i autoreferencijalnost. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta. Zagreb.

Internetski izvori:

1. http://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_gospodarska_kriza
2. http://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_glad_u_Irskoj
3. www.scribd.com/doc/94450781/John-Steinbeck-Information-1
4. www.scribd.com/doc/128096993/John
5. www.scribd.com/doc/70824355/After-Eden-An-Essay-on-John-Steinbeck-s-East-of-Eden
6. www.scribd.com/doc/69757399/John 1)
7. http://www.gilco.org.uk/papers/john_steinbecks_view_of_god.html
8. <http://www.biblemysteries.com/library/edens.htm>)
9. <http://www.srijembiskupija.rs/hr/foto-galerija?slovo=U>
10. <http://www.prmreza.com/kanal-obitelj/>
11. <http://matrixworldhr.com/2013/04/25/ljutnja-i-krivnja-ko-bi-znao-razliku/>
12. <http://www.teen385.com/funzone/zanimljivosti/braca-grimm-200-godina-bajki-koje-svi-volimo>
13. <http://www.samopismo.net/2013/07/kako-mozemo-odbaciti-grijeh-od-sebe.html>
14. <http://www.sparknotes.com/lit/eastofeden/>
15. <http://www.shmoop.com/east-of-eden/good-vs-evil-theme.html>
16. <http://www.shmoop.com/east-of-eden/fate-free-will-theme.html>
17. <http://www.shmoop.com/search/?q=east+of+eden>
18. http://zupa-nasice1.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=719&Itemid=44
19. http://hr.wikipedia.org/wiki/Lilit#cite_note-6